

בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל

ברכי בן סימון
אורטל טופורק בר
יואה שורק

עריכת לשון: רויטל אביב מתוק
עיצוב גרפי: ענת פרקו טולדנו

המחקר הוזמן על ידי משרד הרווחה והביטחון החברתי ומומן בסיועו.

הצעה לציטוט:

בן סימון, ב', טופורק בר, א' ושורק, י' (2026). בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל. דמ-074-26. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.

מכון מאירס ג'וינט ברוקדייל

ת"ד 3886 ירושלים 9103702

טלפון: 02-6557400

brook@jdc.org | brookdale.jdc.org.il

בין השמה לבגרות: ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה בישראל

רקע

כמה אלפי צעירים בוגרי אומנה חיים בישראל. צעירים אלו מתמודדים לא רק עם האתגרים והחסמים של שלב המעבר לבגרות אלא גם עם השפעותיהם ארוכות הטווח. עם זאת, ידוע לנו מעט מאוד על חוויית המעבר שלהם לבגרות ועל דרכים לשיפורה מנקודת מבטם. מחקר זה מעמיק את ההבנה בנושא שכמעט לא נחקר בישראל בהקשר של בוגרי אומנה ומסייע בפיתוח מודל עבודה לטיוב ההכנה לבגרות של צעירים אלו. המידע נאסף באמצעות ראיונות עומק חצי מובנים עם 16 נשות מקצוע בשירותי האומנה ועם 22 צעירים בוגרי אומנה.

תובנות

1 האתגר

א. **מעבר חד, בודד ורווי קשיים.** דווקא בשלב פגיע המאופיין בחוסר יציבות ובשינויים בעלי השפעה מכרעת על העתיד פוחתת מאוד התמיכה והצעירים נאלצים להסתדר בכוחות עצמם.

” אתה מרגיש כל כך עטוף במסגרת... ואז פתאום אתה יוצא לעולם, ובשביל ילדים שעברו הרבה דברים זה ממש יכול להיות שוק. במיוחד שאין לך את הגב המשפחתי והכלכלי, שאתה פתאום כאילו די לבד בזה [צעירה]

ב. **חסמים מערכתיים** כמו משאבי כוח אדם מוגבלים ופער מבני אל מול השירותים בקהילה מקשים על מימוש הזכויות שמגיעות לצעירים ויכולים לפגוע ברווחתם האישית וביכולתם להשיג את יעדיהם.

2 המענה

פעולות לקידום תחום ההכנה לבגרות, לרבות הסדרת הליכים ויצירת תפקיד חדש של רכזת מתבגרים. לתפקיד זה עדיין אין תקן ובכל ארגון הוא מבוצע קצת אחרת. הרכזות מתמקדות בעיקר בצרכים מוחשיים הנוגעים לסיום ההשמה ומספקות יעוץ למנחות האומנה ובחלק מן הארגונים גם מענים קבוצתיים למתבגרים.

” תפקיד רכז מתבגרים הוא לייצג את העובדה שאנחנו נמצאים לקראת שלב משמעותי בחיי הילד. הוא מייצג את השינוי... גם מבחינת הארגון זו אמירה שאני מודע לצומת הזה... סוף ההשמה [אשת מקצוע]

3 ההזדמנות

תפיסת ההצלחה בעיני הצעירים וצורכי הליווי שלהם בסיום ההשמה הם הזדמנות להתמקד באבני הדרך וביעדים שחשובים במיוחד לאוכלוסיית היעד ולכוון את המאמצים למקסום הזדמנויות להתפתחות מוצלחת. מן הראיונות עלה כי צעירים מצליחים הם מי שיש להם חוסן נפשי, אושר ושלווה פנימית, קשרים משמעותיים, תחושת מסוגלות ויכולת תפקוד.

צעיר מצליח הוא לא בהכרח מי שסיים תואר או מרוויח הרבה כסף. הצלחה נמדדת בדברים אחרים, ביכולת להאמין בעצמי למרות הקשיים, להתמיד בדרך גם כשאין תמיכה מלאה, לבחור בטוב למרות מה שחוויתי. צעיר מצליח הוא מי שלקח את מה שעבר ולא נתן לזה לעצור אותו, אלא להפך – להפוך את הכאב לכוח [צעירה]

מסקנות

- יש להסתכל על מועד סיום ההשמה לא כקו הסיום אלא כהזדמנות לבנות רצף טיפולי ומעטפת קהילתית חזקה. הצלחה במעבר לבגרות מחייבת תהליך יציאה הדרגתי, תמיכה מותאמת התפתחותית וקשרים חזקים ותומכים.
- קשיים רגשיים הם אחד האתגרים הבולטים של צעירים במעבר לבגרות. צעירים אלו זקוקים לסיוע מתמשך בתחום הזה ולטיפולים שייתנו מענה להתמודדויות שלהם עם טראומה ומצוקה בילדות.
- אומנת קרובים מחייבת היערכות מיוחדת של שירותי האומנה, הן בשל השיעור הגבוה של מתבגרים באומנה זו הן בשל הקשיים הייחודיים של משפחות אומנה אלו והיעדר מומחיות בקרב הצוותים.

התפקיד של מנחת האומנה ושל מי שמנחה אותה הוא לחשוב על העתיד ולא רק על העבר או על ההווה... המשימה שלנו היא לבנות את הכוח ליום שאחרי סיום ההשמה... [אשת מקצוע]

תמצית

רקע

כ-900 מתבגרים בני 15-17 היו באומנה בשנת 2025 וכ-250 מסיימים מדי שנה את ההשמה. צעירים אלו נתקלים באתגרים ובחסמים רבים בשלב המעבר לבגרות, אך מעט ידוע לנו על מצבם בשלב זה, על ההכנה שקיבלו ועל דרכים לשפר את התמיכה והליווי. המחקר נותן מענה ללקונה זו ובוחן לראשונה כיצד מוגדרת הצלחה של צעיר בוגר אומנה ואת מערך ההכנה למעבר לבגרות שקיים בשירותי האומנה. המחקר נערך לבקשת שירות ילדים ומשפחות האומנה במנהל שירותים אישיים וחברתיים במשרד הרווחה והביטחון החברתי נוכח שינויים שחלו בשירות האומנה בעקבות אישור חוק האומנה לילדים התשע"ו-2016 ופעולות שנעשו בשירות להרחבת מערך ההכנה של הצעירים לבגרות.

מטרת המחקר

לסייע לבעלי תפקידים בשירות האומנה לטייב את מערך ההכנה למעבר לבגרות שקיים בשירותי האומנה ולהתאימו לצורכי הצעירים.

שיטת המחקר

המחקר כלל סקירת ספרות מקיפה¹ ו-38 ראיונות עומק חצי מובנים עם נשות מקצוע בשירות האומנה ובארגונים המפעילים את האומנה ועם צעירים בוגרי אומנה.

ממצאים

קווים לדמותו של צעיר בוגר אומנה מצליח

מודעות לתפיסה של הצעירים מהי הצלחה יכולה למקד את שירות האומנה באבני הדרך וביעדים שחשובים במיוחד לאוכלוסיית היעד ולכוון את המאמצים למקסום הזדמנויות להתפתחות מוצלחת. ההגדרות לצעיר מצליח שסיפקו המרואיינים לימדו על מורכבות הרעיון הזה של הצלחה. ניתוח ההגדרות לימד כי ההגדרות של הצעירים ושל נשות המקצוע דומות במהותן אף על פי שהשפה, נקודת המבט והדגשים יכולים להיות שונים. שלא במפתיע, נקודת המבט

¹ ראו בן סימון, ב' (2025). [מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות](#). דמ-051-25. מכון מאיר-ס-ג'וינט-ברוקדייל.

של נשות המקצוע היא מערכתית יותר ומתבוננת על הטווח הארוך, והצלחה נמדדת בשילוב בין חוסן פנימי ליכולת להשתלב במבנים החברתיים המקובלים. לעומתן, הצעירים מדגישים תחושה אישית והצלחה סובייקטיבית וכן ניצחון הרוח על חוויות העבר וקשיי היום-יום. נשות המקצוע מתבוננות החוצה ומבקשות עבור הצעירים השתלבות מיטבית בחברה ושלמות גשית. הצעירים מסתכלים פנימה ומבקשים לעצמם שלווה, יציבות גשית, אהבה עצמית ויכולת להחזיק מעמד בהווה. הפער בהגדרות של הצלחה מדגיש את הצורך בהמשגה רחבה וגמישה של הצלחה, המשלבת בין נקודת המבט המערכתית ובין החוויה האישית של הצעירים עצמם.

המעבר לבגרות של בוגרי האומנה – צומת סיכון אישי ומערכתית

המעבר מהשמה לבגרות עלול להיות חוויה מלחיצה עבור רבים מן הצעירים שגדלו במשפחת אומנה. מועד סיום ההשמה נקבע לגיל 18 (או סיום התיכון), הגיל שבו קטינים הופכים לבגירים על פי חוק. אולם גיל זה אינו מתחשב במוכנות של הצעירים להתחיל בחיים עצמאיים או ביכולת ההתפתחותית, הכלכלית והרגשית שלהם לעשות זאת. זאת למרות ההכרה הגוברת כי צעירים אינם עוברים ביום אחד מנערות לבגרות, כפי שהציעו מודלים מסורתיים, אלא חווים תהליך הדרגתי שנמשך אל תוך שנות ה-20 (בגרות בהתהוות). המעבר לבגרות נתפס בעיני בוגרי האומנה כקטיעה חדה של התמיכה העוטפת שהם חוו בעת ההשמה והוא מלווה בתחושות של בדידות, חרדה וחוסר ודאות, בשעה שהם מנסים לנווט את חייהם בעצמם. גם נשות המקצוע הביעו תסכול מגדיעת הליווי של הצעירים ושל המשפחות בגיל 18.

הצעירים דיווחו על קשיים בהיבטים רבים בשלב המעבר לבגרות: קשיים רגשיים נוכח הפרידה ותחושת הנטישה וההתמודדויות עם אתגרי שלב המעבר כמו גם קשיים הנובעים ממצוקות ילדות שצריכות עיבוד; קשיים כלכליים ותעסוקתיים; קשיים בהתנהלות כלכלית נכונה וקשיים בצריכת שירותים בשל חוסר במידע על חובות, זכויות ושירותים העומדים לרשותם ורתיעה מלבקש עזרה. באומנות קרובים צעירים יכולים למצוא את עצמם טרודים במצב הבריאות של הסבים ובחשש שהם לא יישארו בחיים או לחוש חובה לסייע להם בהחזקת משק הבית, בטיפול באחיהם הקטנים או בפרנסה. דבר נוסף שעלה מן הצעירים הוא המעבר הנוסף, שיחודי לישראל, שהם מתמודדים איתו – השחרור מן הצבא והיציאה לחיים אזרחיים.

המצוקה שחווים הצעירים בשלב המעבר לבגרות עלולה ללוות אותם שנים רבות ולהשפיע על יכולתם להשיג את יעדיהם ולהבטיח להם מעבר יציב ומוצלח.

מה הצעירים צריכים?

תחום ההכנה למעבר לבגרות צריך להיגזר מן השאלה מה בוגר אומנה צריך. ממצאי המחקר מלמדים על כמה צרכים בולטים של הצעירים בשלב המעבר לבגרות:

קשר יציב ותמיכה של מבוגר אחראי: מעל הכול דיווחו הצעירים על צורך עז בקשר עם אדם בוגר שילווה ויתמוך, יספק אוזן קשבת ויכוון את צעדיהם בצמתים שונים. הצעירים זקוקים

לכתובת קבועה ואמינה שתהיה זמינה להם בכל עת שיחפצו. היכולת לפנות לאיש מקצוע או למבוגר אכפתי ותומך אחר בכל עת היא תנאי ליציבות של הצעירים.

תמיכה רגשית ועיבוד סיפור החיים שלהם: הצעירים חווים קשיים רגשיים רבים בשלב המעבר לבגרות, לרבות התקפי חרדה, דיכאונות, תסמיני פוסט טראומה, משברים רגשיים בעת השירות הצבאי, חוסר שייכות וקושי לתת אמון. צעירים אלו זקוקים לטיפול רגשי זמין גם אחרי סיום ההשמה, ולעיתים במיוחד בשלב זה כי יש פתיחות גדולה יותר לקבלו. דבר נוסף שחשוב לרווחה האישית של צעירים אלו הוא עיבוד חוויית האומנה ועיבוד סיפור החיים שלהם שיאפשרו להם לקבל את עצמם ולצמוח מהם.

ביטחון כלכלי ויכולת לתפקד עצמאית: צעירים בוגרי אומנה נדרשים לעבוד לפרנסתם, לעיתים גם תוך כדי השירות הצבאי או השירות האזרחי, ובעקבות כך נאלצים לוותר זמנית על השתלבות בלימודים. הצורך לדאוג לפרנסה מגיל צעיר הוא נטל כבד על כתפי הצעירים והם זקוקים לסיוע כלכלי בדמות דמי מחיה, מלגות לימודים או סבסוד של שירותים, למשל טיפול רגשי. צעירים אלו גם זקוקים לחינוך פיננסי בשל פערי ידע בתחום זה.

מגורים יציבים: מחשש להפוך לנטל על משפחת האומנה לאחר סיום דמי ההחזקה הצעירים עוזבים לעיתים את משפחת האומנה מוקדם מדי. יש מהם שחוזרים לבית ההורים הביולוגים למרות המורכבות השוררת בבית ויש מי שמצופים לסייע בפרנסת המשפחה. צעירים אלו זקוקים למקום מגורים שיאפשר להם לקדם את היעדים שלהם עצמם בשלב חיים זה.

סיוע בפנייה לשירותים: צעירים בוגרי אומנה רגילים שהסיוע מגיע אליהם מטעם מנחת האומנה או הארגון המפעיל, ושגם במקרים שהם אינם משתפים פעולה חוזרים ומציעים להם עזרה. לאחר סיום ההשמה הצעירים צריכים להתמודד עם שירותים שאינם "רודפים" אחריהם, שאינם זמינים בכל שעה של היום ושאינם תמיד נגישים. צעירים אלו זקוקים לא רק להכוונה למי לפנות אלא גם לסיוע כיצד לפנות. היעדר פנייה עלול לגרום להפסד זכויות ממשי.

היכן המערכת מתקשה?

לא בכדי המעבר לבגרות נדמה לצעירים כעמידה על קצהו של צוק. ממצאי המחקר מלמדים כי המערכת אינה בנויה לספק את המעבר ההדרגתי שהצעירים זקוקים לו מכמה סיבות:

נקודת התורפה העיקרית היא סיום ההשמה: אין פרוטוקול אחיד לסיום ההשמה, לא בכל המקרים נעשית שיחה גלויה עם ההורים האומנים ועם המתבגר על היום שאחרי ואין בכל המקרים העברה מסודרת של האחריות לשירות אחר.

תחום ההכנה למעבר לבגרות אינו מפותח דיו: אין תוכנית הכנה אחידה לכל ארגוני האומנה, פעולות רבות ממוקדות בהיבטים אינסטרומנטליים של ההכנה (מילוי טפסים רלוונטיים, הכרה בחיילים כבודדים, מתן מידע על זכויות) וחוסר מיקוד בהכנה רגשית-חברתית ארוכת טווח, הכוללת פיתוח חוסן ומסוגלות, עיבוד סיפור החיים ובניית רשתות תמיכה.

משאבי כוח אדם מוגבלים והיעדר מומחיות בתחום: תחלופה גבוהה של מנחות האומנה אינה מאפשרת תהליכי עומק, פוגעת ברציפות ומקשה על המנחות לזהות צרכים בקרב המתבגרים שבאחריותן. כמו כן מספר המתבגרים המצומצם שיש לכל אחת מן המנחות מקשה על בניית מומחיות בליווי המשפחות והמתבגרים באתגרי גיל ההתבגרות. הצורך בפיתוח מומחיות בליווי המשפחות בולט במיוחד בקרב משפחות אומנת קרובים, הן בשל קשיי ההורים לספק את התמיכה הנדרשת הן בשל השיעור הגבוה של מתבגרים (80% מסך המתבגרים באומנה רגילה) בקרב אומנת קרובים.

פער מבני אל מול השירותים בקהילה: תנאי סף לקבלת שירותים מקשים על שמירה על רצף טיפולי בשל היעדר זכאות לקבלת שירותים ממערכות מסוימות. לא בכל הרשויות המקומיות מועסקות עו"סיות של תוכנית יתד ושל תוכנית ניצוץ, וגם הרגיעה של בוגרי אומנה מלהיות משויכים ל"אוכלוסיית רווחה" עלולה להקשות על צריכת שירותים המחייבים רישום במחלקות לשירותים חברתיים.

כיצד נראה מערך ההכנה למעבר לבגרות היום?

אם בשל תפיסת האומנה כזמנית, אם מתוך תפיסה שהאחריות של שירותי האומנה לילדים מסתיימת בגיל 18 ואם בשל מודל המשפחה של האומנה הטומן בחובו הנחה שההכנה תיעשה באופן טבעי על ידי ההורים האומנים, נראה שנושא הכנת המתבגרים ליום שבו תסתיים ההשמה לא היה במוקד הפעילות של שירות האומנה ועד לאחרונה היה נקודת עיוורון של שירותי האומנה ושל המדיניות. מן הראיונות עם הצעירים עלה כי במרבית המקרים לא הייתה הכנה פורמלית למעבר לבגרות בזמן שהותם באומנה ואם הייתה הכנה היא התמקדה בהיבטים אינסטרומנטליים נקודתיים ולא בהכנה רגשית-חברתית ארוכת טווח. כמה מהם ציינו שלא הייתה הכנה בכלל וכמה מהם אמרו שהייתה אך היא לא הייתה מספקת.

בחמש השנים האחרונות גברה מאוד המודעות להיבט זה של העבודה עם המתבגרים ועם המשפחות ואיתה גם העיסוק של שירות האומנה בו:

במטה האומנה קיימת היום ההבנה שבאחריותו להוביל מדיניות ותוכניות הכנה למעבר לבגרות וליצור אחידות במתן המענים. ממצאי המחקר מלמדים על התחלה של תהליכי הסדרה כמו כינוס הוועדה לתכנון טיפול בכיתה י"ב כדי לדון ביום שאחרי סיום ההשמה והידוק התהליך של הכרה בבוגרי אומנה כחיילים בודדים וקיצורו. המטה גם פעל להקים פורום שלרכזי מתבגרים שסייע בהבניית התפקיד. תפקיד זה קיים בפועל כבר כחמש שנים אבל עד מועד ביצוע המחקר לא היה לו תקן רשמי. במטה ובארגונים המפעילים רואים בתפקיד זה מנגנון מרכזי בשיפור תהליך ההכנה לשלב המעבר לבגרות והוא נכלל בנוסח המרכז החדש לבחירת הארגונים המפעילים.

במרבית **הארגונים המפעילים** דווח על פיתוח גוף ידע בתחום ההכנה למעבר לבגרות ועל התמקצעות בתחום. תפקיד רכז המתבגרים מורכב היום מכמה רכיבים עיקריים: (1) חיפוש

ורכוז המידע על תוכניות ושירותים עבור בוגרי האומנה ועל זכויות והנגשתן למנחות; (2) ייעוץ למנחות בצמתים שונים (בהתאם למסלול שבוחר המתבגר ושל כל קבוצת אוכלוסייה) ובהסדרת הליכים כמו הכרה כחייל בודד, מימוש זכויות לכספים מן המוסד לביטוח לאומי, בקשה להארכת האומנה; (3) סיוע למנחות בחיבור למערכות אחרות (למשל תוכנית יתד או השירות לבני נוער וצעירים) ובמקרים פרטניים שמצריכים התערבות של הרכזת; (4) בכמה מן הארגונים התפקיד כולל גם ארגון של ימים מיוחדים למתבגרים, אם זה סמינרים וסדנאות ואם זה ימי בודדים או ימי כיף שמשלבים מתן מידע על זכויות ופעילות להגברת תחושת השייכות לארגון וגם לקבוצת השייכות כמקור תמיכה.

בין הארגונים המפעילים נמצאו הבדלים באופן ההכנה למעבר לבגרות. יש ארגונים שמתמקדים במענים קבוצתיים ומארגנים כאמור סמינרים וסדנאות בנושאים רלוונטיים ויש ארגונים שמתמקדים בעבודה פרטנית עם המתבגרים במסגרת התוכנית האישית. עמותת אור שלום היא היחידה שמפעילה כבר שנים רבות תוכנית ליווי לבוגרים המתחילה בכיתה 'ו' ונמשכת עד גיל 26.

סיכום והמלצות

האתגר העיקרי במעבר מהשמה לבגרות הוא קטיעת רצף הטיפול והיעדר אחריות מערכתית לאחר גיל 18. נוסף על אתגרי המעבר לבגרות, בוגרי אומנה מתמודדים עם השפעות מצוקות עבר וזאת בלי התמיכה המעשית, הכלכלית, הרגשית והחברתית שהורים ממשיכים להעניק לילדיהם עד שנות העשרים המאוחרות. ממצאי המחקר מראים כי תמיכה רגשית וליווי של מבוגר אכפתי נתפסים כתורמים יותר מכל משתנה אחר להצלחה. כלומר, במקום לקבוע גיל שרירותי לסיום ההשמה, על המדינה לאמץ תפיסה של המשך הורות.

תמיכה בצעירים בוגרי אומנה דורשת מאמץ משותף של משרדי ממשלה, ארגונים חברתיים, מוסדות קהילה ואנשים תומכים ואכפתיים. מענה לצורכי הצעירים כמו מגורים יציבים, סיוע כלכלי, תמיכה רגשית ומעשית יתרום לחיזוק המסוגלות והחוסן הרגשי של צעירים אלו כדי שיוכלו לממש את מלוא הפוטנציאל שלהם ולשגשג בבגרות. בשעה שנמשכים המאמצים לקדם מדיניות ותוכניות הכנה למעבר לבגרות, יש גם להכיר בחוסן ובכוח של המתבגרים והצעירים המתמודדים באומץ ובנחישות עם אתגרי המעבר. יחד איתם אפשר לבנות להם עתיד בטוח ולהבטיח שיש להם את המשאבים ואת ההזדמנויות הדרושים להם להצלחה.

בפיתוח ובהרחבה של מערך ההכנה למעבר לבגרות והתמיכה בו יש לתרגם את הגדרות ההצלחה לכלים שיאפשרו לצעירים להשיג את שאיפותיהם למצוא יציבות רגשית, שלוהה ורשתות תמיכה. בתוך כך מוצע:

שינוי תפיסתי. למסגר את ההכנה למעבר לבגרות כתהליך רב-שנתי המתחיל בגיל 15-16 ונמשך אל תוך שנות ה-20.

בניית פרוטוקול סדור. לבנות תהליך מחייב הכולל שיח מובנה עם המתבגרים, שיח עם ההורים האומנים, הסדרה מראש של מגורים או ציפיות מהמשך הקשר עם משפחת האומנה, העברה מסודרת של הטיפול לעו"ס יתד / עו"ס ניצוץ / צה"ל / רשות מקומית.

הגדרת תפקיד רכז המתבגרים והסדרתו. להבטיח תקן לרכז מתבגרים בכל ארגון מפעיל ולהגדיל את היקף המשרה, ולהרחיב את תפקיד הרכז כך שישמש מתאם טיפול – ידאג לליווי תהליך ההכנה, כולל בחינה ועדכון של התוכניות האישיות, ייצור שיתופי פעולה בין-מערכתיים וימשיך בליווי הצעירים עם תום ההשמה.

בנייה של תוכנית אישית לכל מתבגר וצעיר. לבנות תוכנית הכנה ומעבר אישית על בסיס הצרכים הייחודיים לכל מתבגר וצעיר. תוכנית זו צריכה לכלול מענים אישיים וקבוצתיים ולהתמקד בכמה תחומים: חיזוק קשרים חברתיים; הקניית מיומנויות פסיכו-סוציאליות כמו ויסות רגשי; פיתוח הרגלי למידה ומיומנויות רכות של עולם העבודה; הקניית כישורי חיים, לרבות חינוך פיננסי. ההכנה לבגרות נוגעת לכל תחומי החיים וצריכה להתחיל עם כניסתו של הילד לאומנה ובכל גיל להיעשות בהתאם לשלב ההתפתחותי וליכולות של כל ילד. לקראת סיום ההשמה יש להתמקד בבניית תמונת עתיד, חיבור לשירותים ומתן מידע על חובות וזכויות, תכנון מגורים, ותכנון לימודים ותעסוקה.

המשך ליווי ותמיכה. להאריך את אחריות הארגונים המפעילים לצעירים כדי לספק תמיכה במוקדי סיכון מאוחרים יותר, למשל השחרור מן השירות הצבאי, ובשלב היציאה בקרב אוכלוסיות ללא מסלול המשך ברור כמו צעירים ערבים או צעירים חרדים שלא מקובל אצלם לעזוב את הבית לפני נישואין.

בניית מומחיות בטיפול במתבגרים. להכשיר את מנחות האומנה לטיפול במתבגרים ולספק להורים האומנים הדרכות וכלים להתמודד עם אתגרי גיל ההתבגרות. לעשות התאמות לעבודה עם אוכלוסיות ייחודיות: משפחות אומנת קרובים – ליווי אינטנסיבי, תמיכה משפחתית רחבה וגישור על פערים בין-דוריים; אוכלוסייה חרדית – התאמת מסלולים חלופיים וסיוע בסוגיות של שידוכים וחתונה; אוכלוסייה ערבית – חיזוק קשרי קהילה וחיבור לשירותים.

פיתוח מנגנוני מדידה והערכה. לשלב בעבודת שירות האומנה והארגונים המפעילים מדידה שוטפת ומחקרי הערכה כבסיס לבניית מענים מותאמים לצורכי המתבגרים והצעירים.

דברי תודה

תודה לכל מי שבזכותם מחקר זה קרם עור וגידים.

תודה למזמינות המחקר במשרד הרווחה והביטחון החברתי: רחל איגר-לוי, המנהלת לשעבר של השירות לילדים ולמשפחות אומנה; עדי מקל, מנהלת השירות בהווה; ונעמי זריז, אחראית מערכת הרישוי ומשפחות אומנה בעת המחקר ומי שעסקה באופן בלתי פורמלי בתחום הבוגרים. בלעדיכן זה לא היה קורה. תודתנו נתונה גם למורן אלוני שהחליפה את נעמי בתפקידה והעמידה את עצמה לרשותנו.

תודה לכל בעלות התפקידים במשרד הרווחה והביטחון החברתי ובארגונים המפעילים את האומנה שפינו מזמנן כדי להשתתף במחקר זה ולחלוק מן הידע ומן הניסיון שצברו בפיתוח תחום ההכנה למעבר לבגרות של בוגרי האומנה.

תודה לנעמי זריז, לרכזות המתבגרים בכל אחד מן הארגונים המפעילים את האומנה ולעובדות נוספות בארגונים אלו על הסיוע שלא יסולא בפז במציאת צעירים בוגרי אומנה שיתראיינו למחקר.

תודה מיוחדת לכל הצעירים שהשתתפו במחקר ופתחו בפנינו דלת לעולמם – להתנסויותיהם באומנה ולצרכים שחיוני לספק בשלב הרגיש של המעבר לבגרות.

מעריכות ומוקירות מאוד את תרומת כל המרואיינים להבנת הנושא.

תוכן עניינים

1	1. מבוא .....
4	2. מטרות המחקר .....
5	3. מערך המחקר .....
5	3.1 מקורות המידע וכלי המחקר .....
6	3.2 איסוף הנתונים .....
8	3.3 ניתוח הנתונים .....
8	3.4 אתיקה .....
9	4. סקירת הספרות .....
12	5. ממצאים מן הראיונות ומקבוצת המיקוד .....
12	5.1 רקע .....
14	5.2 האתגר .....
22	5.3 המענה .....
33	5.4 ההזדמנות .....
45	6. מגבלות המחקר והצעות למחקרי המשך .....
47	7. סיכום, דיון והמלצות .....
47	7.1 סיכום ודיון .....
49	7.2 המלצות .....
52	7.3 הצעה למודל עבודה .....
55	עוד פרסומים של המכון בנושא .....
56	מקורות .....

רשימת לוחות ותרשימים

7	לוח 1: מאפייני משתתפי המחקר מקרב הצעירים .....
13	לוח 2: התפלגות המתבגרים (15-17) באומנה, לפי סוג אומנה, מין וקבוצת אוכלוסייה .....
52	תרשים 1: תוכנית הכנה למעבר לבגרות: מטרות, עקרונות ודרכי פעולה .....

1. מבוא

משפחת אומנה היא מסגרת משפחתית חלופית שנועדה לספק לילד המתגורר בה את מכלול צרכיו ולאפשר לו התקשרות בטוחה וכן הפנמה של מודל תקין של יחסים משפחתיים (חוק [אומנה לילדים התשע"ו-2016](#); תע"ס 8.2, משרד הרווחה והשירותים החברתיים, 2011). האומנה מוגדרת מסגרת זמנית, אך בפועל רבים מן הילדים גדלים במשפחת האומנה שנים רבות ואף נשארים בה עד לבגרותם. בנובמבר 2025 היה שיעור המתבגרים (בני 15-17) באומנה (רגילה, טיפולית וחירום) 22% מכלל הילדים באומנה ושיעור הצעירים¹ (18-21) 11% (נתונים שהועברו משירות האומנה). מדי שנה מסיימים כ-250 מתבגרים את ההשמה באומנה.

מועד סיום ההשמה נקבע לגיל 18 (או סיום התיכון), הגיל שבו קטינים הופכים לבגירים על פי חוק. גיל זה אינו מתחשב במוכנות של הצעירים להתחיל בחיים עצמאיים או ביכולת ההתפתחותית, הכלכלית והרגשית שלהם לעשות זאת (Avery, 2010; Sansone et al., 2020). צעירים במדינות רבות בעולם נוטים היום לעזוב את בית ההורים בגיל מבוגר יחסית, וההורים ממשיכים לספק להם תמיכה מעשית, כלכלית, רגשית וחברתית עד שנות העשרים המאוחרות (Dubov et al., 2022; Jones, 2019; McGhee & Deeley, 2022). אפשרות זאת אינה עומדת בפני רבים מבוגרי האומנה מכיוון שההורים האומנים אינם מחויבים עוד על פי חוק לספק להם תמיכה. בשל כך צעירים אלו עלולים לאבד את מערכות התמיכה שלהם במלאת להם 18 שנים. מחקרים רבים מצביעים על הקשיים שעימם מתמודדים בוגרי מסגרות השמה בשלב זה, לרבות חוסר יציבות במגורים, קשיים כלכליים ותעסוקתיים, רמת השכלה נמוכה, עבריינות והתנהגויות סיכון, בעיות בריאות ובעיות בבריאות הנפש (Child Trends, 2026).

כמה תהליכים השפיעו על עיצוב המדיניות כלפי צעירים שבגרו במסגרת השמה חוץ-ביתית. במשך השנים גדלה ההכרה שצעירים אינם עוברים ביום אחד מנערו ללבגרות, אלא שתהליך ההתפתחות וההכנה לחיים עצמאיים הוא הדרגתי (Arnett, 2000) וצעירים זקוקים לזמן ארוך יותר כדי להשלים את המשימות המצופות מהם. הכרה זו וההבנה שלהורים יש תפקיד מכריע בחיי הצעירים השפיעו גם על תפיסת התמיכה שנדרשת לצעירים בוגרי מסגרות השמה. על תפיסה זו השפיעה גם הצמיחה בידע על האתגרים שעימם מתמודדים בוגרי מסגרות השמה במעבר לבגרות (Dworsky & Dasgupta, 2018; Peters et al., 2009). ללא תמיכת המשפחה צעירים אלו חווים מעבר לבגרות חד ומואץ, אין להם דרך חזרה, וההזדמנויות שלהם לבחינה ולחקירה ולחיפוש זהות מעטות (Stein, 2006). בעשרים השנים האחרונות לערך חל גם שינוי באופן שבו נתפסת אחריות המדינה כלפי ילדים שהוצאו מן הבית. התפיסה היום היא שהמדינה ממלאת את תפקיד ההורה וצריכה לספק לילדים אלו את התמיכה שילדים הגדלים

¹ הסקירה כתובה בלשון זכר כדי לשמור על ניסוח פשוט יותר ונוח לקריאה, אך היא מתייחסת לשני המינים.

במשפחתם מקבלים מהוריהם. המדיניות הושפעה גם מממצאי מחקרים שלימדו מצד אחד על הצורך להכין טוב יותר את בוגרי מסגרות ההשמה לבגרות ומצד שני על ההשפעה החיובית של ההישארות באומנה על מצב הצעירים בתחומים שונים ועל היתרונות הכלכליים הנובעים משיפור זה (Gill et al., 2020).

מתחילת שנות האלפיים חוקקו מדינות רבות ברחבי העולם חוקים חדשים ופיתחו מדיניות ותוכניות שנועדו לסייע לבוגרי מסגרות השמה לצלוח את המעבר לבגרות (Pepe et al., 2024; Van Breda et al., 2020). אפשר לחלק תוכניות אלו לשתי קטגוריות רחבות. האחת היא תוכניות הכנה לחיים עצמאיים שמטרתן להקנות למתבגרים, לקראת המעבר ולאחריו, מיומנויות וכישורי חיים שסייעו להם בשלב המעבר לבגרות ולספק להם שירותי תמיכה בשלב זה. השנייה היא המדיניות והתוכניות להארכת טיפול הנשענות על חקיקה המתירה למדינה או לרשות המקומית להאריך את משך השהות של הצעירים במסגרת עד גיל 21 ולהמשיך לספק להם מגוון של שירותי תמיכה. מדיניות זו מעניקה לצעירים זמן נוסף הדרוש להם לבניית עצמאותם ובגרותם.

הנתונים על מצבם של בוגרי אומנה בישראל מעטים וישנים יחסית (בבנישתי ושמעוני, 2012; שיף ובבנישתי, 2004). הנתונים העדכניים שיש הם מדוח מבקר המדינה שפורסם בשנת 2023 ובו נותח מידע מנהלי על בוגרי פנימיות ואומנה ילידי 1991-2002 (בני 20-31 בעת הניתוח). הניתוח לימד כי מצבם של בוגרי אומנה טוב ממצבם של בוגרי פנימיות אך לא ממצבם של כלל הצעירים: 32% מבוגרי אומנה היו זכאים לתעודת בגרות לעומת 49% מכלל הצעירים; 20% מבוגרי אומנה היו זכאים לתעודת בגרות העומדת בתנאי הסף לקבלה לאוניברסיטה לעומת 40% מכלל הצעירים; 9% מבוגרי אומנה ניגשו לבחינה הפסיכומטרית לעומת 24% מכלל הצעירים; 23% מבוגרי אומנה התחילו תואר ראשון לעומת 37% מכלל הצעירים; השכר השנתי הממוצע של בוגרי אומנה היה 36,541 ש"ח לעומת 47,368 ש"ח בקרב כלל הצעירים; 10% מבוגרי אומנה קיבלו גמלת הבטחת הכנסה לעומת 3% מכלל הצעירים; 1.6% מבוגרות אומנה ילדו לפני גיל 17 לעומת 0.5% מכלל הצעירות; 19% מבוגרי אומנה טופלו במחלקות לשירותים חברתיים לעומת 2% מכלל הצעירים, ו-9% מבוגרי אומנה נעצרו או נאסרו לעומת 3% מכלל הצעירים.

בישראל נעשו כמה פעולות כדי להיטיב את מצב בוגרי האומנה. ברמת החקיקה והמדיניות נקבע בחוק האומנה ([חוק אומנה לילדים התשע"ו-2016](#)) כי ילדים עם מוגבלות זכאים להישאר באומנה אחרי גיל 18 והוקמה [תוכנית יתד לצעירים וצעירות במצבי סיכון](#) בהובלת משרד הרווחה והבטיחון החברתי (להלן: משרד הרווחה) וג'וינט-אשלים. ברמת ההתערבויות פועלות כמה תוכניות דיור וליווי כמו ['גשר לעצמאות'](#) במימון משרד הרווחה ובהפעלת שלוש עמותות, ['מלווי הדרך'](#) לעצמאות בקהילה של עמותת ['ילדים בסיכוי'](#) ותוכנית הבוגרים של [אור שלום](#).

בהינתן האתגרים והחסמים העומדים בפני בוגרי האומנה במעבר לבגרות ונוכח שינויים שחלו בשירות האומנה בעקבות אישור חוק האומנה ופעולות שנעשו בשנים האחרונות להרחיב את מערך ההכנה של הצעירים לבגרות, ביקשו בשירות ילדים ומשפחות האומנה במנהל שירותים אישיים וחברתיים במשרד הרווחה לבחון לעומק את הנושא. לצורך כך הם פנו לצוות ילדים, נוער וצעירים במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל בבקשה לערוך מחקר על מצבם של בוגרי האומנה ועל מנגנונים לשיפור ההכנה שלהם למעבר לבגרות.

תרומתו של מחקר זה היא בהבנת חוויית המעבר לבגרות של צעירים בוגרי אומנה ומידת המוכנות שלהם לשלב זה, נושא שכמעט לא נחקר בישראל בהקשר של בוגרי אומנה. המחקר בוחן לראשונה את מערך ההכנה למעבר לבגרות שקיים בשירותי האומנה ובכך מסייע לבעלי תפקידים בשירות האומנה לטייבו ולהתאימו לצורכי הצעירים.

2. מטרות המחקר

מטרת העל של המחקר היא לסייע לשירותי האומנה בעיצוב מודל עבודה להכנת המתבגרים באומנה לשלב המעבר לבגרות. לצורך כך, המחקר בחן את השאלות הללו:

1. כיצד נתפסת הצלחה במעבר לבגרות ומהם הגורמים שמקדמים או מעכבים אותה?
2. מהם צורכי הצעירים בשלב המעבר לבגרות?
3. אילו מנגנוני הכנה ותמיכה מספקים היום שירותי האומנה?
  - א. מה חסר?
  - ב. כיצד יש לבנות את תפקיד רכז המתבגרים?

3. מערך המחקר

המחקר נערך בשיטה האיכותנית וכלל שני רכיבים: סקירת ספרות בין-לאומית על המוכנות של בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ועל תוכניות הכנה לחיים עצמאיים; ראיונות עומק חצי מובנים עם צעירים בוגרי אומנה ועם בעלי תפקידים בשירות האומנה.

3.1 מקורות המידע וכלי המחקר

א. סקירת ספרות

בחודשים ספטמבר 2024-מאי 2025 נסקרו מאמרים אקדמיים וסקירות שיטתיות על חוויית המעבר לבגרות של בוגרי אומנה ושל בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית אחרות, על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים ועל מדדים של מעבר מוצלח לבגרות. נסקרה גם ספרות אפורה על שירותי תמיכה במעבר לבגרות למתבגרים ולצעירים באומנה ובמסגרות השמה אחרות כדי ללמוד על התוכניות והשירותים בכל מיני מדינות. חיפוש המאמרים לסקירה זו נעשה במנועי החיפוש Google Scholar ו-Google ובמאגרי המידע Wiley ו-Science Direct באמצעות המילים: successful transition to adulthood, kinship foster care, kinship care experience, care-leavers, former foster youth, youth in transition, dependent living programs. הסקירה פורסמה באוגוסט 2025 (ראו בן סימון, 2025) ומוצגת בדוח הנוכחי בקצרה.

ב. ראיונות עומק חצי מובנים וקבוצת מיקוד

ראיונות עומק חצי מובנים נערכו עם נשות מקצוע בשירות האומנה ועם צעירים בוגרי אומנה. כמו כן נערכה קבוצת מיקוד עם רכזות המתבגרים בכל אחד מחמשת הארגונים המפעילים את האומנה.² נשות המקצוע שהתראיינו למחקר כללו בעלות תפקידים במטה האומנה ובפיקוח וכן במנהל מוגבלויות במשרד הרווחה, מנהלות שירות האומנה בארגונים המפעילים או סגניותיהן, מדריכת מנחות אומנה באומנה הטיפולית ורכזות המתבגרים. ההחלטה לערוך ראיון עם כל אחת מן הרכזות, נוסף על קבוצת המיקוד, התקבלה לאחר קיום הקבוצה וההבנה שלנוכח ההבדלים בין הארגונים והיקף המידע נכון יהיה לדבר אישית עם כל אחת מהן. בראיונות ובקבוצת המיקוד נשות המקצוע נשאלו על תפקידן, על פעולות הנעשות להכנת הילד באומנה למעבר לבגרות, לרבות תפקיד רכזת המתבגרים, על המשך הליווי אחרי גיל 18 ועל תפיסת ההצלחה בבגרות.

² מאחר שלמעט מראיון אחד כל המראיינים מקרב אנשי המקצוע היו נשים ההתייחסות אליהן היא בלשון נקבה.

הצעירים שהתראיינו היו מכל הארגונים המפעילים את האומנה וכללו צעירים בני 21-31, גברים ונשים, כמעט כולם יהודים, שחלפו שלוש שנים לפחות ממועד סיום ההשמה שלהם (למאפייני המרואיינים ראו לוח 1). במועד סיום ההשמה הכוונה היא לסיומה הרשמי של האומנה, גם אם הצעיר או הצעירה המשיכו לגור בבית משפחת האומנה. בראיונות הם נשאלו על תקופת ההשמה, על המענים שקיבלו ועל המענים החסרים, בפרט בתחום של הכנה למעבר לבגרות, על חוויית המעבר מהשמה לבגרות, על רמת המוכנות שלהם למעבר ועל צורכי ליווי בתקופה זו וכן על תפיסת ההצלחה בבגרות.

3.2 איסוף הנתונים

בחודשים ינואר-יולי 2025 נערכו 38 ראיונות עומק חצי מובנים: 22 ראיונות עם צעירים בוגרי אומנה ו-16 ראיונות עם נשות מקצוע בשירותי האומנה, וכן קבוצת מיקוד אחת עם רכזות המתבגרים. לקראת ביצוע הראיונות וקבוצת המיקוד נשלחו מכתבי הסבר על המחקר לבעלי תפקידים בשירות האומנה ולרכזות המתבגרים. במכתב לבעלי התפקידים הוסבר על מטרות המחקר, על מתכונת הראיון ועל השימוש שייעשה במידע וצוין שנכנה אליהם לתיאום מועד לראיון. המכתב לרכזות המתבגרים כלל נוסף על אלה גם בקשה לסייע לנו באיתור צעירים שיסכימו להתראיין למחקר. פרטי קשר של צעירים הועברו אלינו אחרי שהתקבלה הסכמתם לכך ובשיחה איתם הם התבקשו לחתום על טופס הסכמה מדעת או לתת הסכמה בעל-פה מוקלטת. מרבית הראיונות נערכו באופן מקוון באמצעות יישומון 'זום'. מיעוטם נערכו פנים אל פנים ושניים מן הראיונות עם הצעירים נערכו בטלפון. מתכונת הראיון נקבעה על פי העדפות משתתפי המחקר. הראיונות ארכו בין 40 דקות לשעתיים. כל הראיונות הוקלטו בהסכמת המשתתפים ותומללו לאחר מכן. כמעט כל הראיונות נעשו על ידי שתי הכותבות הראשונות של דוח המחקר.

מאפייני הצעירים מוצגים ב**לוח 1** ומלמדים על הטרוגניות משתתפי המחקר במרבית המשתנים. מחצית מן הצעירים הם גברים ומחציתם נשים, 77% מהם היו בני 20-24 והיתר בני 25-31, 95% הם יהודים (היה קושי למצוא צעירים ערבים שיסכימו להשתתף במחקר), מרביתם חילונים ומיעוטם דתיים או חרדים, 59% היו רווקים ואילו היתר בזוגיות (23%), נשואים (14%) או גרושים (4%). 55% מן הצעירים היו באומנת קרובים והיתר באומנת מאגר, ו-50% חוו מעבר אחד לפחות בין מסגרות (אומנה או פנימייה). 55% מן הצעירים היו יתומים מאחד ההורים הביולוגים (היו גם שהתייתמו מהורה אומן). שיעור הצעירים ששירתו או משרתים בצבא או בשירות לאומי-אזרחי עמד על 86%. מבין המשרתים בצבא, 18% השתחררו לפני תום תקופת השירות. 55% מן הצעירים עבדו, 22.5% למדו ו-22.5% עדיין היו בשירות צבאי בעת ביצוע המחקר.

לוח 1: מאפייני משתתפי המחקר מקרב הצעירים (במספרים)

מספרים (N = 22)	מאפיין
	מין
11	גברים
11	נשים
	גיל
17	24-21
5	31-25
	קבוצת אוכלוסייה
21	יהודים
2	מתוכם חרדים
1	ערבים
	מצב משפחתי[^]
13	רווק/ה
3	נשוי/אה
5	מאורסת/ת או בזוגיות
1	גרופ/ה
	סוג אומנה
10	מאגר
12	קרובים
	מעברים בין מסגרות
11	לא
11	כן
6	יתמות (מאחד ההורים)
	שירות צבאי / לאומי-אזרחי
3	לא שירתו
14	שירות צבאי מלא
3	שירות צבאי חלקי ^{^^}
2	שירות לאומי-אזרחי
	עיסוק עיקרי^{^^^}
5	משרת/ת
5	לומד/ת
12	עובד/ת

[^] מבין המרואיינים הייתה אם אחת ושתיים שהיו בהיריון בעת ביצוע המחקר
^{^^} אחד מהם המשיך לשירות לאומי-אזרחי
^{^^^} הצעירים דיווחו על העיסוק העיקרי אך לא פעם הם גם עבדו וגם למדו

3.3 ניתוח הנתונים

הראיונות וקבוצת המיקוד נותחו במטרה לזהות דפוסים משותפים ותמות מרכזיות הנוגעות לחוויית המעבר לבגרות, למנגנוני ההכנה והתמיכה הקיימים ולתפיסות של צרכים ושל הצלחות. הניתוח התבסס על גישת הניתוח התמטי וכלל קידוד פתוח של מקטעי טקסט בנושאים מרכזיים (שקדי, 2011). תחילה נותחו בנפרד הראיונות שנערכו עם נשות המקצוע והראיונות שנערכו עם הצעירים. כל הראיונות בכל אחת מן הקבוצות סודרו על פי הנושאים המרכזיים שנבחנו במחקר ולאחר מכן קודד כל נושא לקטגוריות, כפי שעלו מן הטקסט בתהליך הניתוח (Strauss & Corbin, 1990), ולבסוף לתמות מרכזיות. השוואה בין התמות שעלו מכל קבוצה נערכה בתחומים מסוימים כמו למשל הגדרות של הצלחה או תפיסה של הצרכים במעבר לבגרות.

3.4 אתיקה

המחקר קיבל את אישורה של ועדת האתיקה של מכון ברוקדייל לאחר שנדונו בה סוגיות של שמירה על שלומות הצעירים ועל פרטיותם. לצעירים הובהר כי ההשתתפות במחקר היא בהתנדבות וכי הם אינם מחויבים להשתתף בו. הראיונות עם נשות המקצוע והצעירים נפתחו בהסבר על מטרת המחקר והריאיון ועל השימוש שייעשה בתכנים שיעלו בו. מתכנת הריאיון הוסברה אף היא וכן האפשרות להפסיק אותו או את ההקלטה בכל שלב או לא לענות על שאלות שאין ברצונם להשיב עליהן. לאחר שהובהר שהדברים מובנים וניתנה הסכמה להקליט את הריאיון לטובת תמלול שלו לצורכי ניתוח המידע, הוקלטה הסכמה בעל פה להשתתפות במחקר. המראיינות הקפידו לשמור על פרטיות הצעירים בעת הריאיון ולא שאלו על נושאים אישיים החורגים מתחום המחקר. אנונימיות המשתתפים נשמרה במשך איסוף הנתונים, ניתוחם וכתביהם. תמלולי הראיונות וההקלטות נשמרו בתיקייה מאובטחת, בתמלולים הוסרו פרטים מזהים של המשתתפים או דברים שנאמרו שלא לציטוט, והתובנות שעלו מניתוח הראיונות מוצגים בדוח המחקר באופן שאינו מאפשר זיהוי של המשתתפים.

4. סקירת הספרות

במסגרת המחקר נערכה סקירת ספרות על המוכנות של בוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתית למעבר לבגרות ועל תוכניות הכנה לחיים עצמאיים. הסקירה פורסמה במסמך נפרד (בן סימון, 2025) ומובאת כאן בקצרה.

במשך השנים גברה ההכרה שצעירים אינם עוברים ביום אחד מנערות לבגרות, כפי שהציעו מודלים מסורתיים, אלא חווים תהליך הדרגתי שנמשך אל תוך שנות העשרים (בגרות בהתהוות; Arnett, 2000). ההבנה שתקופת הצעירות היא מתמשכת ושלמה יש תפקיד מכריע בחיי הצעירים השפיעה גם על תפיסת התמיכה שנדרשת לצעירים בוגרי מסגרות השמה. נטען שכדי לסייע להם יש לאמץ גישות שמקדמות התפתחות נורמלית ועצמאות (Dworsky & Dasgupta, 2018) ולספק להם תמיכה מקיפה ומתמשכת מידי מבוגר אחראי ומערכות קהילה רחבות (Mendes, 2023), בדומה לתמיכה שנותנים הורים לילדיהם הבוגרים הצעירים (OECD, 2022). היעדר מערכות תמיכה לצעירים בוגרי מסגרות השמה עלול להקשות עליהם את המעבר לבגרות ולהיות להם מכשול בפיתוח כישורי חיים ועצמאות ובבניית מערכות תמיכה שעשויות להקל עליהם את המעבר לבגרות (Gypen et al., 2017; Landers, 2019).

מחקרים מלמדים על מוכנות נמוכה למעבר לבגרות בקרב בוגרי מסגרות השמה ועל קשיים רגשיים שהם חווים לקראת המעבר ובשלב המעבר לבגרות. במחקרים שנעשו בישראל ובעולם תיארו בוגרי מסגרות השמה את הקשיים שחוו במעבר מהשמה לבגרות ודיווחו על תחושת נטישה, בדידות רבה, חשש גדול מאוד מעזיבת המסגרת וחוסר מוכנות להתמודד עם המעבר החד (בבנישתי ואח', 2021; Refaeli, 2020; Hedenstrom, 2021; Isakov & Hrnčić, 2018). המוכנות שלהם למעבר היא לרוב חסרה כיוון שההגנה שהם מקבלים במסגרת משאירה אותם פסיבים ולא מוכנים מספיק להתמודדות עם האתגרים שבעזיבתה. בהיעדר סביבה משפחתית תומכת, צעירים אלו תלויים בתמיכה שמוענקת להם מן המדינה, מעמותות ומשחקנים אחרים שמספקים שירותים ותמיכה. אך דווקא בשלב זה, המאופיין בחוסר יציבות ובשינויים רבים, כוחתת מאוד התמיכה, וצעירים אלו מצופים להסתדר בכוחות עצמם (Starr et al., 2024).

מק'דניאל ואח' (McDaniel et al., 2014) פיתחו מודל מושגי שנועד להסביר את תהליך המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה. לטענתם, נכסים התפתחותיים הם גשר הכרחי בין חוויות העבר להצלחה בבגרות. מסגרות השמה יכולות לקדם תוצאות חיוביות בקרב צעירים באמצעות הענקת משאבים והזדמנויות שיבנו את הנכסים ההתפתחותיים שלהם. נכסים אלו כוללים חמישה סוגים: קשרים חברתיים (מספר מערכות יחסים ואיכותן), הון אנושי (הרגלי למידה ומיומנויות רכות לעולם העבודה), מיומנויות פסיכו-סוציאליות (ויסות רגשי ופתרון קונפליקטים), כישורי חיים (חינוך פיננסי, תזונה ובריאות), ומשאבים חומריים (מגורים, תמיכה כלכלית, ביטוח בריאות מסובסד). בהינתן הבדלים בין הצעירים ברקע ובצרכים יש לבנות

תוכנית מותאמת אישית שתסייע לכל אחד לפתח את הנכסים החסרים לו לקראת המעבר לבגרות (Tuyishime et al., 2025).

בשל מורכבות המעבר מהשמה לבגרות מדינות משתמשות באסטרטגיות מגוונות כדי לשפר תהליך זה. האסטרטגיות העיקריות הן חקיקה שמעגנת בחוק מימון של תוכניות ושירותים וקובעת נהלים להפעלה (OECD, 2022; Strahl et al., 2021), פיתוח מדיניות על בסיס החקיקה שמובילה לפיתוח תוכניות חדשות ולהרחבת סוגי התמיכות שניתנים לצעירים (OECD, 2022) וכן תוכניות הכנה לחיים עצמאיים ותוכניות מעבר לבגרות (Knote, 2009).

תוכניות הכנה לחיים עצמאיים הן רכיב מרכזי בהכנה למעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה. תוכניות אלו מספקות למתבגרים ולצעירים כלים מעשיים, רגשיים וחברתיים לקראת המעבר לבגרות ובעת המעבר ומסייעות להם לפתח כישורים לבניית נכסים התפתחותיים להצלחה בבגרותם כגון השכלה, תעסוקה ומגורים יציבים. המיקוד של תוכניות אלו הוא בפיתוח מסוגלות ומיומנות במגוון רחב של כישורי חיים, בתמיכה מעשית בהשגת מגוון יעדים ארוכי טווח, בהגברת הביטחון, בהעשרת הידע ובטיפוח היכולת לבנות מערכות יחסים ולתחזק אותן (Brisson et al., 2022; Taylor et al., 2021; Taylor et al., 2024). למעשה תוכניות אלו מבקשות לספק למתבגרים ולצעירים סביבה מטפחת שמדמה את מה שכל הורה טוב מעניק לילדיו (Legal Aid Center of Southern Nevada, 2016). משפחות האומנה יכולות למלא תפקיד חשוב בהכנת הילדים לבגרות, בדומה לילדים הגדלים בחיק משפחתם ונחשפים להזדמנויות למידה בהנחיית הוריהם. שער המידע על רווחת הילד (Child Welfare Information Gateway, 2018), למשל, הכין [חוברת הדרכה להורים אומנים](#) כדי לסייע להם בכך.

הליגה לרווחת הילד של אמריקה ([the child welfare league of America](#)) ניסחה סטנדרטים לתוכניות הכנה לחיים עצמאיים שסייעו לבוגרי מסגרות השמה להגיע מוכנים יותר לבגרות. הנחות היסוד שבבסיס הסטנדרטים האלה הן: (1) הכנה לחיים עצמאיים מחייבת תוכנית כתובה המנוסחת בבהירות; (2) המתבגרים צריכים להיות מעורבים בתהליך בניית התוכנית; (3) ככל שתהליך ההכנה לעצמאות יחל מוקדם יותר, כך תגבר יעילותו; (4) הכנה לחיים עצמאיים מחייבת מסגרת זמן ריאלית שמתחשבת בהיעדר הביטחון של משפחה יציבה בחיי המתבגרים; (5) שירותי תמיכה בתקופה שאחרי עזיבת מסגרת ההשמה יהיו נחוצים לצעירים; (6) ההורים האומנים והעובדות הסוציאליות צריכים להיות זמינים לתמיכה במתבגרים ובצעירים, לשמש להם מודל לחיקוי ולהדריכם; (7) המשפחות המולידות צריכות להיות מעורבות בתהליך ההכנה לבגרות ככל האפשר (Loman & Siegel, 2000).

במחקרי הערכה על תוכניות הכנה לחיים עצמאיים ובניתוח מידע מנהלי נמצאו בדרך כלל תוצאות חיוביות בנוגע ליכולת הצעירים לסיים לימודים ולהשתלב בתעסוקה והובעה תחושת תרומה מצד המשתתפים (ראו לדוגמה: Bossett, 2016; Heerde et al., 2018; Kim et al., 2019; Scott & White, 2023). עם זאת סקירות שיטתיות של מחקרים מסוג זה טוענות כי

איכות המתודולוגיה ששימשה במחקרים אלו אינה מאפשרת להסיק מסקנות חד-משמעיות על יעילותן, אך מסקנה אחת כמעט ודאית היא שתוכניות אלו עדיין אינן מספקות את התוצאות הרצויות (Doucet et al., 2022) או אינן מספיקות לשינוי ניכר במסלול החיים של בוגרי מסגרות השמה (Taylor et al., 2024). בעקבות כך, טוען קורטני (Courtney, 2019), נחקק ב-2008 החוק שאִפשר להאריך את משך האומנה ([Fostering Connections to Success and Increasing Adoption](#)). מטרתו הייתה להעניק לצעירים בוגרי אומנה זמן נוסף הדרוש להם לבניית עצמאותם ובגרותם ובכך לשפר את ההכנה שלהם למעבר לבגרות. חוק זה אינו מבטל את החוק המכונה "חוק צ'אפי" ([Foster Care Independence Act](#)) שנחקק ב-1999 ומסדיר את המימון להפעלת תוכניות הכנה לחיים עצמאיים אלא מוסיף עליו.

השגת הצלחה בבגרות היא בדרך כלל מסע ארוך ומורכב הרבה יותר מזה שהמערכות והתהליכים הקיימים ערוכים אליו. את התפיסה של השגת עצמאות יש להמיר בתפיסה של פיתוח מערכות יחסים וקשרים חזקים עם אנשי מקצוע ומבוגרים אחרים המספקים תמיכה רגשית, הכוונה וסיוע. יחסים אלו יאפשרו מעבר הדרגתי וגמיש יותר לבגרות. מן הספרות המקצועית עלו כמה צעדים שמומלץ לנקוט כדי לשפר את הכנת בוגרי מסגרות ההשמה למעבר לבגרות ולתמוך בהם בו: פיתוח תוכניות מעבר ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים המתבססות על פרקטיקה מיטבית כדי לשפר את ההכנה של המתבגרים לשלב המעבר; שיתוף פעולה בין-מערכות כדי להבטיח שלבוגרי מסגרות תהיה גישה למגוון השירותים שהם זקוקים להם; העסקת אנשי מקצוע ממגוון אוכלוסיות והכשרתם בתחום הרגישות התרבותית והאתגרים הייחודיים של צעירים מאוכלוסיות מיוחדות; עבודה מודעת טראומה שמתחשבת בהתנסויות בילדות ובבריאות הנפשית ונותנת מענה להשפעות מתמשכות של התעללות, אפליה ופוסט טראומה; הגברת התמיכה בהורים האומנים כדי להפחית עומס ולחץ והכשרתם לקידום ההכנה של המתבגרים שבאחריותם; שימוש בטכנולוגיה ליצירת תכנים משלימים לאלה שנלמדים בהכשרות ובהדרכות ומתן משאבים מקוונים לאנשי מקצוע, להורים ולמתבגרים והבוגרים עצמם; מעקב מתמיד והערכה להבטחת יעילותן של תוכניות הכנה לחיים עצמאיים (ר' למשל (Children Now, 2023; Nathans & Chaffers, 2023; Tuyishime et al., 2025).

5. ממצאים מן הראיונות ומקבוצת המיקוד

5.1 רקע

בשנת 2001 הוכרטו שירותי האומנה בישראל והיום מפעילים אותם חמישה ארגונים, ארבעה ותיקים (אור שלום, מכון סאמיט, עמותת מטב וארגון שחר) ואחד שהתווסף בעקבות חוק האומנה שנחקק בשנת 2016 (א.ד.נ.מ.). הארגונים פועלים מכוח מכרז, ומשרד הרווחה הוא הרגולטור והמפקח. בכל אחד מן הארגונים מלווים כמה מאות ילדים. המבנה הארגוני כולל את מנהלת השירות, סגנית מנהלת ו/או מנהלות סניפים, ראשות צוותים ומנחות אומנה. כוח האדם כולל גם רכזות השמה ואבחונים ורכזות משפחות ושיווק, יש גם תפקידים רוחביים כמו רפרנטיות בתחומים מסוימים ורכזת מתבגרים, שאותם ממלאות לרוב מנחות אומנה נוסף על תפקידן כמנחות. כמה מן הארגונים מפעילים גם מרכזי טיפול. שירותי האומנה לילדים עם מוגבלויות הם בפיקוח מנהל מוגבלויות במשרד הרווחה – המושמים נמצאים במשפחות אומנה בקהילה והשירותים ניתנים מטעם הרווחה.

חוק האומנה לילדים התשע"ו-2016 קבע כי יש לתת עדיפות לקרובי משפחה ובעקבותיו גדל מאוד מספר משפחות האומנה, בין השאר בשל הכרה בדיעבד במשפחות שגידלו קרובי משפחה בלי שהוגדרו רשמית משפחת אומנה. שינוי אחר במערך שירותי האומנה נבע מהחלטת מנכ"ל משרד הרווחה בשנת 2015 להעדיף השמה במשפחת אומנה על פני השמה בפנימייה בקרב ילדים מתחת לגיל שמונה. החלטה זו הגדילה את מספר הילדים המושמים באומנה ושינתה את היחס בין שיעור הילדים האלה לשיעור הילדים המושמים בפנימייה, מ-20%-80% לקרוב ל-40%-60%, בהתאמה – 4,205 ילדים באומנה ו-7,026 ילדים בפנימייה בשנת 2021 (מבקר המדינה, 2023). בראיונות עם נשות המקצוע נטען כי יישום החלטה זו לא הגיע לכדי מיצוי בשל הקושי לגייס משפחות אומנה. בדוח מבקר המדינה (2023) הומלץ בין השאר כי מנהל שירותים אישיים וחברתיים יעגן בנהלים ובמדדים את סדר העדיפויות להשמה חוץ-ביתית ויפעל לחיזוק מערך האומנה כדי שהיא תהיה האפשרות המועדפת על מקבלי החלטות במטה וברשויות המקומיות, בהתאם למדיניות משרד הרווחה.

נשות המקצוע ציינו כי להערכתן רבים מן הצעירים נשארים בבית משפחת האומנה לאחר סיום ההשמה, אך מאחר שלא נעשה מעקב שיטתי אחר הבוגרים אין בידי המטה והארגונים המפעילים נתונים על שיעור הנשארים, על משך הזמן שנשארו ועל מצב הבוגרים. זאת אף על פי שכמו שציינה אחת מנשות המקצוע, תפקיד שירות האומנה הוא לדעת מה קורה עם הבוגרים, להכין את המתבגרים לקראת הצפוי להם ולבחון אפשרויות להמשך ליווי הבוגרים כדי "שלא בגיל 18 הכול יישמט מהידיים". בשנת 2020 לערך אישר מנכ"ל משרד הרווחה לשירות האומנה לכתוב הצעת חוק להארכת גיל האומנה. באותה עת לא היה אחראי לנושא

המתבגרים והבוגרים במטה שירות האומנה וגם לא במרבית הארגונים המפעילים. יוצאי הדופן היו עמותת אור שלום שהקימה לפני יותר מעשור את תוכנית הבוגרים, בעת שעוד לא היו מענים ייעודיים לצעירים בסיכון או לבוגרי מסגרות השמה חוץ-ביתיות. אישור המנכ"ל עודד את אנשי המטה בשירות האומנה לפתח את הנושא והוקם פירום רכזי מתבגרים בהובלתו, כפי שמוצג בהרחבה בהמשך. במכרז החדש של שירות האומנה נכלל תקן לרכז מתבגרים בכל אחד מן הארגונים המפעילים, אך פרסומו של המכרז מתעכב כבר כמה שנים ובשירות האומנה מקווים שזה יקרה בקרוב. הראיונות מלמדים על ההתקדמות הרבה שנעשתה בתחום בעשור האחרון אך גם על פער גדול בין המקום שבו הוא נמצא כעת למקום שהיה רצוי להיות בו. כמו שציינה אחת מנשות המקצוע:

כל פעם שאתה עושה עוד צעד, פתאום אתה רואה עוד דברים באופק
 ”
 שבכלל לא הבנת שהם חסרים”.

על פי נתונים שהופקו ממערכת המידע של שירות האומנה בנובמבר 2025, מספר בני ה-15-17 באומנה (לא כולל אומנת מוגבלויות ואומנת חירום) עמד על 895 מתבגרים, 684 מהם באומנה רגילה ו-211 באומנה טיפולית. התפלגות קבוצה זו מוצגת בלוח 2 ומלמדת ששיעור המתבגרים באומנת קרובים עמד על 80% באומנה רגילה ועל 69% באומנה טיפולית. באומנה רגילה אנו עדים גם לשיעור גבוה של מתבגרים ערבים (ביחס לשיעורם באוכלוסייה) – 35% מכלל המתבגרים (נתונים שהועברו משירות האומנה בנובמבר 2025). שיעור הילדים שנכנסו לאומנה בגיל +15 עמד בשנת 2025 על 3.5% (מכלל המושמים באותה שנה) בקרב אומנת מאגר ועל 14.1% בקרב אומנת קרובים. הבדלים אלו בין אומנת מאגר לאומנת קרובים מאפיינים בעיקר את השנתיים האחרונות (2024-2025). בשנים קודמות שנבחנו (2015-2023) ההבדלים היו קטנים הרבה יותר (נתונים ממערכת המסר של משרד הרווחה שהופקו במארס 2026).

לוח 2: התפלגות המתבגרים (15-17) באומנה, לפי סוג אומנה, מין וקבוצת אוכלוסייה (במספרים)

סך הכול	אומנה רגילה	אומנה טיפולית
684	211	
מין		
בנים	350	103
בנות	334	108
קבוצת אוכלוסייה		
יהודים	398	172
ערבים	241	22
חסרי מעמד	11	0
לא ידוע	31	15
אחר	2	2

<

סוג אומנה	אומנה רגילה	אומנה טיפולית
אומנת קרובים	545	145
אומנת מאגר	139	66

מקור: שירות האומנה, נובמבר 2025

נושא ההכנה של המתבגרים באומנה למעבר לבגרות וצורכי הבוגרים שההשמה שלהם הסתיימה נבחנו בראיונות ומוצגים להלן. הממצאים מחולקים לשלושה פרקים מרכזיים. בתחילה מוצג האתגר (פרק 5.2) – האתגרים שחווים הצעירים בשלב המעבר לבגרות והאתגרים שחווים הארגונים ונשות המקצוע במתן מענה לצורכי הצעירים. לאחר מכן מוצג המענה (פרק 5.3) – מערך ההכנה שמציעים היום שירותי האומנה, השינויים שחלו בו בשנים האחרונות וסוגיות בהפעלה. לבסוף מוצגת ההזדמנות (פרק 5.4), כלומר ההזדמנות לשינוי – הגדרות הצלחה שאליה יש לשאוף ודרכים לשיפור מערך ההכנה והליווי.

5.2 האתגר

א. חוויית המעבר לבגרות

המעבר לבגרות של בוגרי אומנה הוא שלב סוער ומורכב המאופיין בצורך משמעותי בעוגן וברצף. בראיונות עם נשות המקצוע ועם הצעירים הוא תואר כשלב שעלול להיות משברי – להתאפיין במשברים ביחסים הנובעים מחרדות של המתבגרים ושל הוריהם האומנים מסיום ההשמה או מסוגיות שלא טופלו קודם לכן, ובסיומים לא מתוכננים של האומנה. המעבר לבגרות תואר גם כמוקדם מדי, כאוטי וחד, וחוסר המוכנות של הצעירים אליו בלטה מאוד במילים שבהן בחרו לתאר אותו: "אתה חוטף את הכאפה הזאת"; "פתאום נופל לך האסימון"; "אתה באוויר"; "אתה לא באמת מעכל את זה"; "כולם נעלמים". לתחושת הצעירים שהתמיכה שהיו רגילים להיות עטופים בה נעלמת ביום אחד שותפות גם נשות המקצוע בשל חוסר היכולת שלהן להמשיך בליווי: "הזכויות, הליווי, תוכנית הטיפול מסתיימים ביום בהיר אחד"; "הרבה פעמים תאריך סיום האומנה נקבע באופן שרירותי, 31 באוגוסט... ואז זהו, העט נופל, נפרדים, לא משנה מה המצב שהוא [הצעיר] נמצא".

כך לדברי אחת הצעירות בנוגע למועד סיום ההשמה הרשמי:

גיל 18 לסיים אומנה זה נורא מוקדם... וזה לא משנה כמה הוא חכם, כמה הוא חזק או כמה הוא משכיל, ילד צריך את המעטפת שלו. כמו שלא זורקים ילד ביולוגי בגיל 18 ואומרים לו, צא לדרך, תמצא את החיים שלך, אז אני חושבת שאותו דבר צריך להיות גם בילדי אומנה, לפחות עד השלב שמסיימים את הצבא, שכבר עוברים איזושהי כבדת דרך

וכך תיארנו צעירים את תחושת חוסר האונים והבדידות שליוותה את המעבר מהשמה לבגרות:

” אתה מרגיש כל כך עטוף במסגרת, וכל החיים היית במסגרת הזאת, סוג של כאילו נשענת עליה... ואז פתאום אתה יוצא לעולם, ובשביל ילדים שעברו הרבה דברים זה ממש יכול להיות שוק. במיוחד שאין לך את הגב המשפחתי והכלכלי, שאתה פתאום כאילו די לבד בזה, מכל מיני בחינות

” אומרים טוב, סיימת את האומנה? זהו, אתה בוגר עצמאי. וזה לא כמו כולם, לא כמו כולם. כי כשאתה מסתכל על החברים שלי מהתיכון, נקודת המוצא שלהם הרבה יותר טובה משלי... יש להם הורים שתומכים אז הם עכשיו עושים טיול גדול במזרח, על הלימודים משלמים להם... אני הייתי צריך לחסוך שקל לשקל, ללמוד איך להתמודד, להבין לבד לאיזה מוסד ללכת, להבין מה קורה פה

” מה זה אומר חייל בודד? אף אחד לא הכין אותי לזה נפשית. זה היה לי מאוד מאוד קשה, ואז נשברתי. הבנתי שאני תלוש, שאני לבד

חוויה עזה של תלישות ובדידות בשלב המעבר לבגרות עלתה מכל הצעירים שרואינו, גם בקרב צעירים ששומרים על קשר קרוב עם משפחת האומנה ושהיא עדיין משמשת להם בית חם. יש להניח שמקורה בחוויות הילדות שעברו וכן בתחושת הזמניות וה"על תנאי" שמובנות בחוויית האומנה. תחושת התלישות והבדידות יכולה להימשך אל תוך שנות העשרים כפי שעלה מאחד הצעירים:

” אני בן אדם שמאוד לא צריך עזרה כלכלית או מתנות אבל אני לבד בעולם. אני ממש לבד בעולם. וזה מורכב להיות ילד בן 23 שהוא לבד, שכל החיים אמרו לו שהוא הילד שלהם...

אומנם רוב ההשמות באומנה הן ארוכות טווח אבל לאורך הדרך לא הילד ולא המשפחה ידעו זאת כי יש לאשר את ההשמה בכל פעם מחדש. מצב זה מכניס מורכבויות רבות ומשפיע גם על הילד וגם על המשפחה. תיאורי הצעירים את חוויית האומנה מלמדים על חוסר הביטחון המובנה ביחסים בין ילד באומנה למשפחת האומנה. לכך מתווספים גם נטייה לרצות אחרים שמונעת מהם להציף קשיים ואלה מוסתרים והופכים נפיצים, וכן נטייה להאשמה עצמית במצבי משבר עם המשפחה – "הייתי לא מווסתת", "הייתי מתבגר על סטראואידים", "הייתי עושה בלגנים", "הייתי קצת מוגזמת יותר מכל ילד שעובר את גיל ההתבגרות". בשלב הרגיש של סיום ההשמה הרשמי זה יכול להתבטא בחששות מפני חוסר הרצון של הצד האחר להמשיך את הקשר ובקונפליקטים שקשה להתאושש מהם. המורכבות הנוספת שמכניסה האומנה מעניקה לכל משבר במשפחה תפנית נוספת, כמו שהגדירה זאת אחת מנשות המקצוע, כיוון ש"בסוף תמיד זורק אותם למקום של בגלל שאני ילד אומנה ולא הילד הביולוגי שלהם". משברים מסוג זה, ללא ליווי של איש מקצוע, עלולים להשאיר את הצעיר ללא תמיכה ברגע אחד לא צפוי.

שמונה מבין 22 הצעירים שהשתתפו במחקר הנוכחי עזבו את בית משפחת האומנה עם סיום כיתה י"ב, חמישה עזבו מאוחר יותר (לרוב עם השחרור מן השירות הצבאי), שניים עברו לפנימייה במעבר לתיכון ושבעה עדיין היו באומנה בעת המחקר. שישה מן הצעירים ציינו שהם עזבו בעקבות קשיים שחוו במשפחת האומנה, בהם שלושה שאמרו שהם התבקשו לעזוב. חוץ משישה צעירים אלו, צעיר אחד ציין שהוא עזב בגיל 18 כי "זה החוק" ואחרת ציינה שהיא מיהרה לעזוב לפני שזה יוחלט בשבילה:

בשנייה שסיימתי כיתה י"ב [עזבה את הבית]... היה חשוב לי להרגיש שאני לא תלויה בחסדיו של אף אחד. כאילו שלא פתאום יחליטו נגיד שזהו, לא מתאים, זה נגמר.

ב. קשיים וצרכים של הצעירים בשלב המעבר לבגרות

אתה באוויר, אם אתה לא הולך לעבוד אין אוכל, אם אתה לא עובד אין לך בית. אתה בחרדה מתמדת. ואצל חבר'ה כאלה... אם הם מרגישים באוויר הם לא קופצים, הם נופלים [צעיר]

היכולת של הצעירים למצוא כתובת בתוך משבר היא מאוד נמוכה, ועבודה מאוד יפה שעשינו לאורך שנים יכולה להתכפסס על טעות שנעשית בתוך משבר [אשת מקצוע]

הראיונות עם נשות המקצוע ועם הצעירים לימדו על מגוון הצרכים של הבוגרים בשלב המעבר לבגרות, ואלו מפורטים להלן.

קשיים בקשר עם משפחת האומנה לאחר סיום ההשמה. הקשר עם משפחת האומנה לרוב אינו מסתיים במועד סיום ההשמה הרשמי אך היציאה של שירותי האומנה, כלומר הפסקת הליווי ותשלום דמי החזקה, משנה את הדינמיקה ויכולה לגרום למשברים. לשירותי האומנה אין כאמור נתונים על שיעור הבוגרים שהקשר שלהם עם משפחת האומנה נמשך ולכמה זמן אבל כמה מנשות המקצוע ציינו כי ידוע להן על משברים שקורים כמה חודשים אחרי סיום ההשמה, בשעה שאין מי שיחזיק וילווה. בתום ההשמה ביטחונם של הצעירים עלול להתערער בשל התחושה שהם נמצאים שם בחסד ולא בזכות. הם חוששים ליכול למעמסה על המשפחה, בפרט אם היא אינה אמידה, ולעיתים ממהרים לצאת מן הבית כדי לא להיות תלויים בחסדי אחרים. סיבה אחרת ליציאה מוקדמת מן הבית היא חשש הצעיר שמשפחת האומנה אינה מעוניינת בהישארותו. בהיעדר תקשורת בין הצעיר להורי האומנה על המשך המגורים שלו בבית המשפחה הצעירים מעדיפים לעזוב ולא לחכות שיאמרו להם לעזוב. זאת בשעה שלהורים האומנים יכול להיות ברור לגמרי שהוא בן משפחה ולכן הם לא מוצאים לנכון לדבר על כך והם נפגעים מאוד מן העזיבה הפתאומית של הצעיר. משבר יכול להתרחש גם בעקבות רצון הצעיר לחזק את הקשר עם הוריו הביולוגים וקושי מצד ההורים האומנים לקבל

זאת או בעקבות מתח מובנה בין רצון ההורים האומנים לעודד עצמאות ובין החשש שזה ייחווה כנטישה. באוכלוסייה החרדית צוינו קשיים בשלב המעבר לבגרות הקשורים למצב כלכלי ולשידוכים. באוכלוסייה זו לא מקובל לצאת מן הבית לפני החתונה אך הצעירים עשויים לחוות אי-נוחות רבה בהישארות בבית המשפחה שאיבדה את דמי ההחזקה, מקור הכנסה משמעותי עבורה. המצבים שצוינו לעיל יכולים לקרות הן באומנת מאגר הן באומנת קרובים. באומנות קרובים צעירים יכולים למצוא את עצמם טרודים במצב הבריאות של הסבים ובחשש שהם לא יישארו בחיים או לחוש חובה לסייע להם בהחזקת משק הבית, בטיפול באחיהם הקטנים או בפרנסה.

קשיים רגשיים. גיל ההתבגרות הוא גיל סוער מאוד מבחינה רגשית, ועל אחת כמה וכמה בקרב ילדי אומנה. המעבר מקטין לבגיר יכול להיות מבלבל ולמי שאין את התמיכה והליווי או התקשרות בטוחה עלול ליפול. בנוגע למתבגרים ערבים ציינו נשות המקצוע כי בהיעדר מסגרות המשך (שירות צבאי או לאומי, מכינה, שנת שירות וכדומה) המשברים של גיל ההתבגרות מתחילים הרבה יותר מוקדם. צעירים אלו עלולים לפתח חרדות מן הסיוס המתקרב ביודעם שהאפשרויות הזמינות להם אחרי גיל 18 מעטות. גם היציאה ממסגרת עוטפת מאוד יכולה להיות מטלטלת, כמו שתיארו זאת הצעירים. מנשות המקצוע עלה כי הטראומה של היציאה מן הבית קשורה לפרידה, ולכן כל פרידה יכולה להיות מאתגרת ומציפה. באוכלוסייה הערבית צוין דפוס המגורים המשפחתי. ילדים להורים גרושים גדלים לרוב אצל הורי האב וכשהוא נישא בשנית הוא עובר לגור באותו מתחם והילדים חשופים מדי יום למשפחתו החדשה, דבר שעשוי להגביר את חוויית הנטישה. הצעירים תיארו התקפי חרדה, דיכאונות, פוסט טראומה, משברים נפשיים בעת השירות הצבאי, חרדות חברתיות, תחושת חוסר שייכות, קושי לתת אמון ובדידות עזה. בשלב המעבר לבגרות עלולים להיפתח פצעים ישנים שלא טופלו, אם כי הם לא היו מעוניינים בטיפול רגשי קודם לכן ואם כי עוד לא היו בשלים להתמודד עם טראומות עבר. כך מתארת זאת אחת הצעירות:

”הייתה תקופה, אחרי שהכול נגמר כזה, תוך כדי השירות, שהיה לי קושי נפשי להתמודד עם כל הדבר הזה, עם כל מה שעברתי. אתה פתאום כאילו מעכל כל מיני דברים שעברת פעם, בתקופה הזאת שנגמרת האומנה

הצעירים ונשות המקצוע העלו את הצורך בעיבוד חוויות העבר כדי לאפשר צמיחה. עיבוד חוויית האומנה חשוב אף הוא וצוין כי לעיתים רק אחרי סיום ההשמה ובמרחק הזמן הצעירים מסוגלים להשתחרר מן הסיפור שהם סיפרו לעצמם לקראת סיום ההשמה, עת שהיו חרדים להישמט ונאחזו במה שיש להם מחשש לכגוע או להיפגע, ולהכיר בקשיים שחוו לעיתים במשפחת האומנה. בהקשר של אומנת מוגבלויות נאמר שהצורך בתמיכה רגשית קיים אצל כולם וכי דווקא בקרב הצעירים העצמאיים יותר הקושי עלול להיות רב יותר. בשל המודעות למוגבלות שלהם ולשונות, הם בודדים מאוד כי החברה לא אוהבת לשלב אותם, והליווי של מנחת האומנה יכול להיות חסר להם.

קשיים בהתמודדות לבד. אחד הצרכים הבולטים שעלו מן הצעירים הוא ליווי ותמיכה אחרי סיום ההשמה. צעירים אלו שהיו עטופים קודם לכן ציינו את הקושי בהיעדר אדם שיכוון, יעץ, יפנה למידע הנדרש ויסייע במימוש הזכויות שלהם. הצעירים ונשות המקצוע הדגישו את העובדה שאין מי שייתן גב ויילחם בשבילים ברגעי קושי, ונשות המקצוע גם ציינו את הצורך במישהו לדבר איתו ושהוא לא ממשפחת האומנה. בשלב המעבר לבגרות הצעירים עסוקים בסוגיות כמו טיב הקשר עם ההורים הביולוגים או אופי הקשר עם משפחת האומנה לאחר סיום ההשמה, נושאים שמפאת תפיסת רגישותם הם אינם יכולים לדבר עליהם עם משפחת האומנה. צעירים בשלב המעבר לבגרות מחפשים קשר ארוך טווח עם מישהו שהם יכולים לסמוך עליו ולבטוח בו. מישהו שאיתו הם יוכלו לדבר בפתיחות על כל הנושאים שמעסיקים אותם. מן הצעירים ומנשות המקצוע עלה כי הם רואים את עצמם כמו יתר הצעירים ומסלול החיים הרצוי ידוע להם, אבל הם מתמודדים עם יותר אתגרים וחסרים להם דמויות לחיקוי ומבוגרים אכפתים לדבר איתם.

קשיים כלכליים ותעסוקתיים. הצעירים תיארו קשיים כלכליים שמלווים אותם מאז סיום ההשמה וציינו את הצורך לעבוד ללא הפסקה כדי לכלכל את עצמם. הצעירים ציינו שגם בזמן השירות הצבאי או השירות הלאומי-אזרחי וגם בזמן הלימודים, הם עבדו כל עוד התאפשר להם. כמה מן הצעירים ציינו שהם ויתרו בינתיים על לימודים בגלל הצורך להתפרנס.

” בשלוש השנים האחרונות אני כל הזמן עובדת... חושבת על איך אני עושה כסף וכחות חושבת על עצמי ומה אני רוצה לעשות. בשנה האחרונה זה היכה בי שאני רוצה ללמוד משהו ולא בא לי כל הזמן לעבוד ולעבוד [צעירה]

מן הצעירים גם עלתה אי-יציבות תעסוקתית (פיטורים, עבודות מזדמנות, ריבוי עבודות). נשות המקצוע ציינו אף הן את הצורך בסיוע כלכלי בשלב המעבר לבגרות כי השכר מן השירות הצבאי או הלאומי-אזרחי נמוך ובקרב אוכלוסיות שלא מתגייסות אין מי שיתמוך. בהקשר של האוכלוסייה הערבית צוינה הציפייה לסייע בפרנסת המשפחה ברגע שדמי ההחזקה נפסקים. באין ברירה אחרת, צעירים אלו משתלבים במסלולים של לואו-טק (טכנולוגיה פשוטה), ששכר העבודה בהם נמוך מאוד, ומתקשים לפתח את הקריירה שלהם. נטען כי צעירים אלו גם עלולים להיתקל בקושי במציאת עבודה בשל השתייכותם לקבוצה עם מעמד נמוך באוכלוסייה הערבית.

קשיים בהתנהלות כלכלית נכונה. הצעירים תיארו קשיים הקשורים בהתנהלות כלכלית כמו תשלום חשבונות, ניהול חשבון בנק, הפרשה לחיסכון וניהול התקציב העומד לרשותם, בשל היעדר ידע בסיסי בנושאים אלו. בראיונות עם נשות המקצוע צוין השיעור הגבוה של יתומים בקרב האוכלוסייה הערבית בהקשר הזה. לצעירים שהוריהם נרצחו בהיותם ילדים קטנים נחשך על פני השנים סכום כסף גדול אשר ביכולתם לפדות בגיל 18. צעירים אלו מקבלים בפעם אחת סכום כסף נכבד, ובלי ליווי בשלב זה הם יכולים לקבל החלטות בעייתיות מאוד בנוגע לשימוש בו.

קשיים בצריכת שירותים. להפסקת הליווי של שירותי האומנה יכולה להיות השפעה גם על צריכת שירותים, כגון טיפול רגשי, מימוש זכויות לסיוע כלכלי או סיוע בסבסוד מגורים. זאת מאחר שילדים שגדלו במשפחת אומנה מורגלים בכך שהעזרה מגיעה אליהם ושמנחות האומנה מחזרות אחריהם גם אם הם לא משתפים פעולה. המעבר לשירותים לבגירים הוא חד. הם צריכים להיות היוזמים ולעיתים להידפק על הדלת יותר מפעם אחת. הם מתביישים לפנות ולבקש, ולעיתים קרובות גם לא יודעים למי לפנות. הם חסרים ידע חיוני על החובות והזכויות שלהם וכיצד לטפל בהם. הציפייה מהם לדאוג בעצמם לזכויותיהם מגיעה בזמן מורכב גם כך. צעירים אלו זקוקים לסיוע ביצירת חיבורים לשירותים אחרים, למשל עו"ס יתד ועו"ס ניצוץ,³ או לגורמים בתוך המערכת, למשל מש"קית ת"ש או רכזת בודדים בצבא, אבל לעיתים קרובות הם מעוניינים בעזרה זו רק אחרי שמנחת האומנה יצאה מן התמונה ואין מי שיעזור.

ג. קשיים וחסמים מערכתיים בהכנת המתבגרים למעבר לבגרות ובתמיכה בהם

תחושת הזמניות המובנית במודל האומנה. נושא השייכות למשפחת האומנה, "תאריך התפוגה" של ההשמה וטיב הקשר שיישאר לאחר הסיום הם נושאים רגישים. אחד הקשיים באומנה הוא הצורך התמידי של משפחת האומנה ושל הילד להחזיק בה-בעת גם את הזמניות וגם את השייכות והקביעות. במציאות חיים זו עיסוק בסיום ההשמה עלול להגביר את תחושת חוסר היציבות ואי-הוודאות של המתבגר ואף לעורר אצלו חוויה חוזרת של נטישה, גם אם לא של ההורים אז של המערכת, "הנה הגיע גיל 18 ואתם לא באמת עוזרים לי", "אני לא באמת רצוי".

תחום ההכנה למעבר לבגרות אינו מפותח דיו. אומנם הארגונים פיתחו מומחיות בהנחיית אומנה, בליווי של ילדים ובזכויות המגיעות להם, אך בקרב מרביתם תחום המתבגרים והצעירים לא פותח דיו. גם מנחות האומנה מתקשות לפתח מומחיות בנושא בהינתן מספר המתבגרים המצומצם שיש לכל מנחה ובשל העדפה לעבוד עם ילדים ולא עם מתבגרים. לא במטה האומנה ולא במרבית הארגונים נעשתה חשיבה ארגונית על תוכנית הטיפול שיש לבנות בשלב זה ולא פותחה תוכנית אחידה להכנה לבגרות. קורס ההכשרה המקדים להורים האומנים (קורס במ"ה) למשל עוסק בעיקר בילדים ולא בגיל ההתבגרות, ומשימות של ליווי מתבגרים נדחקות הצידה בשל עומס העבודה. נשות המקצוע העלו את הקושי המובנה במצב שבו עד תאריך מסוים המתבגרים הם באחריות הארגונים וביום הבא הם כבר לא. במצב זה הארגונים עסוקים ב'כאן ועכשיו' ולא בעתיד ומתקשים למקד את תשומת הלב ביום שאחרי ולבנות תוכנית לטווח הארוך שגם תיצור רצף טיפולי.

³ תוכנית יתד לצעירים וצעירות במצבי סיכון מסייעת לבני 18-25 במגוון היבטי חיים ומציעה להם ליווי אישי ומענים שונים. תוכנית ניצוץ פועלת במסגרת תוכנית יתד בתחום חברה-צבא, היא מציעה מענה מותאם ומקיף משלב טרום השירות ועד חצי שנה לאחר השחרור.

היעדר הליכים מסודרים. אחד האתגרים הבולטים הוא היעדר הליך סדור של סיום ההשמה. בהיעדר הליך כזה המתבגרים יכולים להגיע למועד סיום ההשמה בלי הבנה בסיסית של הכרוך בשינוי זה ולחוות את ההלם והטלטלה שתוארו לעיל. הליך סדור כולל הן הכנה של המתבגרים וההורים לסיום ההשמה המתקרב הן שמירה על רצף טיפול על ידי חיבור למערכות אחרות. בנוגע להכנת המתבגרים וההורים צוין כי אין כיום בשירותי האומנה פרוטוקול רשמי לניהול שיחה עם ההורים האומנים ועם מתבגרים על מועד הסיום המתקרב או על המסלול הרצוי בעיניהם והאפשרויות שיעמדו בפניהם לאחר גיל 18. יש הנחיה לקיום ועדת תכנון טיפול מסכמת אבל היא אינה מיושמת בכל המקרים. בנוגע להעברה מסודרת של האחריות לשירות אחר צוין כי תהליך זה עוד לא הוטמע במחלקות לשירותים חברתיים וגם החיבור לעו"ס יתד או לעו"ס ניצוץ עוד לא עובד כנדרש. אלו תוכניות צעירות יחסית שאינן פועלות בכל המחלקות ומתמקדות בצעירים שנמצאים בקהילה יותר מבצעירים במסגרת.

מגבלות הנובעות מתנאי סף לקבלת שירותים ומהיכרות מועטה. תוכנית יתד מיועדת לצעירים בסיכון בני 18-25, רווקים, בלי מוגבלויות ושאינם מתמודדים עם בעיות בבריאות הנפש או עם התמכרויות. צעירים שאינם משויכים לאוכלוסיית היעד של תוכנית יתד אמורים לקבל סיוע משירותים אחרים אך מנחות האומנה מתקשות לעשות את החיבורים בשל חוסר היכרות ונראה שגם השירותים עצמם אינם יודעים כיצד לעבוד עם האומנה. משום כך, צעירים יכולים להגיע למצבי מצוקה קשים בלי לדעת להיכן לפנות כדי לקבל תמיכה וסיוע. אתגר נוסף בהקשר לכך הוא הצורך של צעירים לפתוח תיק ברווחה כדי לקבל שירותים מסוימים והרתיעה שלהם מלהמשיך את הקשר עם מערכת הרווחה או להיות "אוכלוסיית רווחה" כמו הוריהם.

משבר כוח אדם והיעדר רצף טיפולי. כבר כמה שנים שיש מחסור בעובדות סוציאליות שבא לידי ביטוי בקושי לאישי תקנים במחלקות לשירותים חברתיים ולגייס מנחות אומנה. המשמעות של מחסור במנחות אומנה היא שלא כל המשפחות והילדים מקבלים את הליווי שהם היו אמורים לקבל, ושמנחת האומנה לא רואה את הילדים לאורך זמן כדי לזהות דפוסים שיכולים להשפיע על עתידם (למשל בעיות הסתגלות למסגרת, קושי להתמיד). קושי נוסף שצוין בנוגע למנחות אומנה הוא שרובן מכוונות לעבודה עם ילדים קטנים ולא עם מתבגרים. הן יכולות להירתע מן העבודה איתם בגלל חוסר שיתוף פעולה והתנגדויות מצד המתבגרים. מיעוט המנחות שמעוניינות לעבוד עם מתבגרים מקשה על ביצוע ההכנה וגם יכול להכביד על תפקיד רכזת המתבגרים. גם השמירה על רצף טיפולי קשה במצב זה. המשמעות של תקנים לא מאוישים במחלקות לשירותים חברתיים היא שאין למי להעביר את המושכות בתום ההשמה באומנה. אף על פי שלצעירים אלו מגיעות זכויות רבות, אין מי שיקלוט אותם ברווחה ויסייע. צוינו גם חסמים בירוקרטיים כמו שיוך הצעיר לכתובת מגורי הוריו הביולוגים לצורך קבלת סיוע ולא לכתובת מגורי משפחת האומנה וחשש הצעירים מן העיסוק בבירוקרטיה.

קושי לקיים שיח גלוי על סיום ההשמה. ניהול שיחה עם המתבגרים על תוכניות אחרי סיום ההשמה ועל סיפור החיים שלהם הוא אתגר גדול מאוד. תחושות חרדה ולחץ שהם חווים לקראת סיום ההשמה וכפיות נמוכה בשל הצורך לסיים מבחני בגרות ולהתכונן למסגרת הבאה מקשות עליהם לנהל שיחות בנושא ואף מרתיעות את מנחות האומנה מלעסוק בו. תחושת חרדה היא גם נחלת ההורים האומנים שחוששים לעיתים מאובדן הילד וכן מסיום הליווי ומהפסקת דמי ההחזקה. חרדה זו יכולה להקרין על המתבגרים ולהעמיק את החשש שלא יהיה להם למי לפנות עם סיום ההשמה. מצד משפחות האומנה יש לעיתים גם התנגדות לדבר על נושא זה כי מבחינתן הילד הוא שלהן והדבר היחיד שמשנתנה הוא יציאת שירותי האומנה מן התמונה. במצב זה המתבגרים מגיעים ללא תוכנית לסיום ההשמה ואז כבר אין מי שיעזור.

אובדן הליווי והמעמד בתום תקופת ההשמה בקרב משפחות האומנה והיעדר הכנה לקראת שינויים אלו. עם הגיעו של מועד סיום ההשמה משפחות האומנה מאבדות ברגע אחד את מעמדן אף על פי שבכועל הן לא נעלמות. "זה קושי בירוקרטי אבל גם קושי רגשי למשפחות כי הן מרגישות שמחקו אותן ביום אחד", ציינה אחת מנשות המקצוע. אחד הצרכים הדחופים שלא מקבלים מענה הוא ליווי המשפחה אחרי סיום ההשמה. ארגון האומנה יוצא מן התמונה בין שהצעיר ממשיך בקשר עם המשפחה ובין שהוא המשיך למסגרת אחרת, בין שהסיום היה מתוכנן ובין שלא. הארגון מסיים את תפקידו והמשפחה נשארת עם חלל ובלי שנעשתה איתה עבודה של עיבוד חוויית האומנה. בהקשר של שלב המעבר לבגרות ובהינתן שצעירים רבים ממשיכים לחיות בבית המשפחה או ממשיכים בקשר עם המשפחה, למשפחת האומנה יש צורך בתמיכה והכוונה גם בפרספקטיבה של הארגונים, שנבנתה על שנות ניסיון רבות ויכולה לסייע לנרמל את הקשיים וכך למנוע משברים המאפיינים שלב זה.

הבדלים בין ארגונים במתן מענים. אחד הקשיים בפיתוח תחום ההכנה לבגרות הוא קונפליקט מובנה בין הציפייה של משרד הרווחה מן הארגונים המפעילים לשתף פעולה במהלך לפיתוח תחום ליווי המתבגרים ובין העובדה שהיבט זה עוד לא עוגן במרכז והארגונים אינם מקבלים תשלום על פעילות זו. מסיבה זו גם ניכרים הבדלים בין הארגונים באופן הטיפול שלהם בנושא – באין תגמול, ארגונים שיש להם יכולות מימון גבוהות ייתנו יותר, והמתבגרים והצעירים שבאחריותם יצאו נשכרים.

קשיים ייחודיים בליווי משפחות אומנת קרובים. בעקבות חוק האומנה נקלטו בשירותי האומנה משפחות אומנת קרובים רבות מאוד. לשינוי זה יש השפעה ניכרת על מערך האומנה כי ההבדלים בין משפחות אומנת קרובים למשפחות אומנת רבים ודורשים התארגנות אחרת. שלא כמו משפחות אומנת מאגר, משפחות אומנת קרובים מקבלות עליהן תפקיד זה בעקבות משבר פתאומי (פטירת ההורים או מחלה של ההורה למשל) ולעיתים קרובות, מתוך תחושת מחויבות משפחתית עמוקה. אומנם תחושת השייכות של הילד למשפחה עשויה להיות חזקה הרבה יותר, אך לא פעם קשה יותר לעשות את ההפרדה שתאפשר לגדל את הילד הרחק מן ה"כאוס" של משפחת המקור ולשקם את חייו. השינוי במאפייני המשפחות

בולט במיוחד בנוגע למתבגרים כי המשפחות מתקשות לספק את צורכיהם בשלב חיים זה, אך מחשש להתנגדות המשפחה או המתבגר לא מחפשים חלופה אחרת, "אז כאילו מראש ההגעה שלהם למה שנקרא מעבר לבגרות הרבה יותר נמוכה", ציינה אחת מנשות המקצוע. ליווי משפחות אומנת קרובים נתפס מורכב יותר וככזה הדורש ליווי אינטנסיבי מכמה סיבות. מרבית המשפחות הן של סבים המגדלים את נכדיהם והפערים הבין-דוריים יכולים ליצור קשיים. פערים אלו אינם מתבטאים רק בגיל אלא גם בהבדלים תרבותיים, למשל בקרב משפחות של עולים או במשפחות ערביות שבהן הדור הצעיר מושפע מן החיים בחברה מערבית. הפערים בולטים במיוחד בגיל ההתבגרות והסבים מתקשים להציב גבולות לנכדיהם ולשמור על סדר יום. אומנות קרובים מלוות לעיתים בפתולוגיות שעוברות מדור לדור ויכולות להסלים ללא טיפול. הסבים יכולים לשאת תחושת "כישלון" כלפי האופן שבו גידלו את ילדיהם (הורי הילד) ולא פעם הם מתמודדים בעצמם עם טראומות ואובדנים וצריכים לעבד אותם תוך כדי גידול הנכד שחווה טראומה בעצמו. משפחות אומנת קרובים מאופיינות גם במצב חברתי-כלכלי נמוך ומתמודדות עם עוני והדרה וטרודות בלשרוד את היום ולכן מתקשות להיעזר בשירותים המוצעים לילד וצריכות תמיכה כלכלית רבה יותר ממה ששירותי האומנה יכולים לספק.

לסיכום, המעבר לבגרות של צעירים באומנה הוא צומת שבו החסמים המערכתיים פוגשים את החסמים האישיים של הצעירים, של משפחות האומנה ושל מנחות האומנה. הראיונות מלמדים כי החסמים במעבר לבגרות אינם רק בירוקרטיים אלא גם מושרשים בחוויות הרגשיות של כל המעורבים. הכרה זו היא חיונית להבנת המורכבות של מערך האומנה ומצביעה על כך שהפתרון אינו יכול להסתכם רק בתוספת תקציב או תקנים, אלא גם מחייב החזקה רגשית – יצירת מרחב שבו המשפחות והצעירים מרגישים ש"רואים" אותם גם כשהסטטוס הרשמי משתנה.

5.3 המענה

אני עדיין שם [במשפחת האומנה], וזה באמת, חד-משמעית, העזרה הכי טובה... כי ראיתי מה זה עשה לי בשונה מהמשפחה שלי [צעיר]

מבחינת האומנה אני יודע שבלעדיה לא הייתי מי שאני היום... כשהייתי בן 16 וחשבתי מה אני רוצה להיות... הייתי רוצה להיות אבא שלי האומן, שמקים משפחה נורמטיבית ומגדל את הילדים שלו וחי בטוב עם אשתו ויש תחושה של שמחה ואהבה ותדר נעים בבית... לשם אני שואף גם היום [צעיר]

מן הראיונות עם נשות המקצוע ועם הצעירים עלתה תפיסה חיובית מאוד של מודל האומנה. נשות המקצוע התייחסו לדגם המיטיב של משפחה ושל מודל הורי שמאפשר למידה מתוך צפייה וחיקוי, לכך שהם גדלים בקהילה ולאפשרויות שזה מזמן להם מבחינת המשאבים והתמיכה שמשפחה וקהילה יכולות לספק, גם אחרי סיום ההשמה. גם הצעירים ראו חשיבות רבה במודל המשפחה שלאורו גדלו – הורים המשלבים בית ועבודה, זוגיות אוהבת, תמיכה

בילדים, אחים קולטים שמשמשים מודל לחיקוי. למרבית הצעירים שהתראיינו נשאר קשר עם משפחת האומנה, גם אם לא נטול משברים, ומרביתם תיארו קשר קרוב ואת משפחת האומנה כאוהבת, מכילה ומקבלת. מקצתם תיארו הורים שהתקשו לספק להם את החום ואת הרגש שהם כמהו לקבל.

אחריות הארגונים המפעילים את האומנה היא ללוות את הילד ואת משפחת האומנה, כל אחד לפי צרכיו. כמה מן הארגונים מפעילים גם מרכזי טיפול וצוין כי במשך השנים נצבר בקרב אנשי הצוות ידע רב ומומחיות ונעשות התערבויות משפחתיות, הדרכות להורים וכן טיפולים קבוצתיים למשפחות, למתבגרים ולאחים הקולטים. מן הראיונות עם נשות המקצוע עלה כי אין הדרכות ייעודיות על גיל ההתבגרות וכי ההתערבויות הן נקודתיות וניתנות בהתאם לצרכים של כל משפחה וילד. הארגונים אינם מלווים את הצעירים והמשפחות אחרי סיום ההשמה הרשמי, למעט עמותת אור שלום שמפעילה תוכנית בוגרים.

להלן מוצגים הממצאים על אודות ההכנה שמקבלים המתבגרים לקראת סיום ההשמה והמעבר לבגרות.

א. הכנה לקראת סיום ההשמה והמעבר לבגרות

ברגע שמוציאים אדם ממסגרת, וזה נכון לגבי בית ספר, וזה נכון לגבי צבא, וזה נכון גם לגבי אומנה, שברגע שזורקים אותך למים אז הציפייה שלך בתור מישהו שלא יודע לשחות, שילמדו אותך לפני שעושים את זה. ואני חושבת שבאומנה לא הכינו אותך לרגע שכבר לא תהיה ילד אומנה, כאילו לרגע שתצטרך כביכול להסתדר בעצמך [צעירה]

אם בשל תפיסת האומנה כזמנית, אם מתוך תפיסה שהאחריות של שירותי האומנה לילדים מסתיימת בגיל 18 ואם בשל מודל המשפחה של האומנה הטומן בחובו הנחה שההכנה תיעשה באופן טבעי על ידי ההורים האומנים, נראה שנושא הכנת המתבגרים ליום שבו תסתיים ההשמה לא היה במוקד הפעילות של שירות האומנה והיה נקודת עיוורון של שירותי האומנה ושל המדיניות. בחמש השנים האחרונות התגברה מאוד המודעות ואיתה גם העיסוק של שירות האומנה בהיבט זה של העבודה עם המתבגרים ועם המשפחות. העבודה עדיין אינה מוסדרת דיה אך נמצאת במודעות של העובדות במטה ובשטח ונבנית בהדרגה. במטה האומנה קיימת היום ההבנה שבאחריותו להוביל מדיניות ותוכניות הכנה למעבר לבגרות וליצור אחידות במתן המענים.

מן הראיונות עם הצעירים עלה כי במרבית המקרים לא הייתה הכנה פורמלית למעבר לבגרות בזמן שהותם באומנה. כמה מהם ציינו שלא הייתה הכנה כלל וכמה מהם אמרו שהייתה אך היא לא הייתה מספקת. אם הייתה הכנה היא הייתה במובן של מתן סיוע אינסטרומנטלי ולעיתים רחוקות במובן של הכנה מעשית – תכנון הצעדים הבאים, הגדרת יעדים, הנגשת

מידע על זכויות ומענים קיימים, שיחות על נושאים רלוונטיים. לצעירים היה חסר ידע בנושאים בירוקרטיים וכלכליים כמו ניהול חשבון בנק, תשלום חשבונות, שכירות. התחושה שעלתה מהם היא של מעבר לבגרות ללא כלים מתאימים. כך לדברי אחת הצעירות:

” אני חושבת שהתחלנו לדבר על הסיום רק איזה חודש לפני, חודשיים, אם אני לא טועה. אני חושבת שככל שמקדימים תרופה למכה [צוחקת], ככה המכה פחות הייתה כואבת

אחת הסיבות שצוינו להיעדר תהליכי עומק היא התחלופה הגבוהה של מנחות האומנה. בנוגע להכנה בלתי פורמלית למעבר לבגרות, כמה מן הצעירים ציינו שמגיל צעיר הם למדו לדאוג לעצמם ולפתח את עצמאותם באין ברירה אחרת ואחרים סיפרו על עזרה שקיבלו מן ההורים האומנים בפתיחת חשבון בנק למשל או בהוצאת תעודת זהות, או על התנסות מעשית בניהול משק בית בעקבות ציפיות ההורים האומנים להשתתף במטלות הבית ולקחת אחריות. כמה צעירים ציינו בהקשר זה גם עידוד מצד ההורים האומנים להצליח בלימודים ולסיים עם תעודה. הראיונות עם נשות המקצוע מלמדים על כמה פרקטיקות שמשמשות את מטה האומנה ואת הארגונים כדי להכין את המתבגרים לסיום ההשמה ולמעבר לבגרות וגם על הבדלים בין הארגונים בהיבט זה.

ברמת המטה אחד הדברים שמנסים להטמיע בשנים האחרונות הוא כינוס הוועדה לתכנון טיפול בכיתה י"ב כדי לדון ביום שאחרי סיום ההשמה. המטרה היא להבנות את התהליך וגם לכנס יחד גורמים שונים כדי להדק את החיבור למענים בקהילה. אף על פי שהוצאה הנחיה לכל המחלקות לשירותים חברתיים לכנס את הוועדה וגם לדאוג לנציגות של עו"ס יתד או עו"ס ניצוץ, בשירותי האומנה מעריכים שייקח זמן עד שתהליך זה יוטמע בגלל מחסור בכוח אדם. צוינה גם אמביוולנטיות בנוגע לפרקטיקה זו הקשורה הן לחשש של נשות המקצוע לעסוק בנושא רגיש זה הן לחיבור עם המחלקות לשירותים חברתיים. מצד אחד ברורה החשיבות שהדברים יהיו רשמיים ומדוברים, מגובים ומוחזקים, ומצד שני יש חשש שבמצבים שבהם הקשר של המחלקה עם המשפחה והמתבגר מועט והאומנה מורכבת הישיבה של כל הגורמים יחד תזיק יותר מתועיל.

הליכים נוספים שמטה האומנה פעל לקדם כדי להקל את המעבר לבגרות ולהסדיר אותו הם הידוק התהליך של הכרה בבוגרי אומנה כחיילים בודדים וקיצורו. תהליך זה נעשה עם תחום צבא-חברה במטה יתד. עבודה נעשית גם עם המוסד לביטוח לאומי, למשל מפגש לבוגרי אומנה על הזכויות המגיעות להם, ועם מינהל של"מ במשרד הרווחה.

דבר שני שנעשה מטעם מטה האומנה הוא הקמת פורום רכזי מתבגרים. כל אחד מן הארגונים הקצה בשנת 2020 לערך נציגה מן הארגון (לרוב מנחת אומנה) שתשתתף בפורום שהוקם והונחה על ידי מטה האומנה לצורך פיתוח תחום הליווי של מתבגרים ובוגרים באומנה.

הנציגות גם סייעו בתחילת הדרך בתהליך למידה שנעשה בהובלת אור שלום במטרה למפות את הצרכים, האתגרים והכוחות של בוגרי אומנה ולנסח המלצות לבניית מודל חדש לליווי של הבוגרים. בעת ביצוע המחקר הנוכחי עוד לא היה תקן לרכז מתבגרים אך בפועל מילאו אותו נשות המקצוע שהוקצו מכל ארגון. התפקיד הלך והתגבש במפגשי הפורום שהמשיכו להתקיים בשנים האחרונות. הרכזות דיווחו שהפורום סייע להן בהבניית התפקיד, בהסדרת כל מיני תחומים וביצירת שיתוף פעולה עם גורמים אחרים. הוא גם הפך למקום של התייעצות, של שייכות ושל תמיכה. מאחר שאין תקן והתפקיד לא הוגדר מלכתחילה אלא נבנה עם הזמן, הביטוי שלו בכל אחד מן הארגונים יכול להיות קצת אחר. הרחבה על תפקיד רכזי המתבגרים בפועל ועל תפיסת התפקיד בעיני המרואיינים מוצגת בהמשך.

ברמת הארגונים דווח הן על מענים קבוצתיים הן על מענים פרטניים. בכל הארגונים מנחות האומנה ורכזות המתבגרים פועלות ליצירת מעטפת עבור המתבגרים בסיום ההשמה. עבודה זו נעשית מול הצבא, עו"ס יתד ברשות המקומית, דירות של "ילדים בסיכו", המוסד לביטוח לאומי (קצבת נכות, סל שיקום, קצבת שארים) ומסגרות ביניים לפני צבא. דווח גם על סיוע במימון שיעורי נהיגה או סיוע בלימודי תיאוריה כדי לעודד עצמאות ובמימון שיעורים פרטיים או קורסים כדי לסיים עם תעודת בגרות או מקצוע. בשני ארגונים נערכים סמינרים/סדנאות שנתיים לתלמידי כיתות י"א או י"ב. בסמינרים/סדנאות אלו יש הרצאות ומפגשים קבוצתיים במגוון נושאים כמו הכנה לצבא, הכנה לחיים והתנהלות כלכלית, יש התייחסות להיבטים רגשיים כמו עיבוד חוויית האומנה ויש גם פעילויות כיף. באחד הארגונים האלה דווח כי הם מפעילים גם קבוצות במשך השנה, בתדירות של פעם בשבוע, שנועדו לתת מרחב לשיתוף חוויות והתנסויות ונעשות בהנחיית מנחות האומנה. הקבוצות מתגבשות לפי אזורים וקבוצות באוכלוסייה (למשל, קבוצה לנערות חרדיות או קבוצה למתבגרים מן האוכלוסייה הערבית). גם הסמינרים/סדנאות בארגון זה ניתנים בנפרד לקבוצות שונות באוכלוסייה ומותאמים לתרבות ולשפה. בארגון השני נערכים מספר מפגשים בשנה שנועדו בין השאר לבנות תחושת שייכות בקרב המתבגרים. בארגונים האחרים היו ניסיונות לארגן אירועים עבור המתבגרים אך ההיענות לא הייתה גבוהה וגם חסמים מערכתיים הקשו. למשל הצורך בקבלת היתר לקיום הכנס מצד רבנים המקובלים על אוכלוסיית היעד של הכנס (בקרב חרדים) או פיזור גאוגרפי גדול של משפחות האומנה שהארגון מלווה שמקשה להביא את כל המתבגרים למקום אחד.

בשני ארגונים שבהם אין סמינרים נראה שיש התמקדות בעבודה פרטנית ודווח על תוכנית טיפול אישית בהקשר של פעולות הכנה לבגרות. בארגון אחד דווח למשל על מאמצים ליזום כגישה משותפת של מנחת האומנה, העו"ס במחלקה והמתבגר בחודשים שלפני סיום ההשמה וכי בבניית תוכנית הטיפול מעבים את השיח עם המתבגר ומצמצמים את השיח עם ההורים כדי לייצר נפרדות (בעיקר בקרב אומנות קרובים). בארגון אחר צוין כי נבנתה תוכנית סדורה והיא הועברה לכל המנחות. גם בארגון זה צוין השינוי בדינמיקה עם המשפחה ועיבוי השיח עם המתבגר. מגיל 16 מתחילים להתייחס לנושא ההכנה ומדייקים את תוכניות הטיפול. נבנית

לכל מתבגר תוכנית מותאמת לרצונות שלו ולתוכניות שלו לעתיד והוא מביע את דעתו עליה. המיקוד הוא בבניית תמונת עתיד והצבת יעדים לעתיד טוב יותר. זה יכול להיות עמידה במבחני הבגרות, רכישת תעודת מקצוע, הוצאת רישיון נהיגה, מכינה קדם-צבאית ושירות, או השתלבות בשייבה גבוהה ונישואין בקרב חרדים. היבט עיקרי בהכנה הוא שאלת החזרה הביתה, והשיח בנושא נעשה בשלוש רמות – שיח ישיר עם המתבגר, שיח עם הורה האומנה ושיח עם המחלקה לשירותים חברתיים. נאמר כי גם נעשית הדרכת הורים בדגש על הסיום הקרב. בארגון נוסף נאמר שעל רקע קשיי ההסתגלות של ילדים באומנה, הם מעודדים את ההורים האומנים לדבר על גיל 18 ועל הסיום המתקרב – מה הכוונות, מה המחשבות, האם הילד נשאר אצלם, האם הם רוצים שהוא ילך ויגור בדירה כעצמאי, איך הוא חווה את ציפיית ההורים שהוא יהיה עצמאי וכדומה. פעולות ההכנה כוללות העלאת שיעורי הגיוס, לימוד עברית ועידוד השכלה.

בנוגע לאומנת מוגבלויות צוין כי רכזי מוגבלויות מחזיקים בידע על הכנה למעבר לבגרות ונותנים הדרכה פרטנית בתוך הארגון. ההכנה היא גם להורים וגם לצעיר, היא עוסקת בשאלות על העתיד ונעשית על ידי מנחת האומנה. מאחר שהמנחות אינן מומחיות בתחום זה חושבים כיצד לתת להן יותר כלים לנהל שיחה בנושא. ההכנה מתחילה היום בגיל 21 (עם סיום ההשמה בקרב ילדים עם מוגבלות) אך במינהל מוגבלויות רוצים להקדים אותה בכמה שנים. מלבד מנחת האומנה ורכזי מוגבלויות יש גם את עו"ס מוגבלויות במחלקה לשירותים חברתיים. צוין ששיתוף הפעולה חשוב מאוד כי הן אלה שמפנות לוועדות השמה ולמסגרות.

לסיכום, מן הראינות עולה כי במרבית הארגונים אין תוכנית סדורה להכנה לסיום ההשמה ולמעבר לבגרות ואין הכשרה של ההורים האומנים להכנת המתבגר למעבר לבגרות. במטה האומנה לא היה בעת המחקר בעל תפקיד שהחזיק רשמית את הנושא של ההכנה לבגרות וצוין שיש לבנות תפקיד אחראי מתבגרים ובוגרים במטה האומנה כדי שהמשרד יוביל את התפיסה המקצועית. התחושה העולה מן הראינות היא כי במרבית הארגונים עוד לא פיצחו את הדרך להכין את המתבגרים למעבר לבגרות ואף על פי שמודל האומנה אינו חדש, תחום ההכנה של המתבגרים לבגרות עוד נמצא בחיתוליו. במרכז החדש של משרד הרווחה נכלל תקן לרכז מתבגרים ונקבעו אחוזי משרה כדי להבטיח אחידות בין הארגונים. בנוהל המתבגרים החדש של שירות האומנה (מיום 26 ביוני, 2025) יש התייחסות לנושאים אלו מתוך שאיפה להסדירם. כך למשל מובהר בו תפקיד מנחת האומנה בהסדרת הקשר עם הצבא והכרה כחייל בודד, בהעלאה לדיון בוועדה לתכנון טיפול את נושא ההיערכות לתוכניות המשך והארכת האומנה במקרים רלוונטיים והבניה של תוכנית טיפול אישית הכוללת תוכנית לאחר סיום האומנה. גם תפקיד הפיקוח על ביצוע פעולות אלו מצוין בנוהל, כולל בדיקה שנערכה שיחה עם ההורים האומנים על סיום ההשמה והמשך הקשר ושנערך יום עיון לתלמידי כיתות י"א-י"ב בהתאמה לצרכים של קבוצות שונות באוכלוסייה.

ב. תפקיד רכז מתבגרים

”
תפקיד רכז מתבגרים הוא לייצג את העובדה שאנחנו נמצאים לקראת שלב משמעותי בחיי הילד. הוא מייצג את השינוי... גם מבחינת הארגון זו אמירה שאני מודע לצומת הזה... סוף ההשמה [אשת מקצוע]

נוהל המתבגרים החדש מסדיר את תפקיד רכז המתבגרים. על פי נוהל זה תפקיד הרכז לדאוג לתוכניות טיפול אישיות וקבוצתיות מותאמות שיכללו הן את הכנת המתבגרים לסיים ההשמה הן סיוע לצעירים בשלבים הראשונים של המעבר לבגרות. הרכז מצופה להנחות ולהדריך את מנחות האומנה וכן לייעץ להן, לדאוג לכך שנקבעת ועדת תכנון טיפול לכל תלמיד כיתה י"ב בהתאם להנחיות המשרד ולפתח מענים אישיים וקבוצתיים עבור המתבגרים ועבור משפחות האומנה לקראת סיום ההשמה. נושא הליווי אחרי סיום ההשמה אינו מובהר בו ועוד צריך להתגבש, בין השאר על רקע ההחלטה אם להאריך את האומנה עד גיל 21.

לרכז המתבגרים תפקיד חשוב בהקלת המעבר לבגרות של המתבגרים באומנה ולסלילת הדרך לתחנה הבאה עבורם. כיום כאמור יש בכל אחד מן הארגונים רכזת מתבגרים ללא תקן של המשרד שמחזיקה את התחום של הכנת המתבגרים לבגרות (גילי 16-18). עמותת אור שלום שמפעילה כאמור תוכנית בוגרים היא יוצאת הדופן וההתייחסות אליה מוצגת בנפרד. רכזות המתבגרים עובדות בעיקר עם מנחות האומנה ורק לעיתים רחוקות העבודה נעשית ישירות עם המתבגרים עצמם. מטרת עבודתן היא להכין את המתבגרים, באמצעות המנחות, ליום שאחרי סיום ההשמה, לשלב שבו הם כבר לא עטופים כמו שהם היו רגילים באומנה, ובכל ארגון היא מתבצעת קצת אחרת. גם היקף המשרה יכול להשתנות מארגון לארגון, בין כעשרה אחוזי משרה לחצי משרה. כל הרכזות ממלאות תפקיד נוסף בארגון, לרוב הן יהיו גם מנחות אומנה.

במרבית הארגונים דווח על פיתוח גוף ידע בתחום ההכנה למעבר לבגרות ועל התמקצעות בתחום. יש מי שחקרה את הספרות ובנתה על פיה תוכנית עבודה מסודרת שמפגישה תאוריה ושדה ומתווה את דרכי העבודה של מנחות האומנה, ויש מי שצוברת ידע תוך כדי עבודה ומנגישה אותו למנחות. המיקוד של עבודת הרכזות ובהתאם של מנחות האומנה הוא בצרכים מוחשיים, אינסטרומנטליים, הנוגעים למעבר מהשמה לחיים מחוץ לאומנה. כמעט לא דובר על נושא ההכנה לחיים עצמאיים ועל היבטים רגשיים כמו פיתוח תחושת מסוגלות. מן הראיונות עלה שהרכזת משמשת בראש ובראשונה כתובת למנחות ואשת קשר למענים בקהילה. התפקיד מורכב מכמה רכיבים עיקריים: (1) חיפוש וריכוז המידע על תוכניות ושירותים עבור בוגרי האומנה ועל זכאיות והנגשתן למנחות; (2) ייעוץ למנחות בצמתים שונים (בהתאם למסלול שבוחר המתבגר ושל כל קבוצה באוכלוסייה) ובהסדרת הליכים כמו הכרה כחייל בודד, מימוש זכאות לכספים מן המוסד לביטוח לאומי, בקשה להארכת האומנה; (3) סיוע למנחות בחיבור למערכות אחרות (למשל יתד או נוער וצעירים) ובמקרים פרטניים שמצריכים התערבות של הרכזת; (4) בכמה מן הארגונים התפקיד כולל גם ארגון של ימים מיוחדים למתבגרים, אם זה

סמינרים וסדנאות ואם זה ימי בודדים או ימי כיף שמשלבים מתן מידע על זכויות ופעילות להגברת תחושת השייכות לארגון וגם לקבוצת השייכות כמקור תמיכה.

ההבדלים בין הארגונים באים לידי ביטוי בדגשים שניתנים לכל אחד מרכיבי התפקיד. ייתכן שהסיבה היא הבדלים בתפיסות ארגוניות או אישיות של תפקיד הרכז וייתכן שהסיבה היא אילוצים של המערכת הנובעים למשל ממספר הסניפים או המתבגרים בארגון או ממידת הפניות של הרכזת. כמה מן הרכזות דיווחו על קושי לבצע את התפקיד כפי שהיו רוצות בגלל פניות מועטה ועל תחושה שהן לבד בזה. חלק גדול מזמן מוקדש לתווך למנחות את העבודה שהן עושות, לחבר אותן לתחום הרחב יותר של עבודה עם מתבגרים ולהסביר בכל שנה מחדש מה נדרש לעשות. במצב זה לא נותר זמן שיאפשר מעקב ובדיקה שההליכים שהיה להסדיר או החיבורים שהיה לעשות אכן התבצעו. היום המנחות כבר יודעות לפנות בעצמן או שראשות הצוותים יודעות להפנות אבל אם זה לא קורה, דברים יכולים להתפספס. באחד הארגונים דווח כי בשנה האחרונה הוקם פורום חשיבה על מתבגרים בהשתתפות רכזת המתבגרים ושלוש ראשות צוותים. בפורום הן דנות בהחלטות ובפעולות הנעשות במסגרת תפקיד רכזת המתבגרים והוא משמש מקום של שותפות ותמיכה.

אחת ממטרות המחקר הייתה לסייע בגיבוש תפקיד הרכז ועל כן נשאלו נשות המקצוע כיצד הוא צריך להיראות בעיניהן. רכזות המתבגרים, אך לא רק, לא הרחיקו מאוד בתיאוריהן את תפקיד הרכז הרצוי וציירו תמונה דומה לזו שהן ממלאות היום. כלומר שרכז המתבגרים ישמש גורם מתכלל – יכיר את סל האפשרויות העומד בפני מתבגרים מקבוצות שונות באוכלוסייה, ירכז את המידע והידע, יעץ וינחה. מעטות העלו את האפשרות שתפקיד הרכז יכול גם עבודה עם המתבגרים, כלומר שהרכז ינגיש גם למתבגרים את המידע על האפשרויות הקיימות ויסייע למנחה ולמתבגר בבניית התוכנית האישית. בצד זאת צוינה השאיפה להרחיב את התפקיד ולהקצות לו יותר משאבים: להגדיל את היקף המשרה; להקצות רכז לכל סניף ולא להסתפק ברכז ארצי שנותן מענה לכל הסניפים; לספק לרכזים הכשרה מקצועית בתחומי ידע רלוונטיים; לאפשר עבודה בצוות כדי לייעל אותה; לעסוק גם בבקרה של התהליכים שנעשים עם המתבגרים, של התוכניות שנבנות איתם ושל תדירות הקשר של המנחות עימם; לאפשר שמירה על קשר עם הבוגרים.

מנשות מקצוע, בעיקר ברמת המטה וההנהלה, עלה כי הרכז צריך להיות מישהו שהנושא קרוב לליבו, שמבין את צרכי המתבגרים, מדבר את שפתם ובעל ניסיון בעבודה עם מתבגרים. זאת כדי שיוכל לבנות איתם יחסי אמון ולשמש כתובת לפנייה עבורם. יש מי שצינו כי טוב יהיה אם יהיה לו ניסיון קודם בהנחיית אומנה. הרכז גם צריך להיות זמין בשעות לא שגרתיות, מחוץ לשעות העבודה הרגילות. עוד נאמר שהרכז צריך לדעת ליצור שיתופי פעולה עם מערכות אחרות (צבא, מוסדות להשכלה גבוהה, משרד השיכון, קופות חולים, מחלקות לשירותים חברתיים, יתד, המוסד לביטוח לאומי, מקומות תעסוקה) וגם בתוך הארגון שבו הוא פועל ולבנות קשרים טובים עם דמויות מפתח שאפשר להיעזר בהן. עליו להיות מומחה באיסוף

מידע על זכויות, מענים והזדמנויות, לדעת לייצר ידע על בסיס קבוע ולפתור חסמים ומחסומים. עליו להיות בקשר עם כל מנחות האומנה וגם להיות מסוגל להדריך אותן בתחום הייחודי של עבודה עם מתבגרים וצעירים, כולל מאפייני גיל ההתבגרות וצרכים ייחודיים. באחריות הרכז למצוא חלופת מגורים למתבגר במקרה שאין לו אפשרות להמשיך במשפחת אומנה וללוות אותו בשלב המעבר. מאחר שהיבט מרכזי בעבודה הוא טיפול באדמיניסטרציה – תיווך ומילוי טפסים – צוין שיש להקצות לזה אחוזי משרה. אחריות זאת לא חייבת להיות בידי הרכז אך יש להקצות לה עובד.

סוגיות בגיבוש תפקיד רכז המתבגרים/בוגרים

הראיונות עם נשות המקצוע הציפו סוגיות רבות בנוגע לגיבוש תחום ההכנה למעבר לבגרות בכלל ותפקיד רכז המתבגרים/בוגרים בפרט. כך למשל, אחת המרואיינות דימתה את הרכז למגדלור – מי שמנחה את הדרך באמצעות מתן ידע למנחות, ומרואיינת אחרת לעוגן – מי שמשמש לצעירים כתובת קבועה וקשר לארגון. הבדלים אלו בתפיסת תפקיד הרכז אינם מקריים אלא מושפעים מהיבטים רבים, בין השאר משאלת תחום האחריות שלו – עד סיום ההשמה (16-18) או גם לאחר מכן. הראיונות הצביעו על צירים נוספים שיש להידרש אליהם כדי לשפר את מנגנון ההכנה לבגרות של המתבגרים.

הגדרת הגורם המלווה. אחת הסוגיות שהעסיקו את נשות המקצוע היא חלוקת האחריות בין מנחת האומנה לרכז המתבגרים. הדילמה העיקרית הייתה אם נכון שרכז המתבגרים ילווה אישית את המתבגרים, כלומר להכניס בגיל ההתבגרות דמות חדשה או שעדיף להמשיך עם הדמות המוכרת (מנחת האומנה). מצד אחד בתפר שבין התבגרות לבגרות יש ערך לכניסת דמות "נקייה" שלא ליוותה גם את משפחת האומנה ויכולה להיתפס בעיני המתבגר כשלו בלבד. יתרונות אחרים של הרכז הם מומחיות בעבודה עם מתבגרים ויכולת להעניק ליווי אינטנסיבי ומענה זמין ומעשי. מצד אחר נטען כי המנחה היא הדמות המשמעותית למתבגר, זו שמכירה את ההיסטוריה שלו ויכולה לספק חוויה של רצף. בלעדיה עלולה להיווצר תחושת קיטוע נוספת בזהותו של המתבגר, ולכן מומלץ שהיא תהיה הקשר הרציף תוך ידיעה שיש מי שמרכז את התחום והמנחה או המתבגר יכולים להתייעץ איתו. אם יוחלט על הארכת הליווי אחרי גיל 18 נכון יהיה להכניס דמות חדשה כבר בגיל ההתבגרות כדי לבנות את הקשר בעודם עטופים. במקרה זה יהיה צורך בהבחנה ברורה בתחומי האחריות של כל אחד מבעלי התפקיד ובתיאום ביניהם.

גיל תחילת ההכנה. קביעת המועד הנכון לתחילת ההכנה למעבר לבגרות היא אתגר. חודשים ספורים לפני סיום ההשמה ימנעו תהליכי עומק ולא יאפשרו לתפור את כל החלקים, אם בהיבטים רגשיים ואם בהיבטים מעשיים, כדי להבטיח מעבר בטוח ומוגן. בשלב זה המתבגרים גם עסוקים מאוד בסיום בית הספר, בסיום ההשמה ובתחנה הבאה בחייהם ואינם פנויים לתכנון העתיד הרחוק יותר. התחלה מוקדמת מאפשרת לבחון כל מיני תרחישים, וגם אם ההחלטה של המתבגרים תשתנה פעמים רבות, למנחת האומנה יהיו יותר כלים לתת להם גלגלי הצלה.

גם הפניות לתהליכים יכולה להיות גבוהה יותר בשלב זה. עם זאת התחלה מוקדמת עשויה להתקל בחוסר עניין ובחוסר בשלות ואף ליצור התנגדות שתקשה על מתן ליווי גם כשהוא ייעשה רלוונטי יותר. מן הראינות עלה כי יש הסכמה שתהליך ההכנה צריך להתחיל מוקדם (בסביבות גיל 16) למרות הקשיים והיעדר ההיענות מצד המתבגרים. זאת כדי להעלות את המודעות של המתבגרים ושל מנחות האומנה כאחד לאירוע סיום ההשמה שמחייב היערכות של שנה לפחות מראש. עם זאת הראינות מלמדים כי עדיין לא ברור כיצד יש לבצע זאת כדי להפיק את המרב מן התהליך. גיל תחילת ההכנה הוא גם נגזרת של מתכונת ההכנה ובעיסוק בסוגיה זו יש להבחין בין פעילויות קבוצתיות לתוכנית אישית. בראינות היה עיקר המיקוד בפעילויות קבוצתיות וסביבו התנהלה שאלת גיל תחילת ההכנה. המעטים שהתייחסו לבניית תוכנית אישית שמיקודה הכנה למעבר לבגרות ציינו שהיא צריכה להתחיל כבר בגיל 15.

צריך להבין שהילדים האלה... מתרכזים בלהיות ילדים... וצריך להיות צמודים אליהם וללמד אותם. לא רק להבין מה קורה איתם היום [אלא גם] להבין מה קורה איתם בעתיד. צריך להכין אותם, גם אם זה בגיל 15 וגם אם זה בגיל 12" [צעירה]

מטרת ההכנה ותכניה. שאלת הגיל היא גם פועל יוצא של תפיסה ושל תכנים. בין נשות המקצוע הייתה הסכמה שההכנה צריכה לשלב סיוע מעשי ובניית חוסן פנימי, אף על פי שבפועל יש עיסוק רב יותר בסיוע מעשי ובהקניית מיומנויות פרקטיות. זאת גם הסיבה שגיל 16 הוא הגיל המועדף לתחילת ההכנה – בכיתה י"א יש כבר נושאים פרקטיים שאפשר לעבוד עליהם כמו צו ראשון, לימודי נהיגה, הוצאת תעודת זהות. אם החשיבה היא לטווח הארוך והמיקוד הוא בבניית החוסן של המתבגרים ובבניית תמונת עתיד, אזי ההכנה צריכה לכלול תוכנית אישית ולהתחיל כבר בכיתה י'. בגיל זה אפשר לדבר עם המתבגרים על חלומות, שאיפות ויעדים ועל הדרכים להשגתם, ובכך להתחיל לסלול דרך. חשיבה לטווח ארוך מפנה את תשומת הלב גם לצורך לבנות רצף, התקשרות ושייכות, כלומר לבניית הנרטיב ותוכניות ההמשך. כבר בגיל 16 מוצע להתחיל לדבר על תחושת השייכות למשפחת האומנה ואם הצדדים מעוניינים בהמשך הקשר. עוד נאמר שיש לעבוד על נושא העצמאות: מה זה אומר עצמאות? איזו אחריות יש לי בתוך עצמאות? ובצד זאת על היכולת להיעזר וכן על נושאים של זוגיות והורות. בהקשר לכך גם צוין שליווי המתבגרים צריך להיעשות בדרכים יצירתיות (למשל, בשעות או במפגשים לא פורמליים) ולא בתבניות המוכרות.

האחריות כלפי בוגרי האומנה. לתפיסת האחריות של המדינה ושל הארגון כלפי בוגר האומנה יש השפעה נרחבת על אופי ההכנה והליווי של המתבגרים והצעירים. זה שינוי מהותי בתפיסת הזמניות של האומנה. שינוי התפיסה מאחריות זמנית לאחריות מתמשכת משמעותו שהארגון ולא הרשות המקומית הוא הגורם האחראי ושהוא ממשיך להיות הגורם המלווה – משמש עוגן לבוגרים ומספק להם שקט נפשי בידיעה שיש מי שזוכר אותם. שינוי התפיסה גם שם את ההכנה של המתבגרים למעבר לבגרות על רצף ההתפתחות והוא מצריך היערכות מערכתית,

פיתוח גופי ידע ומומחיות ושינוי חשיבה בנוגע לסוגיות שצוינו לעיל, למשל הבניית תפקיד המלווה, וכן הבהרת תפקיד המחלקות לשירותים חברתיים והבניית צוותי עבודה. לשינוי התפיסה יש גם משמעויות פרקטיות כמו הקצאת תקציבים לסיוע רגשי במצבי משבר, לתיווך למערכות אחרות, לסיוע בהליכים בירוקרטיים ועוד. כלומר על בסיס שינוי התפיסה יהיה צריך לבנות מדיניות מתאימה ולנסח נהלים ליישומה.

ג. תוכנית ההכנה ותוכנית הבוגרים של אור שלום

עמותת אור שלום, אחד מחמשת הארגונים המפעילים את האומנה, מפעילה זה שנים רבות את תוכנית ההכנה 'מסתכלים אל האופק' המיועדת למתבגרים בני 16-18 ואת תוכנית הבוגרים המיועדת לבני 18-26. התוכניות מיועדות לכלל המתבגרים והבוגרים בארגון (אומנה, משפחתונים ובתים טיפוליים). על פי מסמכי התוכניות, תוכנית ההכנה מתמקדת בשלושה תחומים עיקריים: (1) פיתוח מיומנויות מוחשיות (התנהלות כלכלית, אורח חיים בריא, השתלבות בתעסוקה, ניהול משק בית, יכולת קבלת החלטות ועוד); (2) פיתוח יכולת רגשית-קוגניטיבית (תפיסת מסוגלות, תחושת מוכנות למעבר לבגרות, בניית תמונת עתיד חיובית, חיזוק מעגלי תמיכה ועוד); (3) היכרות עם זכויות וחובות ומימושן. העבודה מתנהלת בשלושה מעגלים: עם המתבגרים, עם ההורים האומנים ועם הצוותים. העבודה עם המתבגרים היא קבוצתית ומטרתה ליצור קבוצת שווים ותחושת שייכות לארגון ולהבחין בינה ובין העבודה האישית-טיפולית שנעשית בתוכניות אחרות. העבודה עם ההורים האומנים מתמקדת בחשיבות השיח עם המתבגרים על סיום ההשמה ובמתן ידע וכלים בפיתוח המיומנויות המוחשיות של המתבגרים, והעבודה עם הצוותים עוסקת בבניית תוכניות המשך למתבגרים, בליווי תהליכי סיום של המסגרות הפורמליות ובבניית כישורי חיים בקרב המתבגרים. תוכנית הבוגרים הוקמה בשנת 2014 ומטרתה ללוות את הבוגרים בשלב הבגרות הצעירה ולסייע להם להשתלב בהצלחה בחיים הבוגרים. התוכנית כוללת מלווה אישי שבונה עם כל צעיר תוכנית ליווי שמגדירה את תדירות הליווי, מאפייני הקשר ומטרותיו, וכן פעילות קבוצתית, סיוע אינסטרומנטלי, טיפול רגשי, תיווך לגורמים אחרים ודירות בוגרים ('גשר לעצמאות').

מן הראינות עלה כי תוכנית ההכנה למתבגרים מתחילה בכיתה י' והשתתפות בה וולונטרית. בתחילה המיקוד הוא בניית תחושת שייכות, מפגש עם קבוצת השווים ובניית הקשר עם הרכז. לאחר מכן עוסקים בנושאים פרקטיים כמו תעסוקה, התנהלות כלכלית, זכויות ותכנון מקום מגורים (הישארות במשפחת האומנה או מציאת דיור חלופי). הליווי של רכז הבוגרים הוא גם פרטני (כשלושה מפגשים בשנה) וגם קבוצתי (סמינר של יומיים, אחד בכיתה י"א ואחד בכיתה י"ב). במפגשים הפרטניים נבנית תוכנית אישית ומתבצע מעקב. בעוד מנחת האומנה מתמקדת ברצף ילד-משפחה וביום-יום ומבקרת בבית על בסיס קבוע, רכז הבוגרים מתמקד בצורכי המתבגר ובבניית תוכנית לעתיד והקשר אינו קבוע. הסמינרים הם מקום מפגש בלתי פורמלי ליצירת קשר עם מתבגרים אחרים ועם הרכזים ולחשיפה לתוכנית הבוגרים. בכיתה י"א הם

לומדים להגדיר מטרות וליישמן ובסמינר בכיתה י"ב המיקוד הוא מסגרות המשך וזכויות. עוד לפני הסמינרים נערך בתחילת כיתה י"א כנס חשיפה על הקשר עם הצבא והסבר על תוכנית הבוגרים ומטרותיה. לכנס מוזמנים גם ההורים האומנים והמנחות והמפגשים בו מתקיימים בנפרד לתלמידי כיתות י"א וי"ב. עד לאחרונה התוכנית לא כללה ליווי של מתבגרים חרדים ושל מתבגרים ערבים. בקרב מתבגרים חרדים הליווי מתחיל היום בכיתה י"ב.

תוכנית הבוגרים מבוססת על תרומות (למעט הדירות שהן בהועדות). מטרותיה הן פיתוח עצמאות, רכישת כישורי חיים ושוויון הזדמנויות – לספק לבוגרים את התמיכה שצעירים אחרים מקבלים ממשפחתם כדי שחטרונה לא יהווה חסם להתפתחות שלהם. התוכנית מספקת ליווי כוללני, בתדירות המתאימה לכל צעיר ובנושאים שמעסיקים אותו, כולל היבטים חברתיים, זוגיים ורגשיים. רכיב חשוב הוא עבודה על הסיפור האישי ועל הזהות. התוכנית עובדת בממשק עם תוכניות אחרות מתוך שאיפה לספק מענים חסרים ולא לתת סיוע בתחומים שיש מענים במקומות אחרים. מן הראיונות עלה שחלק גדול מתקציב התוכנית מוקדש לסבסוד טיפולים רגשיים ולתחום ההשכלה – מלגות מחיה וסבסוד הכשרות מקצועיות. דירות הבוגרים הוא רכיב שנצרך פחות על ידי בוגרי אומנה.

בתוכנית מועסקים שישה רכזים וכל רכז אחראי לכ-30 צעירים. הרכזים מגיעים מן התחומים מדעי החברה, חינוך, פסיכולוגיה ועבודה סוציאלית, אבל לניסיון קודם יש חשיבות רבה כי זו עבודה עצמאית שדורשת יכולת לנהל את הזמן ולהסתדר בכוחות עצמך. מנסים לאייש עובדים שעבדו קודם לכן עם מתבגרים ומכירים את תחום ההשמה החוץ-ביתית וגם כבר התנסו בעצמם במשימות שלב המעבר לבגרות כמו לימודים, זוגיות ואף הורות, תעסוקה וכדומה. הרכזים הצעירים ביותר הם בסוף שנות העשרים שלהם. בראיונות צוין כי על רכז הבוגרים להבין מהי אומנה, מה הצרכים של בוגריה ואילו צמתים ותחנות בדרך יכולים לגרום למשבר. הידע נצבר תוך כדי העבודה וההתנסות במצבים שונים מסייעת בהתמקצעות ובזיהוי מוקדם של סוגיות שיכולות להתעורר. מניעת משברים היא פועל יוצא של הכנה ותכנון – שיח על אתגרים צפויים, העלאתם למודעות, ומתן כלים להתמודדות לפני שהם קורים. תפקיד הרכז הוא גם ליצור קשרי עבודה ולהרחיב את מעגלי התמיכה. הרכז הוא סוג של מתאם טיפול שמתכלל את כל העבודה עם הצעיר.

בשל הקושי לגייס את הצעירים לתוכנית יש הקפדה על הדגשת הכוחות, מיקוד בתכנים פרקטיים ושילוב חוויה וכיף במפגשים לא פורמליים. כמו כן מאחר שהתוכנית רואה חשיבות בחיזוק תחושת השייכות של הצעירים וביצירת "גאוות יחידה" היא כוללת גם פעילויות קבוצתיות כמו סדנאות במגוון נושאים, כולל תחומי העשרה וכפאי, וכן שליחת איחולי חג שמח פעמיים בשנה ופרסום ניוזלטר שמופץ לכל הבוגרים.

5.4 ההזדמנות

בוגרי האומנה הם אבן הבוחן הכי גדולה של שירותי האומנה, זה ה"גרנד פינלה" של שנים ארוכות שהם נמצאים אצלנו [אשת מקצוע]

א. תפיסת הצלחה בבגרות

תחום ההכנה למעבר לבגרות צריך להיגזר מן השאלה מה בוגר אומנה צריך, והשינויים הניכרים שחלו בדפוסי ההשכלה והתעסוקה של צעירים בכלל האוכלוסייה מחייבים גמישות מחשבתית ובחינה מחדש של מדדי הצלחה הקיימים. מודעות לתפיסה של הצעירים מהי הצלחה יכולה למקד את שירות האומנה באבני הדרך וביעדים שחשובים במיוחד לאוכלוסיית היעד ולכוון את המאמצים למקסום הזדמנויות להתפתחות מוצלחת. במסגרת המחקר נשאלו נשות המקצוע והצעירים כיצד הם מגדירים צעיר מצליח, מה מסייע להצלחה במעבר לבגרות ומה עלול לעכב הצלחה זו.

אין הגדרה אחת פשוטה לצעיר מצליח וההגדרות שסיפקו הצעירים ונשות המקצוע לימדו על מורכבות הרעיון הזה של הצלחה. ניתוח ההגדרות לימד כי ההגדרות של הצעירים ונשות המקצוע דומות במהותן אף על פי שהשפה, נקודת המבט והדגשים יכולים להיות שונים. שלא במפתיע, נקודת המבט של נשות המקצוע היא מערכתית יותר ומתבוננת על הטווח הארוך, והצלחה נמדדת בשילוב בין חוסן פנימי ליכולת להשתלב במבנים החברתיים המקובלים. לעומתן, הצעירים מדגישים תחושה אישית והצלחה סובייקטיבית וכן ניצחון הרוח על חוויות העבר וקשיי היום-יום. הגדרות אלו מוצגות להלן.

"להצליח עם מתבגר זה המון מרכיבים פנימיים שיוצרים עולם חיצוני בריא" – הגדרות נשות המקצוע

חוסן נפשי וויסות רגשי. צעיר מצליח הוא מי שיש לו שקט פנימי ורוגע ושהוא שלם עם התחושות שלו. צעיר מצליח הוא מי שעשה דרך בהיבט הרגשי, שיש לו התקשרות בטוחה, הוא מווסת רגשית, מחובר לעצמו ומצליח להחזיק נרטיב שלם על אודות עצמו. זה צעיר שיש לו את היכולת והכישורים לעמוד באתגרים ולהסתדר לבד אך גם יצר לעצמו בסיס תמיכה להישען עליו בעת הצורך. זה צעיר מאושר.

קשרים בין-אישיים וחברתיים. צעיר מצליח הוא מי שיכול ליצור קשרים חברתיים בדרך בריאה וטובה, לשים גבולות וליצור לעצמו מוגנות. הוא מי שיכול ליצור קשר זוגי מיטיב, לשמר קשרים, לא להיות בניתוקים ובקצוות, ולבנות לעצמו רשתות של קשרים חברתיים ומשפחתיים. לפעמים הצלחה היא שיש לו קשר טוב עם המשפחה ושהוא חלק ממנה.

מסוגלות, אמונה עצמית ותחושת ערך. צעיר מצליח הוא מי שיודע לזהות מה הוא צריך ונכון לו ויודע למי לפנות או מה הוא צריך לעשות כדי שזה יקרה. צעיר מצליח הוא מי שיש לו

תמונת עתיד, שמאמין בעצמו, ביכולות ובכישורים שלו, שיש לו היכולת להצליח במה שהוא יבחר וירצה לעצמו ומאמין שיש לו יכולת וסיכוי להיות מאושר. צעיר מצליח הוא מי שיש לו מוטיבציה וזיק בעיניים, שיש לו ביטחון עצמי, דימוי עצמי חיובי, תחושה שיש לו מקום בעולם והוא בעל ערך ואהוב. זה צעיר שיש לו כישורי חיים להגדיר מטרות ולהשיגן, שיודע לבחור מסלול חיים מותאם ליכולות שלו ולרצון שלו ויודע ליישם את זה, בכוחות עצמו ובעזרת אחרים.

עצמאות ותפקוד נורמטיבי. כמה מנשות המקצוע הביעו שאיפה לראות את הצעירים מתפקדים בכל תחומי החיים במידה שווה פחות או יותר לצעירים אחרים בני גילם – מסיימים שירות צבאי, משתלבים בהשכלה גבוהה, עובדים בעבודה מספקת, מתנהלים נכון כלכלית, בונים משפחה ומפתחים תחביבים ופעילויות פנאי. כלומר, הצלחה במובן של יכולת להתמיד במסגרת, להשתלב בחברה ולחיות חיים של אזרח פרודוקטיבי. בצד זאת צוינה החשיבות בבחירה במסלול החיים המתאים לכל אחד ובתחושת סיפוק שתלווה את הבחירה.

שבירת השרשרת הבין-דורית. אחד המדדים להצלחה שציינו נשות המקצוע הוא ניתוק ההעברה הבין-דורית, כלומר צעירים שמגדלים את ילדיהם בעצמם ושהילדים אינם מושמים במסגרות השמה.

”בגלל כל מה שעברתי מגיע לי את החיים הכי מושלמים שיש” – הגדרות הצעירים

אושר, שלוהה וחיים שטוב לחיות אותם. בדומה לנשות המקצוע, וביתר הדגשה, גם בקרב צעירים ניתן מקום בולט לממד הרגשי בהגדרת הצלחה. צעיר מצליח הוא צעיר מאושר, צעיר ששבע רצון מן המקום שבו הוא נמצא, שמצא שלוהה ורוגע, שהוא מחובר לעצמו, יודע את ערכו ואוהב את עצמו, שמבין מה מפעיל אותו ויש לו כוחות להחזיק את עצמו.

... בסופו של דבר לעשות היום תואר וללמוד ודברים כאלה, או למצוא עבודה שהיא עם שכר קצת יותר גבוה מהממוצע, אפשר לעשות את זה בקלות, אבל לקום ולהיות מאושר, שמח בחלק שלך, את זה לא הרבה עושים, אז מבחינתי זה צעיר מצליח [צעירה]

בחירה בעצמי ובמה שעושה לי טוב. צעיר מצליח הוא מי שעושה את מה שעושה לו טוב, את מה שנכון לו, ובחר את האנשים שיקיפו אותו. זה צעיר שמרגיש חופשי מדאגות, עצמאי בהחלטותיו כיצד לחיות, שנהנה מן החיים, לא מדוכא או מאוכזב אלא מרוצה מן הבחירות שלו. זה צעיר שאוהב את עצמו גם אם הוא לא הצליח לחיות את החיים כמו שהוא היה רוצה. זה צעיר שהצליח לבנות חיים יציבים, בריאים, שיש בהם אהבה, ערך, משמעות ובחירה.

התמודדות, התמדה וניצחון על העבר. צעיר מצליח הוא מי שלא מוותר גם אם קצב ההתקדמות שלו איטי משל כולם, ומתגבר על קשיים ועל ספקות עצמיים בגלל חוויות עבר. זה מי שיכול להתנהל בחיים באופן עצמאי, מודע וביקורתי. זה צעיר שיש לו כישורי חיים, תמונת עתיד, יכולת להתמודד ולהתמקד וכוח רצון לקדם את עצמו.

” צעיר מצליח הוא לא בהכרח מי שסיים תואר או מרוויח הרבה כסף. הצלחה נמדדת בדברים אחרים, ביכולת להאמין בעצמי למרות הקשיים, להתמיד בדרך גם כשאינ תמיכה מלאה, לבחור בטוב למרות מה שחוויתי. צעיר מצליח הוא מי שלקח את מה שעבר ולא נתן לזה לעצור אותו, אלא להפך – להפוך את הכאב לכוח [צעירה]

חלומות, שאיכות והגשמה אישית. צעיר מצליח הוא מי ששואף קדימה, מי שמגשים את השאיפות, החלומות והרצונות שלו, מי שיש לו ציפיות מן החיים וכיוון והוא פועל להשגתם, מי שמציב לעצמו מטרות ומתפתח בתחום שהוא אוהב. צעיר מצליח הוא מי שיש לו מה שהוא צריך.

” מישהי עם תחושה של הצלחתי, הכי מדויק בעולם, למרות כל מה שעברת וכל מה שתעברי, למרות כל החיים האלה, למרות כל הקשיים... הצלחה זה לדעת שלא קמת למציאות הזאת אלא אתה יצרת אותה [צעירה]

קשרים, משפחה ושייכות. צעיר מצליח הוא מי שיודע לנהל קשרים בריאים ולהתרחק מקשרים מזיקים, הוא מי שמקיף את עצמו באנשים טובים. צעיר מצליח הוא מי שנמצא בזוגיות, הצליח להקים משפחה, בנה בית: **”כאילו ממש חיים משפחתיים”** [צעירה]. בהקשר הזה צעירים הזכירו גם הורות אחרת מזו שהכירו.

” לתת לילדים שלי מה שלא קיבלתי, ביטחון, אהבה, חום [צעיר]

וגם יצירת תשתית של תמיכה:

” הוא יודע שיש לו את עצמו ויש לו תמיכה שהוא יצר לעצמו, של חברים או משפחה שיכולים לעזור לו. ההצלחה שלו היא שהוא לא מרגיש בודד ולבד, למרות הכול. מרגיש שעדיין יש שם משפחה, ועדיין יש לו סביבה תומכת [צעיר]

שגרה ותפקוד. הצלחה במדדים אובייקטיביים כמו השתלבות בעבודה והתנהלות כלכלית נבונה צוינה על ידי צעירים מעטים. כמה מהם ציינו בהקשר לעבודה שחשובים הסיפוק והמימוש העצמי ולא השכר. תפקוד צוין במובן של שמירה על שגרה וחיים בריאים – לצאת מן המיטה בבוקר למרות הקשיים ומצבי הרוח, לעבוד, לנהל קשרים חברתיים, לעסוק גם בתחביבים – ובמובן של לשמור על מסלול של התקדמות.

ניתוח ההגדרות של הצעירים ונשות המקצוע מלמד על תפיסה ערכית דומה של הצלחה בבגרות – חוסן נפשי, אושר ושלווה פנימית, קשרים משמעותיים, תחושת מסוגלות ותפקוד. הן הצעירים הן נשות המקצוע רואים בקשרים ובמשפחה יסוד להצלחה, גם כמקור תמיכה ולא פחות מכך כמקום של תיקון, ובחוויות העבר מקור לצמיחה ולכוח. הפער בין הצדדים ניכר באופן שבו ההצלחה מומשגת. שפתן של נשות המקצוע היא מקצועית וההתבוננות היא

מנקודת מבט של מה יקדם מוביליות חברתית ושלומות רגשית. הצעירים מתארים הצלחה כתחושת חיים טובה בהווה. נקודת המבט שלהם היא פנימה והצלחה מתוארת בעיקר כחוויה סובייקטיבית של שלוה, יציבות רגשית, אהבה עצמית ויכולת להחזיק מעמד בהווה. עבור הצעירים היכולת לתפקד ביום-יום, ההתמדה והבחירה בחיים טובים למרות העבר הם הישג בפני עצמו, גם ללא עמידה במדדי הצלחה חברתיים מקובלים. מה שהצעירים מגדירים הצלחה עשוי להיות מומשג בקרב נשות המקצוע כמקדם הצלחה ולא הצלחה כשלעצמה.

מקדמי הצלחה

נשות המקצוע מנו כמה גורמים שיכולים לקדם הצלחה בקרב הצעירים בבגרותם. אחד הגורמים העיקריים שצוינו הוא קיומו של עוגן, עורך, כלומר הידיעה שיש לו לאן לחזור ויש מישהו שמאמין בו ורוצה אותו. נטען כי קשר טוב עם משפחת האומנה הוא מפתח להצלחה כי הוא יכול לספק את התמיכה הכלכלית והרגשית ואת ההכוונה שיש לצעירים מן ההורים שלהם. כך לדברי אחת מנשות המקצוע:

” אם הם יוצאים ממשפחה שנתנה להם עוגן ומקום בטוח, וזה מקום שהם יכולים לחזור אליו, והם נשארים חלק מהמשפחה, אז זה נותן להם צידה לדרך. יש את מי שיהיה מאחוריהם

תחושת השייכות נותנת ביטחון לצעוד קדימה וגם לטעות כי יש רשת ביטחון. בהיעדר קשר כזה, חשוב שיהיה קשר משמעותי עם מבוגר אחד לפחות או ידיעה שיש להם כתובת שאליה הם יכולים לפנות בעת מצוקה או לצורך סיוע בכל נושא שיעלה. קבוצת השווים יכולה לשמש אחד מן המקורות לקבלת תמיכה ולכן יש לטפח זאת.

גורם מרכזי אחר הוא חוויה של שליטה על סיפור החיים האישי, מבט מפוקח על החיים ויכולת להשתמש במציאות חיים זו כדי לגייס משאבים בתוכם ומחוץ להם. היכולת לספר סיפור אינטגרטיבי שאינו מתכחש לעבר ולשורשים היא הבסיס לקבלה עצמית וליצירת תמונת עתיד. כך לדברי אחת מנשות המקצוע:

” בוגרי אומנה שיש להם תמונת עתיד זה איזה סוג של הבטחה למקום מצליח, שיש חזון. אתה לא רק במקום הישרדותי. אתה מאמין בעצמך כדי לשאוף וכדי להאמין שיש לך את היכולת להגשים את המשאלות שלך

קבלה עצמית יכולה גם למנוע את החשש להיות מתויג כילד אומנה, כלומר כמישהו שאתרע מזלו, ולהשתמש בזה לטובת קידום עצמי וניצול משאבים קיימים.

פיתוח תפיסת מסוגלות חשוב לא פחות להצלחה וכן רכישת מיומנויות רכות וכישורים חברתיים. נטען שיש להגדיר מדדי הצלחה לכל אחד מן המתבגרים כדי שהם יוכלו למקסם את היכולות שלהם. גורם חשוב נוסף הוא יצירת רצף טיפולי, כלומר דאגה לכך שהמעבר לשלב הבא יהיה מוסדר ובטוח, אם זה מקום מגורים ואם זה חיבור למערכת השירותים העירונית או הקהילתית.

בהקשר לכך גם צוין הנושא הכלכלי. בהינתן הקשיים הכלכליים שעימם מתמודדים הצעירים יש לדאוג לכך שתהיה להם תמיכה כלכלית לצד טיפוח היכולת שלהם לעבוד ולהשתכר.

בדומה לנשות המקצוע גם צעירים ציינו את תמיכת משפחת האומנה כגורם מקדם הצלחה, והדגישו את חשיבותה של תמיכה מידי מבוגרים כדי להצליח. הצעירים דיברו על גורם שייעץ, יכוון, ידחוף להצליח, יאמין בכך וישמש עבורך כתובת בכל עת שתצטרך. גורמים אחרים שיכולים לסייע להצלחה על פי הצעירים הם טיפול או ליווי רגשי וחינוך פיננסי, וכן בסיס בטוח, למשל קורת גג או ביטחון כלכלי (סיוע כלכלי, דמי מחיה). הצעירים גם ציינו את חשיבות ההכנה לחיים, אם זה רכישת כישורי חיים, אם זה כיוון כללי ללימודים או לתעסוקה ואם זה ידיעת הצפוי לך.

תכונות אישיות יכולות אף הן לתרום להצלחה. הצעירים הזכירו כמה וכמה תכונות כאלו: ביטחון עצמי, כוח רצון, אומץ, נחישות והתמדה, מודעות לעצמך ולדפוסים שצריך לשנות, יכולת להתפתח ולהסתגל, פתיחות להתנסויות ולחקירה, שאפתנות, אופטימיות וחריצות. הצעירים גם ציינו את היכולת לצמוח ממשברים ולהשתמש בכוחות שנצברו בעקבות אתגרי העבר.

מעכבי הצלחה

נשות המקצוע ציינו כמה גורמים שיכולים למנוע הצלחה בבגרות. כך למשל נטען כי חרדה יכולה להיות חסם כי היא מונעת מן המתבגר לדבר על מה שכואב, לחפש עזרה, וכן להכין את עצמו לקראת הבאות. חסם אחר הוא הפסקת הטיפול הנפשי עקב סיום ההשמה ובזמן שהם זקוקים לו מאוד. היכולת לתת אמון היא חסם לקבלת עזרה וחיונית קורבנות מונעת מהם להאמין שהם יכולים להצליח בהינתן המקום שממנו הגיעו. גם קושי להתמיד במסגרות הוא חסם כי סיכוי גבוה שדפוס זה יימשך גם בבגרות וזה יכול גם לפגוע ביכולת ליצור קשרים. חסם נוסף הוא היעדר בסיס בטוח שמותיר אותך במצב תמידי של הישרדות שלא מאפשר להתקדם:

” אתה צריך איזושהי תשתית שתהיה לך, שהיא הבסיס הבטוח שלך, שמאפשרת לך למתוח את עצמך לעוד תחומים ולהצליח בהם לעשות עוד משהו... הוא גומר את הצבא והוא במין לימבו כזה. הוא לא יודע איפה הוא יגור, מה הוא יעשה, איך הוא יאכל. אם הוא צריך לפרנס את עצמו, אז איך הוא יכול ללמוד, להיות עכשיו סטודנט כמה שנים, בעוד הוא עסוק באיפה הוא יגור מחר [אשת מקצוע]

מדברי הצעירים עלה שרבים מן הגורמים שמעכבים הצלחה בבגרות הם תמונת מראה של הגורמים המקדמים הצלחה ושל צרכים שצוינו בפרק על צורכי הצעירים בשלב המעבר לבגרות, למשל היעדר תמיכה, קשיים כלכליים וקשיים רגשיים. השירות הצבאי צוין אף הוא כחסם בשל החששות הרבים ממנו ובשל הקשיים שמערים לעיתים הצבא בגיוס צעירים בוגרי מסגרות השמה. בהקשר של האוכלוסייה החרדית צוינה הסגירות של אוכלוסייה זו שיכולה להקשות בשני אופנים. ראשית, הצעירים יוצאים לבגרות ללא ידע חיוני כמו למשל חינוך מיני

או אפשרויות אחרות מלבד לימודים בישיבה וחתונה. שנית, ההגבלות של אורח החיים החרדי יכולות להקשות על התקדמות אישית כי מסלולים רבים נשללים ותחושת הבלבול גדולה. החשש מתוצאות הליכה שלא בנתיב המקובל יכולות להיות חסם להצלחה.

ב. שיפור מערך ההכנה למעבר לבגרות

שיפור מערך ההכנה של המתבגרים למעבר לבגרות לא רק יספק פתרונות לאתגרים הקיימים אלא גם יאפשר לשירותי האומנה להציע מערך מתקדם, מקצועי ומותאם יותר לצעירים. לשם כך יש להסתכל על מועד סיום ההשמה לא כקו הסיום אלא כהזדמנות לבנות רצף טיפולי ומעטפת קהילתית חזקה. היום אין מנדט לליווי הצעירים אחרי סיום ההשמה באומנה. אם ישנם קשרים הם אינם רשמיים: מנחות ותיקות שהצעירים שומרים איתן על קשר מדי פעם; עובדות שאחראיות לארגון כנסים ומזמינות צעירים לדבר בהם; צעירים שפונים לבקשת עזרה באין להם כתובת אחרת. אין מנגנון מוסדר של ליווי בוגרים או רשימות קשר של צעירים שסיימו את האומנה ולא מתקיים שום קשר רשמי איתם. חסרונם של תמיכה וליווי אחרי גיל 18 הורגם מאוד בקרב הצעירים והוא עלה בראיונות מכל הצעירים.

נשות המקצוע הדגישו את המחויבות שצריכה להיות למדינה כלפי צעירים שהוצאו מן הבית והצביעו על כמה שינויים מבניים שנדרש לעשות, הן לפני סיום ההשמה הן לאחריו, כדי לשפר את הליווי ולייצר רצף טיפולי.

הכנה לפני גיל 18

” התפקיד של מנחת האומנה ושל מי שמנחה אותה הוא לחשוב על העתיד ולא רק על העבר או על ההווה... המשימה שלנו היא לבנות את הכוח ליום שאחרי סיום ההשמה... אם זה לשים לב לעניין של הכישורים החברתיים, אם זה בעניין של האישיות שנבנית, כמה אתה לוקח את הדברים לכוח וכמה לקורבן, לבנות את האמון ולדייק את המשפחות שיהיו משפחות אומנה טובות [אשת מקצוע]

מן הראיונות עם נשות המקצוע ועם הצעירים עלו שלל פעולות שרצוי לעשות לפני גיל 18 כדי להיטיב את ההכנה של המתבגרים למעבר לבגרות.

פעולות ברמת המערכת:

יצירת סטנדרטים ופרוטוקולים – הוצע שקבוצת העבודה של רכזות המתבגרים (פורום הרכזים) תסייע בבניית סט של ציפיות בעבודה עם מתבגרים ובהגדרת הציפיות מן הרכזות ומן המתבגרים. עוד הוצע לבנות פרוטוקולים שמנחים את מנחות האומנה כיצד לנהוג בכל מיני מצבים.

הגדלת סל הוצאות מיוחדות – מן הראיונות עלה שנעשים מאמצים להגדיל את סל ההוצאות המיוחדות כדי שאפשר יהיה להציע לילדים תוכניות טיפול עשירות ומותאמות יותר וכן תמיכה להורים האומנים.

הסדרת המעמד של ההורים האומנים – נאמר כי בתחום זה נעשתה התקדמות הודות לחוק האומנה שהסדיר את מעמדם וקבע כי חיי היום-יום יהיו בסמכות הורה האומנה. עם זאת עדיין יש קשיים שלא נפתרו, בין השאר כי עוד לא הופנם במשרד הרווחה שמדובר במשפחה עם צרכים משלה, שאינם תמיד קשורים לילד באומנה, וכי הליכים מסוימים כמו הזמנה שלהם לוועדות תכנון טיפול לא הוטמעו עד הסוף. הסדרת מעמד ההורים האומנים חשובה לא פחות גם להמשך הקשר של המשפחה עם הצעיר אחרי גיל 18 ומצריכה חשיבה על הגדרה רשמית של מערכת היחסים שלהם.

פעולות ברמת השטח:

בקרב משפחות האומנה:

הכשרה ייעודית להורים האומנים – האתגרים הייחודיים של גיל ההתבגרות ושל שלב המעבר לבגרות מצריכים לספק להורים האומנים קורס שיכשיר אותם להתמודד עם אתגרים אלו ולהציע הכנה טובה יותר למתבגרים. הכשרה זו הכרחית כיוון שהורות באומנה חייבת להיעשות מתוך מודעות גבוהה לתהליכים, לשלבי חיים וליחסים בתוך המשפחה (בין בני הזוג, בין ההורים לילדים הביולוגים, בין האחים).

הרחבת המענים למשפחות האומנה – משפחת האומנה היא העוגן ויש לטייב את אופן ההתנהלות עימה: להציע יותר תמיכה גם להורים וגם לאחים הקולטים, למצוא דרכים להקל עליהם, למשל בקבלת החזרים על הוצאות, וכן להגדיל את המעטפת ולהציע ימי כיף, הנחות בכל מיני מקומות ומתן כתובת להתייעצות בזמינות ובתדירות גבוהות מן הקיים היום, למשל קו טלפון להתייעצות מחוץ לשעות העבודה. בסיום ההשמה יש לעשות תהליך פרידה מסודר שנעדר כמעט לגמרי היום ולתת מקום לתחושות שלהם סביב הסיום המתקרב של ההשמה.

באשר לאומנת קרובים נאמר כי נדרש ליווי אינטינסיבי הרבה יותר מאשר באומנת מאגר. לא רק שהורים אלו עשויים להיות מנוסים פחות ונעדרים את הכלים המתאימים לגידול הילד, משפחות אלו גם חוו לא פעם טראומה בעצמן וזקוקות למענה טיפולי ולהדרכה שוטפת כדי להישאר יציבות וחזקות. נאמר כי חשוב להנגיש שירותים אלו למשפחות ולעודד אותן לצרוך אותם כי הן עלולות לוותר עליהם מחוסר פניות. בעקבות חוק האומנה תשע"ו-2016 חלה עלייה חדה בשיעור משפחות אומנת קרובים ועד היום לא נעשו התאמות רבות בתחום זה. בעקבות כך נדרשת הכשרה ייעודית של המנחות לליווי משפחות אלו. אומנות קרובים דורשות מנחות אומנה עם ידע וכלים ייעודיים ועם תחושת ביטחון רבה בתפקיד שלהן.

בקרב המתבגרים:

מיקוד בשיח כלכלי ומעשי – כדי להבטיח עלייה בטוחה על המסלול חשוב לדבר מגיל צעיר על התנהלות כלכלית (מניעת חובות, התנהגות לא אחראית), קשרים זוגיים מיטביים (מניעת הריונות בגיל העשרה) ומיצוי זכויות. נושאים אלו צריכים להיות מדוברים בשיחה אישית ולא רק בסדנה קבוצתית.

שינוי השיח בסיום ההשמה – מאחר שמרבית המתבגרים אינם עוזבים בתום ההשמה ובהינתן החרדות שסיום זה מעורר מוצע למסגר אחרת את השיח ולמקד אותו במשמעות הכלכלית של סיום ההשמה ובשינויים הצפויים ברמת הציפיות.

בניית הנרטיב ותפיסה עצמית חיובית של המתבגרים – דגש רב ניתן לצורך לבנות עם המתבגר את סיפור החיים שלו ולסייע לו להתיר קונפליקטים ולהיות שלם איתו. שינוי תפיסתי זה יסייע למתבגרים לזנוח את עמדת הקורבן ולהתגאות בתהליך הצמיחה שעברו. בהקשר זה צוינה תוכנית מימד שמטרתה לבנות את סיפור החיים של הילד ולשפר את יחסיו עם הוריו. במכרז החדש התוכנית תיכנס כחלק מן העבודה של הארגון.

בניית תחושת שייכות וגאווה – בהמשך לבניית הנרטיב מוצע גם ליצור "גאוות יחידה" באמצעות מפגשים עם קבוצת השווים שיחזקו את הזיקה שלהם לילדי אומנה אחרים ולארגון. יצירת גאוות יחידה היא תהליך מתמשך שלאחר גיל 18 יכול לבוא לידי ביטוי בהזמנה למפגשים מדי פעם, בשליחת כרטיס ברכה בחגים וביום ההולדת ובדרכים אחרות כמו שנהוג למשל בבתי ספר. תיכונן שעושים מפגשי מחזור או צוותים בצבא שנפגשים באירועים מיוחדים.

ליווי אחרי גיל 18

מה שחסר זה... לאו דווקא הכנה, זה יותר הליווי... הילד מוחזק, מוחזק, מוחזק, [אתה לא יכול] פשוט לשחרר וזהו, תלך ותמודד עם החיים לבד. זה לא עובד ככה [צעירה]

אני לא מצפה היום מילד בן 18 לחשוב על החיים העתידיים שלו... ויכול להיות שזה גם חוסר אחריות שלנו בתור נוער, אבל אני חושבת שזה יותר חוסר אחריות של מי שמעלינו... חוסר אחריות של האומנה שהם לא דאגו להנגיש לי את זה, אוקיי? זו בחירה שלי כמובן אם להשקיע בזה, אם להסתכל על זה, אבל בסופו של דבר אני צריכה שהדברים האלה יהיו מונגשים לי, בשביל שברגע שאני אצטרך אותם שיהיה לי את היכולת לבוא ולהסתכל עליהם או לבוא ולראות ולשמור [צעירה]

הציטוטים לעיל מלמדים על הפער העצום בין המעטפת וההחזקה בעת ההשמה ובין היעדר התמיכה ביום שאחרי וכן על הציפייה הלא ריאלית מן הצעירים להסתדר בעצמם מגיל 18. הדברים מחזקים את הצורך ליצור את הגשר בין ההתבגרות לבגרות ולבנות תוכנית יציאה הדרגתית שתאפשר לצעירים להיות צעירים בלי לשאת את הנטל של עולם המבוגרים מייד עם סיום ההשמה. לדברי אחת מנשות המקצוע:

יש את מה שאנחנו עושים באומנה, אבל יש הרבה יותר משמעות לאם נהיה שם אחרי. בשלב הבגרות הצעירה, עד גיל 30, שם הדרמה הגדולה

חשיבותה של תוכנית ליווי אחרי גיל 18 עולה גם מראיונות שנערכו עם צעירים שלוו בתוכנית הבוגרים של אור שלום. צעירים אלו הביעו הערכה רבה לתמיכה שהם קיבלו, ויותר מכל המענים שקיבלו הם דיברו על הזמינות של המלווה והביטחון שזה נותן ועל מקצועיותה:

” היא כמו מפתח מאסטר כזה... למרות שכל בן אדם הוא שונה, את הדרך בגדול היא מכירה והיא יודעת להכווין. אם אני יוצא מהקווים היא תדע להחזיר אותי, שזה מה שחשוב. היא לא שולחת לי הודעות כל שבוע או שבועיים, אבל זה מה שטוב, אני לא מרגיש מצד אחד שלוחצים עליי, אבל כן כשאני צריך ואני מרגיש צורך לדבר ואני שולח לה הודעה, אני יודע שהיא תענה [צעיר]

הצעירים זקוקים לתמיכה ולביטחון רגשיים וכלכליים ובאין משפחה שתספק זאת, גובר החשש למשברים ולנפילות. צעירים ציינו את הצורך בתמיכה בעת השירות הצבאי אך יותר מכך עם סיומו, מעבר שיכול להיות מטלטל גם כן. הם הביעו כמיהה למישהו שאפשר להתלבט ולהתייעץ איתו ולמישהו שיידע לכוון. כך לדברי אחת הצעירות:

” יש עוד מיליון ואחד ילדים כמוני שאין להם את הדברים האלה ואין להם את המשפחה, והדבר היחידי שבאמת יכול לעזור להם זה עובדת סוציאלית שתהיה קרובה אליהם... ולא פשוט להסתמך על הבוגר שאחרי הצבא הוא יוכל להסתדר לבד. אני היום משלמת למדינה הרבה כסף... אין לי איך לטפל בעניין הזה של הכסף, זה קשה... זה דברים שהעובדת הסוציאלית כן הייתה יכולה לעזור... אני לא יודעת איך עושים החזרי מס, אין לי מושג מהדברים האלה... שהרווחה תראה באמת יותר נוכחות אחרי הצבא... אין לי אף אחד להיאחז בו, אני אוחזת בעצמי כרגע, ואם הרווחה הייתה אז זה יכול היה ממש לעזור

הראיונות עם נשות המקצוע לימדו כי הן מודעות לאתגרים המאפיינים את הבגרות הצעירה ומבקשות לתת להם מענה בחקיקה, בכוח האדם ובמענים המוצעים.

הרחבת מסגרת האחריות והחקיקה. עלה הצורך לעגן בחקיקה את הארכת משך האומנה עד גיל 21 או אף עד גיל 23 בטענה שהליווי נפסק בצומת חשוב מאוד בחיים, בשעה שהצעירים אינם יכולים עדיין לעמוד ברשות עצמם וזקוקים להחזקה ולעורך משפחתי. היום אפשר לבקש אישור מיוחד להארכה אבל במקרים רבים המחלקות לשירותים חברתיים לא מטפלות בזה מראש, גם אם מדובר בילדים חסרי עורף משפחתי שאין להם לאן ללכת או שזה יפגע ברצף הטיפול בהם. כמו כן נהלים אלו עדיין עמומים ולא ברור מי אחראי למתן האישור. לדברי אחת מנשות המקצוע:

”
המדינה משקיעה כל כך הרבה לאורך הדרך והמקום הזה, שפתאום זה נגדע בצורה קיצונית, זה לא נכון, זה כאילו להפסיד את ההשקעה שלך באיזשהו מובן

בראיונות צוינה הצעת חוק סיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי, שגרסאות שונות שלה הונחו על שולחן הכנסת כבר חמש פעמים (בין שנת 2017 לשנת 2023) ולא קודמו בשל פיזור הכנסת. בהצעת החוק האחרונה (**התשכ"ג-2023**) הוצע כי הצעירים יהיו זכאים לסל שירותים רחב ללא תלות בזמינות השירותים הקיימים (מוניקנדס-גבעון ונוי, 2024). בראיונות גם הוצע להאריך אוטומטית את האומנה לכל מי שמצטרפים למכינה קדם-צבאית או לשנת שירות, כלומר שנמצאים בשנת מעבר.

באומנת מוגבלויות אפשר להאריך את האומנה גם אחרי גיל 21, בהתאם לתפקוד, וצוין כי 10%-15% מן הצעירים נשארים באומנה גם אחרי גיל 25, אם נמצא שהמשפחה טובה להתפתחותם. אומנה זו שונה מן האומנה הרגילה כי יש מענים רבים בקהילה וגם מסגרות המשך. אחת ההצעות שהועלתה היא ליצור תקופת חפיפה של כשלושה חודשים במעבר בין מסגרת השמה אחת לאחרת. תקופת חפיפה תספק סוג של המשכיות ורצף ותאפשר לבחון אם הצעיר מסתגל לשינוי על ידי דמויות שמכירות אותו היטב – מנחת האומנה ומשפחת האומנה. בתקופה זו ארגון האומנה וגם משפחת האומנה ימשיכו ללוות את הצעיר אבל בתעריף אחר, תעריף של אירוח. תעריף זה יוכל לשמש גם אם יוחלט לאפשר למשפחת האומנה לשמור על קשר במודל אחר של ליווי. לשם כך יש לעגן את הנושא של שימוש בקצבת נכות.

התאמת הסטינג לליווי בגירים. ליווי צעירים אינו דומה לליווי ילדים ומתבגרים מאחר שבגילים אלו הם כבר באחריות עצמם. הן הסדר המגורים אצל משפחת האומנה הן הליווי שהם יקבלו ממנחת האומנה או מרכזת הבוגרים צריכים להיות מעוגנים בהתחייבות של הצעירים לכללים מסוימים. ההיבט של האחריות האישית הוא מכריע. בהיבט הטיפולי כל הנושאים האלה צריכים להיות מדוברים; הן הצעירים הן משפחת האומנה צריכים להבין מהם הכללים ואילו שינויים צפויים לקרות ולהסכים לכך. יש גם להיות ערים למשך זמן התוכנית כדי להבטיח שהיא לא תעכב את ההתקדמות האישית של הצעירים. סוגיה חשובה נוספת היא זמינות הצוות המלווה. בליווי צעירים יש להיות זמינים גם בשעות לא שגרתיות וללוות בכל מיני אירועים.

הכשרת הצוות המקצועי. מנחות האומנה הוכשרו ללוות ילדים ויש להכשיר אותן לעבודה עם בגירים. בין השאר זה ללמוד על המענים הקיימים בקהילה לאוכלוסייה זו. באומנת מוגבלויות נאמר כי הם עוסקים היום בבניית תורה שתסייע למנחות האומנה לזהות נורות אדומות שינחו את החלטתן באשר להמשך האומנה באותה משפחה. בדומה יש להגדיר גם באומנה הרגילה נקודות זמן שבהן בוחנים את המשך האומנה. אחד הדברים שיש לשים לב אליהם הוא הזדקנות ההורים האומנים ולהתחשב בזה. המשך הליווי מעלה את הסוגיה של התחלופה הגבוהה של המנחות. כדי ליצור רצף יש לשמור עליהן מפני שחיקה ולשמר אותן.

הרחבת השירותים המוצעים לצעירים ולמשפחות. תפקיד שירותי הרווחה הוא להכיר בכך שצורכיהם של בוגרי אומנה רבים יותר מצורכיהם של בני גילם שגדלו בביתם אך התמיכה שהם נהנים ממנה מועטה יותר. משמעה של הכרה זו היא שעל שירותי האומנה למלא את תפקיד המשפחה ולספק מענה לפער זה. היום עיקר המענה הוא הסדרת הזכויות של חייל בודד. יש מלגות לימודים אבל לא ייעודיות לבוגרי אומנה והוצע להקים קרן שתספק מלגות ללימודים אקדמיים. כמו כן הוצע להגדיל את סל ההוצאות המיוחדות כדי שאפשר יהיה להכין את המתבגרים למבחני הבגרות. גם מן הצעירים וגם מנשות המקצוע עלה כי הדבר הבסיסי ביותר הוא לדאוג להיבט הכלכלי שמאתגר צעירים רבים. יש לסייע לצעירים במימון שכר דירה (אם רלוונטי), במימון לימודים, לוודא שיש להם מה לאכול וממה להתקיים. לצד הסיוע הכלכלי בלט מאוד בראיונות הצורך להעניק לצעירים חינוך פיננסי. אחד הדברים שצינו בהקשר לזה הוא סכום הכסף הנכבד שצעירים יתומים מקבלים בגיל 21 מקצבת שארים ומצריך מלווה שיסייע בחשיבה כיצד משתמשים בכסף ביעילות. ברמה הרגשית ציינו צעירים ונשות מקצוע את הצורך לספק להם את הביטחון שהם לא לבד ושיש להם למי לפנות לתמיכה ולסיוע. בראיונות עם נשות המקצוע, אך גם בקרב צעירים, צוינה במיוחד תקופת השירות הצבאי. הן סיפרו על הטלפונים שהיו מקבלות מילדיהן לצורך תמיכה ועזרה, ולפעמים רק כדי "לשחרר קיטור", ושאלו את עצמן מי עושה את זה בשביל בוגרי האומנה. אומנם לחלקם יש משפחות אך נטען שצריך שיהיה גם איש מקצוע שאפשר להתקשר אליו בערב ובלילה. עוד הציעו נשות מקצוע להקים מאגר של משפחות מארחות שישמשו צעירים שהתנתקו ממשפחת האומנה ומשוועים למשפחה שתראה אותם, תכבס את המדים בחופשות, תיתן ארוחת ערב. עם זאת נאמר כי יהיה צורך לבחון כיצד יתקבל פתרון זה בקרב הצעירים, מאחר שתמיד יש בהם תקווה לחידוש הקשר ובשל תחושות של קרבה ונאמנות למשפחת האומנה. הצעה נוספת שעלתה היא בחינת האפשרות להיעזר באחים הקולטים לבניית מערך תמיכה בצעירים. כלומר להשתמש בדור הביניים להמשך הליווי של הצעירים. בהיבט הרגשי העלו צעירים רבים את החשיבות לממן טיפול רגשי מקצועי ומתמשך וכן הוצע להציע לצעירים סדנאות והכוונה בנושא של מיניות וניהול מערכות זוגיות.

באשר לתמיכה במשפחות האומנה, נאמר כי אלו גילים מאתגרים ולא כל משפחות האומנה יודעות כיצד להתמודד איתם. המשפחות צריכות את מעטפת הליווי כדי לדעת איך להגיב, כדי להיתמך וגם כדי לדעת שזה בסדר. תמיכה זו צריכה להינתן על פני שנים כי הצעירים זקוקים למעטפת המשפחתית גם כשהם מכירים בן זוג ורוצים להתחתן וגם כשהם עצמם הופכים להורים. תחנות חיים אלו מצריכות עבודה מודעת כדי לגשת אליהן ברגישות.

מעקב אחר הבוגרים ושיתוף שלהם במאמצים לשיפור ההכנה והתמיכה. אחד ההיבטים של שמירה על רצף הוא בניית רשימת אנשי קשר של הבוגרים ומעקב אחריהם בפרקי זמן קבועים. בדיקת מצבם של הצעירים אחרי חצי שנה, שנה ויותר, בגיל שעשוי להיות משברי, תבטיח שאף אחד לא יתפספס ושיוצע סיוע בעת הצורך. היא גם תיתן לצעירים תחושה שיש

מי שחושב עליהם ושיש להם למי לפנות בעת הצורך. בעל התפקיד שיהיה אחראי לזה בארגון יוכל לשמש כתובת לפניות הצעירים. עוד הצעה שעלתה היא להקים מועצת בוגרים שתשמש גוף מייעץ לארגון לצורך פיתוח שירותים וטיוב המענים. שיתוף בתהליכים יכול לסייע גם בבניית החוסן שלהם. אופנים אחרים להסתייעות בצעירים היא להשתמש בהם כחונכים למתבגרים באומנה, להזמין אותם למפגשים כדי שישמשו מקור להשראה עבור ילדים ומשפחות וכגורם שיכול לייעץ ולהדריך מניסיונו האישי. אפשר להקים קבוצות תמיכה או קבוצות הכנה שבהן ייפגשו הצעירים ויתרמו זה לזה מניסיונם בהתמודדות עם אתגרי המעבר לבגרות.

6. מגבלות המחקר והצעות למחקרי המשך

בצד תרומתו, למחקר זה יש כמה מגבלות שיש לשים לב אליהן בפירוש הממצאים.

המחקר מבוסס על ראיונות עומק חצי מובנים עם נשות מקצוע בתחום האומנה ועם צעירים שגדלו במשפחות אומנה. מחקר איכותני מאפשר להעמיק בחוויות, בתחושות, במשמעויות ובתהליכים סובייקטיביים, ולהבין טוב יותר את התופעה הנחקרת, אך אינו מאפשר הכללה סטטיסטית על כל אוכלוסיית המחקר. עם זאת, עקביות הממצאים במחקר זה מחזקים את תוקפם התאורטי.

הצעירים שנתנו הסכמתם להשתתף במחקר הם ברובם צעירים שלארגונים המפעילים הייתה גישה אליהם. כך שייכתן שקבוצה זו מייצגת צעירים חזקים יותר, מי שנשארו בקשר עם משפחת האומנה או עם מנחת אומנה, והמשיכו לקבל תמיכה במידה זו או אחרת. צעירים שלא נותרו איתם כל קשר לא מיוצגים במחקר.

בשנים האחרונות חלו שינויים במערך ההכנה של המתבגרים למעבר לבגרות. הצעירים שרואיינו למחקר היו בני 21 ויותר, כלומר מרביתם לא חוו שינויים אלו ולכן לא יכלו להתייחס אליהם. מחקר איכותני כמעט אינו מאפשר ניתוח לפי משתנים שונים, ובמחקר זה אי אפשר היה לבחון הבדלים בין צעירים בראשית שנות העשרים שלהם ובין צעירים בסוף שנות העשרים שלהם כדי לנסות להצביע על השפעה של תהליכים שקרו מאז סיימו את ההשמה. גם השפעת השלב שבו נמצאים הצעירים במעבר לבגרות וסוג האומנה (אומנת קרובים ואומנת מאגר) לא יכלה להימדד במחקר זה. עם זאת, בהינתן מספר מספק של מרואיינים לכל מאפיין אפשר להצביע על סוגיות מסוימות בקרב קבוצות עם מאפיינים דומים.

מחקר זה הוא רטרוספקטיבי בחלקו, כלומר עוסק בחוויות עבר. דברי הצעירים מושפעים מן החוויות שעברו מאז הסתיימה האומנה ומתהליכי עיבוד שהם עשו בינם ובין עצמם או בחדר הטיפול. מצב זה יכול לפעול לשני הכיוונים: לעיתים תהליכים אלו מדגישים חוויות שליליות, שלא נחוו כך בזמן אמת ולעיתים הם מובילים לרגשות ולתחושות חיוביות שנובעות מקבלה, מהבנה של מורכבויות שלא הובנו כך כילדים ועוד.

המחקר מתמקד בעיקר בנקודת המבט של הצעירים ושל נשות המקצוע ואינו כולל את נקודת המבט של ההורים האומנים ישירות. נקודת מבט זו חשובה להבנת התהליך במלוא מורכבותו. כמו כן קבוצות מסוימות כמעט לא מיוצגות בו, למשל צעירים ערבים, ולכן הידע על צורכיהם הייחודיים חסר.

מוצע לערוך מחקרי המשך שיתרמו להבנת תחום ההכנה והמעבר לבגרות. מומלץ לעשות מחקר כמותי שיבחן את היקף הצרכים שנמצאו במחקר זה ויאפשר השוואה בין מגוון קבוצות בקרב צעירים בוגרי אומנה. גם מחקר אורך שילווה מתבגרים מגיל 15-16 ועד הבגרות הצעירה

יאפשר להרחיב את ההבנה על צורכי הליווי והתמיכה ולבחון את השפעת תהליכי ההכנה והליווי ואתגרי שלב המעבר על מסלול החיים בטווח הבינוני והארוך. מוצע לערוך מחקר שיבחן את ההבדלים בין אומנת קרובים לאומנת מאגר בהיבטים רגשיים ותפקודיים ואת ההתאמה של המענים לכל אחד מן המודלים. עוד מוצע לשלב קולות נוספים במחקר עתידי כמו ההורים האומנים ובני משפחה אחרים ואף גורמים מחוץ למערך האומנה וכן לעשות מחקרי הערכה לתוכניות התערבות קיימות כדי לבחון את תרומתן מנקודת המבט של הצעירים עצמם.

7. סיכום, דיון והמלצות

7.1 סיכום ודיון

מחקר זה ביקש ללמוד על אופן ההכנה של מתבגרים באומנה לשלב המעבר לבגרות ועל מצב הצעירים אחרי סיום ההשמה ולזהות דרכים שיבטיחו מעבר מוצלח יותר. המחקר התמקד בזיהוי צורכי הצעירים, במיפוי מנגנוני ההכנה והתמיכה הקיימים, בבחינת תפקיד רכז המתבגרים כמנגנון מרכזי בשיפור תהליך ההכנה לשלב רגיש זה, וכן בהגדרות של הצלחה. תרומת המחקר היא בהעמקה בנושא שכמעט לא נחקר בישראל בהקשר של בוגרי אומנה ובסיוע בפיתוח מודל עבודה לטיוב ההכנה לבגרות של צעירים אלו.

בעשורים האחרונים נעשה המעבר לבגרות מורכב וממושך יותר ויותר לכלל הצעירים. בקרב צעירים בוגרי אומנה הוא מתרחש בד בבד עם סיום ההשמה ומוסיף קושי על קושי. לא רק שגיל 18 הוא מוקדם מדי להפסקת התמיכה והליווי, סיום ההשמה הוא סוג של אובדן המתווסף לאובדנים אחרים שחוו בוגרי אומנה במשך השנים כמו יציאה מן הבית בילדות או אובדן של הורה. ממצאי המחקר תומכים בממצאי מחקרים שנעשו בישראל ובעולם על המוכנות של בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ועל חוויית המעבר עבור אוכלוסייה זו (בן סימון, 2024; בן סימון, 2025). המעבר מתואר כמוקדם מדי, כאוטי וחד ומאופיין בתחושת קטיעה, בבדידות ובאובדן התמיכה העוטפת. תחושות אלו מתעצמות על רקע חוויית הזמניות המובנית באומנה, חוויות עבר של ניתוק ונטישה, חוסר ודאות בנוגע להמשך הקשר עם משפחת האומנה והיעדר גורם מלווה קבוע לאחר סיום ההשמה.

המחקר מצביע על קשיים וצרכים רבים של צעירים בשלב המעבר לבגרות. הצעירים חווים קשיים רגשיים כמו חרדה, דיכאון, תחושת חוסר שייכות וקושי בוויסות רגשי, שיכולים להתעצם דווקא לאחר סיום ההשמה, בשעה שהם מתחילים לעבד חוויות עבר שלא טופלו קודם לכן. הצעירים גם מתמודדים עם קשיים כלכליים ותעסוקתיים, הנובעים מן הצורך לכלכל את עצמם מגיל צעיר, לעיתים תוך ויתור על השכלה או על תהליכי התפתחות אחרים. עוד נמצא כי צעירים מתקשים בצריכת שירותים לאחר גיל 18, בין השאר בגלל המעבר החד משירות שמגיע לפתחם לשירותים שקבלתם מותנית בנקיטת יוזמה, בידע ובהתמדה. היעדר ליווי בשלב זה עלול להוביל להפסד זכויות והטבות ואף למצבי מצוקה שאינם מקבלים מענה בזמן.

בהיבט המערכתי דווח על כמה חסמים מבניים בהכנת מתבגרים למעבר לבגרות. נמצא כי תחום ההכנה לבגרות אינו מפותח דיו ואינו מוסדר ברוב הארגונים ואין תוכנית אחידה או פרוטוקול סדור להכנה לקראת סיום ההשמה. כמו כן קשה לנהל שיח פתוח עם מתבגרים ועם משפחות האומנה על סיום ההשמה, בשל חרדות, עומסים וחשש מפגיעה בקשר. חסמים אחרים הם מחסור בכוח אדם, הן בשירותי האומנה הן בשירותים בקהילה, שעלול לפגוע בין

השאר בתהליכי עומק ובהפסקת רצף הליווי, הפסקת הליווי של המשפחות והיעדר מומחיות בליווי אומנות קרובים.

בדומה לעולה מן הספרות, גם המחקר הנוכחי מצביע על קשר עם מבוגר תומך כרכיב מפתח בהצלחת המעבר לבגרות. הממצאים מלמדים כי מבוגר תומך הוא לא עוד שירות אלא ממש עוגן קיומי. עולה מהם כי גם קשרים קיימים יכולים להיות מלווים בתחושת זמניות ושבריריות, וכי בהיעדר ליווי מקצועי בשלב המעבר קשרים אלו עלולים להיפרם ולהיקלע למשברים בנקודת זמן פגיעה בין כה וכה. הספרות מדגישה את הצורך בשילוב של הכנה מעשית ופיתוח של החוסן הנפשי (McDaniel et al., 2014; Tuyishime et al., 2025). אך ממצאי מחקר זה מלמדים כי מרבית המענים מתמקדים בהיבטים אינסטרומנטליים, אף על פי שגם לתפיסת נשות המקצוע יש חשיבות רבה בעיבוד רגשי, בבניית הנרטיב האישי ובחיזוק תחושת המסוגלות.

ממצאי המחקר מדגישים כי הקשיים במעבר לבגרות אינם נובעים רק ממאפייני הצעירים, אלא גם ממבנה מערכת האומנה עצמה, המאורגנת סביב נקודת סיום מבוססת גיל שאינה מתחשבת במוכנות הצעירים ואינה ערוכה ליצירת רצף טיפולי בין ההשמה לבגרות הצעירה. בשנים האחרונות הוסדרו נהלים מסוימים, למשל הכרה כחייל בודד, ופוחת תפקיד רכז המתבגרים, שנתפס כבעל פוטנציאל רב לחיזוק ההכנה למעבר לבגרות. בעת ביצוע המחקר תפקיד זה התאפיין בעמימות, בהיעדר תקן מוסדר ובמשאבים מוגבלים. הרכוזת משמשות בעיקר כגורם מתכלל עבור מנחות האומנה ופחות כדמות מלווה ישירה למתבגרים, ותפקידן מסתיים עם סיום ההשמה. הראיונות העלו את הצורך בהכשרה ייעודית לעבודה עם מתבגרים וצעירים ובהרחבת סמכויות התפקיד כדי לאפשר רצף ליווי והמשך תמיכה. אחת הטענות שעלו היא כי מנחות אומנה מיומנות יותר בטיפול בילדים מאשר במתבגרים וגם מכוונות יותר לליווי של המשפחה, וזה משאיר ריק בטיפול במתבגר, מתוך ציפייה שזה יעשה במסגרות החינוך. בראיונות הוצפו סוגיות שיש להידרש אליהן בבניית תוכנית הכנה אחידה לכל הארגונים, לרבות גיל תחילת ההכנה, הגורם המלווה ותכניה.

אחת ממטרות המחקר הייתה להגדיר הצלחה בקרב צעירים בוגרי אומנה. הן נשות המקצוע הן הצעירים הגדירו הצלחה לא רק במונחים של תפקוד נורמטיבי (השכלה, תעסוקה, זוגיות), אלא בראש ובראשונה במונחים של חוסן נפשי, תחושת מסוגלות, קשרים משמעותיים ויכולת לחיות חיים שיש בהם משמעות, בחירה ואושר. צעירים ונשות מקצוע כאחד ראו בחוויות העבר מקור לצמיחה ולכוח. הפער בין הצדדים ניכר בנקודת המבט. נשות המקצוע מתבוננות החוצה ומבקשות עבור הצעירים השתלבות מיטבית בחברה ושלומות רגשית. הצעירים מסתכלים פנימה ומבקשים לעצמם שלוה, יציבות רגשית, אהבה עצמית ויכולת להחזיק מעמד בהווה. הפער בהגדרות של הצלחה מדגיש את הצורך בהמשגה רחבה וגמישה של הצלחה, המשלבת בין נקודת המבט המערכתית ובין החוויה האישית של הצעירים עצמם.

הממצאים מלמדים כי המעבר לבגרות של צעירים בוגרי אומנה מורכב במיוחד כי הוא מתרחש בד בבד עם יציאה ממערכת עוטפת ומגנה. ממצאי המחקר מצביעים על פער בין צורכיהם

המורכבים של המתבגרים והצעירים באומנה ובין התמיכה המוצעת להם בשלב המעבר לבגרות. הם גם מלמדים על הפער בין האופן שבו מערכות הרווחה תופסות את המעבר לבגרות לאופן שבו הוא נחוזה ומתמש בפועל. בעוד המדיניות והפרקטיקה נשענות במידה רבה על אידיאל של עצמאות תפקודית בגיל צעיר, ממצאי מחקרים חוזרים ומוכיחים כי המעבר לבגרות הוא תהליך התפתחותי מתמשך, המצריך רצף של קשרים, ליווי ותמיכה (Dworsky & Dasgupta, 2018; Jones, 2019; Sansone et al., 2020). בהיעדר רצף זה, סיום ההשמה נחוזה כניתוק חד וכאובדן של החזקה רגשית ומערכתית דווקא בשלב שבו נדרשת תמיכה מוגברת. נוכח ממצאים אלו השאלה אינה אם צעירים באומנה מוכנים לעצמאות, אלא אם המערכת ערוכה ללוות אותם לבגרות באופן המאפשר קשרים בין-אישיים וקהילתיים חזקים, שייכות והמשכיות – תנאים הכרחיים למעבר מוצלח ולרווחה מתמשכת.

7.2 המלצות

גוף המחקר הענף בתחום המעבר לבגרות של בוגרי מסגרות השמה מלמד על העניין הרב בתחום זה בעשרים השנים האחרונות ועל ההבנה הגוברת שהמשך התמיכה בצעירים אלו הוא הכרח המציאות. אחת הגישות הנפוצות והמבטיחות היום היא המדיניות להארכת משך האומנה, זאת לצד תוכניות הכנה לחיים עצמאיים שפועלות זה שנים רבות. תוכניות אלו מבקשות לספק למתבגרים ולצעירים סביבה מטפחת שמדמה את מה שכל הורה טוב מעניק לילדיו. הן מתמקדות בפיתוח מסוגלות ומיומנויות במגוון רחב של כישורי חיים, בתמיכה מעשית בהשגת מגוון יעדים ארוכי טווח, בהגברת הביטחון, בהעשרת הידע ובטיפוח היכולת לבנות מערכות יחסים ולתחזק אותן.

ממצאי המחקר הנוכחי מעידים על השינוי שחל גם בקרב שירותי האומנה בישראל ועל המודעות הגוברת בצורך לערוך רפורמה בתחום ההכנה לבגרות של מתבגרים באומנה. להלן המלצות ברמת המדיניות, המערכת והפרקטיקה להמשך פיתוח התחום.

א. המלצות ברמת המדיניות

עיגון התמיכה בצעירים בחוק. יכולת המדינה לסייע לבוגרי מסגרות השמה לבנות חיים בוגרים יצרניים תלויה במדיניות ובחקיקה שנותנות מענה לצרכים הייחודיים של אוכלוסייה זו. במדינות שבהן התמיכה מעוגנת בחוק אפשר למצוא רצף שירותים רחב, עקבי ונגיש יותר (OECD, 2022; Strahl et al., 2021). בשירותי האומנה בישראל פועלים לעגן בחקיקה את הארכת ההשמה באומנה עד גיל 21. חוק אחר שהונח כבר יותר מפעם אחת על שולחן הכנסת הוא חוק סיוע לצעירים חסרי עורף משפחתי שמבקש להסדיר סל שירותים רחב לצעירים אלו (מוניקנדס-גבעון ונוי, 2024). מומלץ לקדם חקיקה זו כדי להבטיח רצף תמיכה מותאם, כולל פיתוח מענים ייחודיים, שיתרום לשיפור מצבם של הצעירים בשלב המעבר לבגרות.

ב. המלצות ברמת המערכת

המשך הליווי אחרי סיום ההשמה. הממצאים מצביעים על צורך מובהק בדמות קבועה שאפשר להישען עליה ולסמוך על הכוונתה בשלב המעבר לבגרות. ממצא זה משקף את הצורך בשינוי תפיסתי מהתמקדות בהשגת עצמאות מוקדמת לתפיסה המכירה בצורך של צעירים ברשתות תמיכה גם בבגרות ובחשיבות של קשרים בין-אישיים וקהילתיים חזקים להצלחת המעבר לבגרות. הצורך בהמשך הליווי עלה גם משכיחותם של קשיים רגשיים שמצריכים טיפול ואף מסימון מעבר קריטי נוסף בשלב המעבר לבגרות והוא סיום השירות הצבאי והיציאה לחיים אזרחיים. חשוב למצוא דרכים להמשיך את הליווי גם באין חוק שמסדיר את המשך ההשמה. דרך אחת כזאת היא לזהות יחד עם המתבגר מבוגר שיש לו קשר מיטיב איתו ולטפח קשר זה עוד לפני סיום ההשמה כדי שהוא ישמש לו כתובת בשלבי מעבר שונים.

תיאום והעברה מסודרת של האחריות לליווי המתבגרים והצעירים. היום האחריות של שירותי האומנה מסתיימת לרוב בגיל 18 (או בסיום התיכון), והאחריות עוברת למחלקה לשירותים חברתיים ברשות המקומית שבה גרים ההורים הביולוגים של הצעיר. מעבר זה אינו תמיד מתואם ויוצר קשיים בירוקרטיים ומיצוי חסר של זכויות. חשוב לפתח מנגנונים מובנים של חפיפה, תיאום והעברת האחריות בין שירותי האומנה לשירותים ולתוכניות בקהילה, ולשמר את מעורבות המחלקות לשירותים חברתיים בתהליך הכנת המתבגר לבגרות. ההכנה למעבר לבגרות היא תהליך רב-מערכתי המחייב שיתוף פעולה בין כלל הגורמים, מן השלב שבו התקבלה ההחלטה על השמה חוץ-ביתית ועד שלב הבגרות הצעירה.

מסגור ההכנה למעבר לבגרות כתהליך רב-שנתי. מומלץ כי ההכנה למעבר לבגרות תמוסגר כתהליך מתמשך, הכולל הכנה מוקדמת (כבר בגיל ההתבגרות), שיח רגשי ונרטיבי, חינוך פיננסי, פיתוח תפיסת עתיד ותכנון עתידי. חשוב להבחין בין סיום ההשמה ובין המשך הקשר עם משפחת האומנה ולהדגיש כי אין מדובר בעזיבה אלא בשינוי בהסדר המגורים ובדפוס היחסים. נושא המשך הקשר של הצעירים עם משפחת האומנה צריך להיעשות בליווי מנחת האומנה ובשימת לב לרמת המוכנות של כל אחד מן הצדדים לעסוק בנושא.

פיתוח סטנדרטים ופרוטוקולים להכנה למעבר לבגרות. ההכנה למעבר לבגרות אינה מוסדרת ואינה אחידה ויש לפתח אותה כתחום התמחות העומד בפני עצמו. מומלץ לנסח סטנדרטים ופרוטוקולים שיקלו את מלאכתן של מנחות האומנה וגם יבטיחו מענה מובנה ואחיד יותר. בפיתוח תחום ההכנה למעבר לבגרות יש להישען על הגדרות של הצלחה כפי שעלו מן הצעירים ונשות המקצוע וכן על סטנדרטים מומלצים מן הספרות, לרבות התחלה מוקדמת של תהליך ההכנה, קביעת מסגרת זמן ריאלית שמתחשבת בהיעדר הביטחון של משפחה יציבה בחיי המתבגרים, הכשרת ההורים האומנים ומנחות האומנה לשמש מודלים לחיקוי ומדריכים בתהליך זה ומעורבות של המשפחות הביולוגיות.

בניית תפקיד רכז מתבגרים. בנוסח המכרז החדש תפקיד זה עוגן באחוזי משרה והוגדרו תחומי האחריות, אך הוא עדיין לא ברור דיו. מומלץ לבנות את התפקיד על בסיס ממצאי המחקר והעולה מן הספרות ולתת לו תפקיד של מתאם טיפול – לא רק מי שמתכלל את המענים הקיימים ומדריך את מנחות האומנה אלא גם מי שדואג להוצאה לפועל של התוכנית האישית שנבנתה לכל מתבגר וצעיר. חשוב שהרכז ישמש בתפקיד של מתכלל הפעולות שנעשות עם המתבגרים והצעירים משלב ההכנה לבגרות ועד אחרי הסיום הרשמי של ההשמה ושלב המעבר לבגרות. הרכז צריך להיות בקיא במגוון מערכות ושירותים, להכיר היטב את המשאבים הקיימים, לשתף את המתבגרים והצעירים בבניית התוכנית ובקשר עם מערכות אחרות ולהחזיק ידע תאורטי ופרקטי רלוונטי לעבודה עם אוכלוסייה זו. בכל תוכנית ליווי יש לדאוג להיבט של מיצוי זכויות שנמצא כאחד התחומים שמקשים מאוד על הצעירים ומונעים מהם זכויות שעשויות לסייע להם מאוד.

פיתוח מנגנוני מדידה והערכה. ההתפתחות שחלה במדינות שונות בעולם במנגנוני התמיכה בבוגרי מסגרות השמה נבעה מהתבססות על ראיות מן המחקר ומתובנות של הצעירים עצמם ומתרגומן לחקיקה ולמדיניות. אחד מן הדברים שבלטו בראיונות עם נשות המקצוע הוא היעדר נתונים ויותר מכך – כמה מידע זה חסר להן בעבודתן. ללא איסוף נתונים שוטף אין אפשרות לעקוב אחר צורכי המתבגרים והצעירים ולהתאים להם מענים, אי אפשר ללמוד על מידת השימוש בשירותים הקיימים, מה שיעור הצעירים שמקבלים תמיכה ובאילו תחומים ובלתי אפשרי להעריך את יעילות התוכניות והשירותים. חשוב מאוד לשלב בעבודת שירות האומנה והארגונים מדידה שוטפת הן ברמת הפרט הן ברמת התוכניות וגם מחקרי הערכה.

ג. המלצות ברמת הפרקטיקה

הכשרה ייעודית למנחות אומנה. נוסף על הבניית תפקיד רכזי המתבגרים כמומחים בתחום יש להכשיר את מנחות האומנה לעבודה עם מתבגרים בכלל ובתחום ההכנה למעבר לבגרות בפרט, לרבות בניית תוכנית אישית ממוקדת בהכנה למעבר לבגרות, חיזוק הקשר עם ההורים הביולוגים ועבודה מכוונת טראומה.

הכשרה ייעודית וליווי להורים האומנים. להורים האומנים תפקיד מכריע בהכנת המתבגרים למעבר לבגרות. חשוב לספק להם תמיכה פורמלית, כלכלית וטכנית, וכן הדרכה והכשרה בדרכי תקשורת, בחיזוק החוסן של המתבגרים ובהכנה מעשית לבגרות. בהינתן המשברים שעלולים להתרחש זמן קצר אחרי סיום ההשמה, חשוב ללוות את משפחות האומנה בתהליכי הסיום, לרבות עיבוד רגשי והבהרת הציפיות לטיב הקשר בין המשפחה לצעיר אחרי סיום ההשמה.

בניית תוכנית הכנה אישית לכל מתבגר. הכנה לבגרות מחייבת תוכנית כתובה המנוסחת בבהירות. בצד זאת יש לגלות גמישות רבה ולעדכן את התוכנית על בסיס קבוע כדי להתאים

אותה לצרכיו המשתנים של המתבגר. מומלץ שתוכנית זו תעסוק בפיתוח הנכסים ההתפתחותיים: קשרים חברתיים, הון אנושי (הרגלי למידה ומיומנויות רכות לעולם העבודה), מיומנויות פסיכו-סוציאליות (ויסות רגשי ופתרון קונפליקטים), כישורי חיים (חינוך פיננסי, תזונה ובריאות), ומשאבים חומריים (מגורים, תמיכה כלכלית).

שיתוף צעירים בקבלת החלטות ובתמיכה במתבגרים. שיתוף הצעירים בעיצוב מדיניות ובפיתוח תוכניות הוא רכיב קריטי להצלחתן, אך ממצאי המחקר מלמדים כי נושא זה כמעט אינו במודעות. חשוב לפעול באופן יזום להכשרת צעירים למעורבות ולהובלת שינוי וגם להעלות את המודעות לכך בקרב אנשי המקצוע. יש לבחון דרכים מגוונות לשיתוף הצעירים ולהסתייע בכוחותיהם גם בתמיכה במתבגרים באומנה ובעמיתיהם – למצוא דרכים שהם ישמשו מודלים לחיקוי ומקור לתמיכה וחיזוק.

התאמות לאומנת קרובים ולאוכלוסיות שונות. השינוי בהרכב ההשמות מחייב התאמות ייעודיות בעבודה עם משפחות אומנה ועם מתבגרים, תוך כדי הכרה במורכבויות הייחודיות לכל סוג אומנה. באומנת קרובים, ובפרט כאשר מדובר בסבים וסבות, חשוב לספק מערכת תמיכה רחבה גם למשפחה וגם למתבגר ולצעיר כדי לתת מענה לצרכים רגשיים והתפתחותיים שהמשפחה לא יכולה למלא כמו התייעצויות בנושאים אישיים, תמיכה בתקופות מעבר והשכלה. חשוב במיוחד לספק תמיכה לצעירים שגדלו אצל הסבים ונאלצים להפוך, בגיל צעיר למדי, לבני משפחה מטפלים נוכח הזדקנותם של הסבים. באוכלוסיות החרדית והערבית יש ללמוד יותר לעומק את הצרכים כדי לספק מענים מותאמים.

7.3 הצעה למודל עבודה

על בסיס הממצאים והמלצות המחקר נבנה מודל עבודה להכנת המתבגרים באומנה למעבר לבגרות ולהמשך הליווי שלהם. מודל זה מוצג ב**תרשים 1** ופורט את הנחות העבודה, עקרונות הפעולה ורכיבי התוכנית המוצעים. הוא גם מפנה זרקור לנושאים שיש לתת עליהם את הדעת בפיתוח תחום זה בשירותי האומנה.

תרשים 1: תוכנית הכנה למעבר לבגרות: מטרות, עקרונות ודרכי פעולה

הנחות יסוד

1 לכל ילד באומנה תוכנית טיפול מותאמת צרכים ושלב בחיים, מעודכנת ומפוקחת

2 אין דבר טבעי או מובן מאליו באומנה, עבודת כל המעורבים חייבת להיעשות במודעות מלאה לצרכים ולמורכבויות

* הכשרה ייעודית על גיל ההתבגרות ועל בניית הנכסים ההתפתחותיים חייבת להינתן לכל המעורבים: הורי אומנה, מנחות אומנה, מפקחות אומנה, עו"סיות במחלקות לשירותים חברתיים

מטרות התוכנית

 חיבור למבוגרים אכפתיים ויצירת רצף טיפולי

 הגברת המוכנות למעבר לבגרות

 פיתוח מסוגלות וחוסן רגשי

עקרונות פעולה

- ההכנה לבגרות היא רכיב אינטגרלי בכל תוכנית טיפול הנבנית לילד
- פיתוח תחום ההכנה לבגרות נעשה על בסיס תאוריה ופרקטיקות עבודה מבוססות מחקר על ידי מומחים בתחום בשירותי האומנה
- המתבגרים והצעירים שותפים פעילים בבניית תוכנית ההכנה והמעבר שלהם
- תוכנית ההכנה משלבת פעילות קבוצתית וליווי אישי
- עבודה מוכוונת טראומה ועיבוד סיפור החיים
- העבודה נעשית בממשק עם מערכות אחרות
- * ההכנה לבגרות נוגעת לכל תחומי החיים וצריכה להתחיל עם כניסתו של הילד לאומנה; בכל גיל היא נעשית בהתאם לשלב ההתפתחותי וליכולות של כל ילד
- * פיתוח המומחיות צריך להיעשות גם מתוך ראיית הצרכים הייחודיים לכל קבוצה באוכלוסייה
- * חיזוק תחושת השייכות (למשפחה, למתבגרים אחרים באומנה, לארגון) חיוני לקידום חוסן רגשי

רכיבי התוכנית

+18

איש קשר מתוך הארגון משמש לצעירים כתובת לפנייה ויוצר עימם קשר בנקודות זמן קבועות למעקב והנגשת מידע; ארגון סדנאות וכנסים בנושאים רלוונטיים; הנגשה וסבסוד של טיפולים רגשיים ושל סיוע כלכלי

17

הכנות מעשיות: שיחות עומק, תחילה עם משפחת האומנה ולאחר מכן עם המתבגר על הציפיות מהמשך הקשר, כולל תיאום ציפיות וצרכים; הכנה לשירות צבאי / תכנון המסלול למי שאינם מתגייסים; חיבור למערכות בקהילה; מידע על חובות וזכויות

16

בניית תוכנית הכנה מתעדכנת הכוללת את תוצאות הערכת הצרכים שנעשתה ופעולות נדרשות מן המתבגר, ממשפחת האומנה, מארגון האומנה, מן המשפחה הביולוגית ומן המחלקות לשירותים חברתיים על בסיס היעדים שנוסחו עם המתבגר

לקראת 16

הערכת צורכי המתבגר ותחילת שיח על שאיפות וציפיות לעתיד ועל עיבוד סיפור החיים שלו

18-16 פיתוח וחיזוק קשרים ומערכות תמיכה

בכל הגילים פיתוח חוסן ומסוגלות עצמית

- * דגשים בפיתוח תוכנית ההכנה: חיזוק קשרים חברתיים; הקניית מיומנויות פסיכו-סוציאליות כמו ויסות רגשי; פיתוח הרגלי למידה ומיומנויות רכות של עולם העבודה; הקניית כישורי חיים (חינוך פיננסי, ניהול משק בית)
- * לקראת סיום ההשמה דגש על מתן מידע בנוגע לחובות וזכויות והבטחת מקום מגורים יציב (אם במשפחת האומנה ואם במקום אחר) ותמיכה כלכלית
- * תמיכה בהורים האומנים כדי להפחית לחץ ועומס, בפרט בגיל ההתבגרות, והדרכתם בהכנה מעשית לבגרות
- * בשיח על המשך השהות במשפחת האומנה יש להבחין בין סיום ההשמה ובין עזיבת המשפחה ולעסוק בהיבטים המעשיים של סיום ההשמה: הפסקת התשלום, השינוי בסטטוס והמעבר למערכת יחסים בין אנשים בוגרים (חובות וזכויות, תחומי אחריות)

דגשים בנוגע לבניית תוכנית הכנה למתבגרים באומנת קרובים

בהינתן השיעור הגבוה של מתבגרים באומנת קרובים ומאפייניה הייחודיים, ליווי המשפחה והמתבגר צריך לכלול: ■ ליווי אינטנסיבי ומתמשך של ההורים האומנים, כולל הדרכת הורים ■ דגש מוגבר על סיוע כלכלי ותיווך לשירותים בקהילה ■ עבודה מובנית על נפרדות, גבולות ותכנון עתידי של המשך המגורים והתמיכה ■ בחינה יזומה של חלופות מגורים במקרה שהמשפחה אינה יכולה לשמש לצעיר עוגן יציב, למשל לכוון לתפקוד נורמטיבי ולתמוך, או שהמשך השהות בבית המשפחה יטיל עול כבד על הצעיר עצמו. חשוב גם לבחון מקורות אחרים לתמיכה לקראת סיום ההשמה

עוד פרסומים של המכון בנושא

בן סימון, ב. (2025). מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות. דמ-051-25.

בן סימון, ב. (2024). מדיניות התמיכה בבני 18+ שגדלו באומנה ובמסגרות השמה חוץ-ביתית אחרות: סקירת ספרות. דמ-017-24.

שורק, י., ניג'ם-אכטילאת, פ. וגלעד, ע. (2020). חקר מקרי "אימוץ עם קשר" בישראל - מחקר אורך. דמ-849-20.

עמיאל, ש. ושורק, י. (2014). מתבגרים באומנה: סקירת ספרות. דמ-682-14.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

- בנבנישתי, ר., זעירא, ע., אחדות, נ. ושמעוני, נ. (2021). בוגרי כפרי הנוער של המנהל לחינוך התיישבותי: מחקר מעקב – דוח ביניים. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- בנבנישתי, ר. ושמעוני, ע. (2012). הישגים בתחום ההשכלה של ילדים ובני נוער בהשמה חוץ-ביתית ובטיפול רשויות הרווחה בקהילה. *מכגש לעבודה חינוכית-סוציאלית*, 36, 185-204. [🔗](#)
- בן סימון, ב. (2025). מוכנות בוגרי מסגרות השמה למעבר לבגרות ותוכניות הכנה לחיים עצמאיים: סקירת ספרות. דמ-051-25. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- בן סימון, ב. (2024). מדיניות התמיכה בבני 18+ שגדלו באומנה ובמסגרות השמה חוץ-ביתית אחרות: סקירת ספרות. דמ-017-24. מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל. [🔗](#)
- מבקר המדינה. (2023). נושאים מערכתיים: השמת ילדים בסיכון בפנימיות, באומנה ובאימוץ. [🔗](#)
- מוניקנדס-גבעון, י. ונוי, מ. (2024). צעירים חסרי עורף משפחתי. מרכז המחקר והמידע של הכנסת. [🔗](#)
- משרד הרווחה והשירותים החברתיים. (2011). הוראה 8.2 בתקנון העובדים הסוציאליים, הנהלים הנוגעים לסידור ילדים במשפחות אומנה לטיפול בהם ולפיקוח עליהם. [🔗](#)
- שיף, מ. ובנבנישתי, ר. (2004). מצבם של מתבגרים באומנה ותפיסת מוכנותם לחיים עצמאיים בתום השהות בה: דו"ח מחקר. קבוצת המחקר: בריאות נפש ורווחה של ילדים ובני נוער. האוניברסיטה העברית בירושלים.
- סקדי, א. (2011). המשמעות מאחורי המילים: מתודולוגיות במחקר איכותני – הלכה למעשה. אוניברסיטת תל אביב: רמות.
- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469–480. [🔗](#)
- Avery, R. J. (2010). An examination of theory and promising practice for achieving permanency for teens before they age out of foster care. *Children and Youth Services Review*, 32(3), 399-408. [🔗](#)
- Bossett, S. J. (2016). *Foster care independent living program and adolescent success* [Master's thesis, California State University]. [🔗](#)
- Brisson, D., Wilson, J. H., Medina, E., Hughey, C., Chassman, S., & Calhoun, K. (2022). Experiences of youth transitioning out of juvenile justice or foster care systems: The correlates of successful moves to independence. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 39, 45–57. [🔗](#)

Child Trends. (2026). *A summary of research about practice, policy, and systems change to support transition-age youth.* [🔗](#)

Child Welfare Information Gateway. (2018). *Helping youth transition to adulthood: Guidance for foster parents.* Children's Bureau. [🔗](#)

Children Now. (2023). *Supporting successful transitions into adulthood for youth in foster care: Reforming California's Independent Living Program.* [🔗](#)

Courtney, M. E. (2019). The Benefits of extending state care to young adults: Evidence from the United States of America. In V. R. Mann-Feder & M. Goyette (Eds.), *Leaving care and the transition to adulthood: International contribution to theory, research, and practice* (pp. 131-148). Oxford University Press. [🔗](#)

Doucet, M. (2016, November 16). Empowering youth "aging out" of foster care. *Vancouver Sun.* [🔗](#)

Dubov, V., Agnihotri, S., Goodman, D., & Patel, M. (2022). Development of the Successful Transitions Assessment Tool (STAT) for Crossover Youth (COY): Youth voice and expert feedback with a Delphi approach. *Child Abuse & Neglect, 134*, 105900. [🔗](#)

Dworsky, A., & Dasgupta, D. (2018). *Housing for young adults in extended federally funded foster care.* OPRE Report No. 2018-66. Urban Institute and Chaplin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)

Gill, A., Grace, R., Waniganayake, M., & Hadley, F. (2020). Practitioner and foster carer perceptions of the support needs of young parents in and exiting out-of-home care: A systematic review. *Children and Youth Services Review, 108*, 1-12. [🔗](#)

Gypen, L., Vanderfaeillie, J., De Maeyer, S., Belenger, L., & Van Holen, F. (2017). Outcomes of children who grew up in foster care: Systematic review. *Children and Youth Services Review, 76*, 74-83. [🔗](#)

Hedenstrom, M. (2021). Aging out of foster care: The experiences of former foster youth who successfully navigated this transition. *Developmental Child Welfare, 3*(2), 1-16. [🔗](#)

Heerde, J., Hemphill, S. A., & Scholes-Balog, E. (2018). The impact of transitional programmes on post-transition outcomes for youth leaving out-of-home care: a meta-analysis. *Health and Social Care in the Community, 26*(1), 15-30. [🔗](#)

Isakov, A. B., & Hrnčić, J. (2018). Preparedness for emancipation of youth leaving alternative care in Serbia. *Institutionalised Children Explorations and Beyond*, 5(2), 236-262. [🔗](#)

Jones, L. (2019). Remaining in foster care after age 18 and youth outcomes at the transition to adulthood: A review. *Families in Society*, 100(3), 260-281. [🔗](#)

Kim, Y., Ju, E., Rosenberg, R., & Farmer, E. M. Z. (2019). Estimating the effects of independent living services on educational attainment and employment of foster care youth. *Children and Youth Services Review*, 96, 294-301. [🔗](#)

Knote, D. (2009). *Programs for youths transitioning from foster care to independence*. CECW Informations (sheet #70E), University of Toronto. [🔗](#)

Landers, P. A. (2019). *Youth transitioning from foster care: Background and federal programs*. Congressional research service. [🔗](#)

Legal Aid Center of Southern Nevada. (2016). *Preparing your client to age out of foster care: Impact of AB 350 and step up on older teens*. [🔗](#)

Loman, L. A., & Siegel, G. L. (2000). *A review of literature on independent living of youth in foster and residential care*. Institute of Applied Research. [🔗](#)

McDaniel, M., Courtney, M. E., Pergamit, R. M., & Lowenstein, C. (2014). *Preparing for a 'next generation' evaluation of independent living programs for youth in foster care: Project overview* (OPRE report No. 2014-71). Office of Planning, Research and Evaluation, Administration for Children and Families, U.S. Department of Health and Human Services. [🔗](#)

McGhee, K., & Deeley, S. (2022). Emerging adulthood: Exploring the implications for care experienced young people and those who care for them. *Scottish Journal of Residential Child Care*, 21(1), 1478-1840. [🔗](#)

Mendes, P. (2023). "The most significant child welfare reform in a generation": An examination of the strategies used by the Home Stretch campaign. *Australian Journal of Social Issues*, 59(2), 328-343. [🔗](#)

Nathans, L., & Chaffers, L. (2023). A holistic analysis of the effects on tangible domains of a multi-domain independent living program. *Journal of Public Child Welfare*, 17(3), 595-627. [🔗](#)

OECD. (2022). *Assisting Care Leavers: Time for Action*. OECD Publishing, Paris. [🔗](#)

- Pepe, A., Biffi, E., Montà, C. C., Arciprete, C., & Biggeri, M. (2024). Agency, participation in decision making and wellbeing among care leavers in care system: A quantitative mediation study. *Children and Youth Services Review, 160*, 107500. [🔗](#)
- Peters, C. M., Dworsky, A., Courtney, M. E., & Pollack, H. (2009). *Extending foster care to age 21: Weighing the costs to government against the benefits to youth*. Chaplin Hall at the University of Chicago. [🔗](#)
- Refaeli, T. (2020). Needs and availability of support among care-leavers: A mixed-methods study. *Child & Family Social Work, 25*, 412-420. [🔗](#)
- Sansone, G., Fallon, B., Miller, S., Birken, C., Denburg, A., Jenkins, J., Levine, J., Mishna, F., Sokolowski, M., & Stewart, S. (2020). *Children aging out of care: Literature scan*. Policy Bench, Fraser Mustard Institute for Human Development. University of Toronto. [🔗](#)
- Scott, L., & White, T. (2023). The association of Independent Living / Transitional Living Program Services to educational attainment among older foster youth. *Journal of Social Services Research, 49*(2), 252–261. [🔗](#)
- Starr, M., Cordier, R., Pakpahan, E., Robinson, M., Speyer, R., & Chung, D. (2024). Understanding how young people transitioning from out-of-home care acquire and develop independent living skills and knowledge: A systematic review of longitudinal studies. *PLOS ONE, 19*(6), e0304965. [🔗](#)
- Stein, M. (2006). Research review: Young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*(3), 273-279. [🔗](#)
- Strahl, B., Du Plessis van Breda, A., Mann-Feder, V., & Schröer, W. (2021). A multinational comparison of care-leaving policy and Legislation. *Journal of International and Comparative Social Policy, 37*(1), 34-49. [🔗](#)
- Strauss, A., & Corbin, J. (1990). *Basics of qualitative research*. Sage Publications.
- Taylor, D. J., Albers, B., Mann, G., Chakraborty, S., Lewis, J., Mendes, P., Macdonald, G., Williams, K., & Shlonsky, A. (2021). *Systematic review and meta-analysis of policies, programmes and interventions that improve outcomes for young people leaving the out-of-home care system*. What Works for Children's Social Care & Center for Evidence and Implementation. [🔗](#)

Taylor, D., Albers, B., Mann, G., Lewis, J., Taylor, R., Mendes, P., Macdonald, G., & Shlonsky, A. (2024). Systematic review and meta-analysis of policies and interventions that improve health, psychosocial, and economic outcomes for young people leaving the out-of-care system. *Trauma, Violence, & Abuse, 25*(5), 1-21. [🔗](#)

Tuyishime, P., Dworsky, A., & Chor, B. (2025). *Advancing opportunities for young people in extended foster care: The role of independent living programs and supervised independent living placements*. Chapin Hall. [🔗](#)

Van Breda, A. D., Munro, E. R., Gilligan, R., Anghel, R., Harder, A., Incarnato, M., Mann-Feder, V., Refaeli, T., Stohler, R., & Storø, J. (2020). Extended care: Global dialogue on policy, practice and research. *Children and Youth Services Review, 119*, 105596. [🔗](#)